

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**KORUMA SORUMLULUĞU ÜZERİNE FEMİNİST BİR ANALİZ: LİBYA
ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Büşra TANRIÖĞER

BURSA– 2022

**T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**KORUMA SORUMLULUĞU ÜZERİNE FEMİNİST BİR ANALİZ: LİBYA
ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Büşra TANRIÖĞER

**Danışman:
Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU**

BURSA– 2022

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı'nda 701916006 numaralı Büşra TANRIÖĞER'in hazırladığı "Koruma Sorumluluğu Üzerine Feminist Bir Analiz: Libya Örneği" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı,/...../ 2022 günü
-saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

...../...../ 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 09/12/2022

Tez Başlığı / Konusu: Koruma Sorumluluğu Üzerine Feminist Bir Analiz: Libya Örneği

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşa toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin, 08/11/2022 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programında aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabı ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

09.12.2022

Adı Soyadı:	Büşra TANRIÖĞER
Öğrenci No:	701916006
Anabilim Dalı:	Uluslararası İlişkiler
Programı:	Tezli Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU
09.12.2022

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Koruma Sorumluluğu Üzerine Feminist Bir Analiz: Libya Örneği” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığını beyan ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı:	Büşra TANRIÖĞER
Öğrenci No:	701916006
Ana Bilim Dalı:	Uluslararası İlişkiler
Program:	Tezli Yüksek Lisans
Statüsü:	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Ad ve soyadı	Büşra TANRIÖĞER
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Uluslararası İlişkiler
Bilim dalı	Uluslararası İlişkiler
Tezin niteliği	<i>Yüksek Lisans</i>
Mezuniyet tarihi	/...../2022
Tez danışmanı	Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

Koruma Sorumluluğu Üzerine Feminist Bir Analiz: Libya Örneği

2005 yılında Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi'nde onaylanan koruma sorumluluğu kapsamında öncelikle her devletin kendi halkını korumakla yükümlü olduğu BM üye devletleri tarafından kabul edilmiştir. Koruma sorumluluğuna göre eğer bir devlet kendi halkını koruyamıyor ya da korumakta isteksiz ise o zaman halkları koruma sorumluluğu uluslararası topluma geçmektedir. Feminist perspektiften koruma sorumluluğu değerlendirildiğinde, öncelikle kadınların koruma sorumluluğunun karar verici süreçlerinden dışlandıkları ve koruma sorumluluğunda aktör olarak değil de mağdur olarak görüldüklerinin belirtilmesi gerekir. Koruma sorumluluğunun insan güvenliğine değil de devlet egemenliğine/güvenliğine odaklanması da feminizmin eleştirdiği bir diğer nokta olarak göze çarpmaktadır. Feminist analizler bağlamında koruma sorumluluğunda silahlı güç kullanımına karşı çıkılmakta ve hem silahlı güç kullanılmamasına hem de daha kötü sonuçlar olmaması adına önleme faaliyetlerine önem verilmesine odaklanılmaktadır. Bu çalışmada, feminizm bağlamında koruma sorumluluğu Libya örneği üzerinden analiz edilmiştir. Koruma sorumluluğu kapsamında Libya'ya yönelik müdahalenin insanların korunması amacıyla yapıldığı söylene de gerçekleştirilen müdahalenin devletlerin realpolitik amaçlarına hizmet ettiği görülmektedir. Bununla birlikte Libya örneğinde tecavüzle ilişkilendirilerek mağdur olarak görülen kadınlar, müdahalenin meşru hale getirilmesi için de ön plana çıkartılmışlardır. Koruma sorumluluğu kapsamında Libya'da gerçekleşen barış inşa süreçlerinde ise kadınların temsiline yetersiz olması koruma sorumluluğunun maskülen yapısını ortaya koymaktadır. Feminizmin belirttiği gibi, barış süreçlerinde kadınların rol alması beklenirken gerçekte durumun hiç de öyle olmadığı Libya örneğinde de kendini göstermektedir.

Anahtar sözcükler: Koruma Sorumluluğu, Feminizm, Güvenlik, Egemenlik, Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Libya

ABSTRACT

Name & surname	Büşra TANRIÖĞER
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	International Relations
Subfield	International Relations
Degree awarded	<i>Master's Degree</i>
Date of degree awarded	/...../2022
Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU

A Feminist Analysis on the Responsibility to Protect: The Case of Libya

In 2005, the responsibility to protect was approved at the UN World Summit, and UN member states recognized that each state is primarily responsible for protecting its people. According to the responsibility to protect, if a state is unable or unwilling to protect its people, then the responsibility to protect people passes to the international community. When the responsibility to protect is analyzed from a feminist perspective, it becomes clear that women are excluded from the decision-making processes of the responsibility to protect and are seen as victims rather than actors. The fact that the responsibility to protect focuses on state sovereignty/security rather than human security is another point criticized by feminism. In the context of feminist analyses, the use of armed force in the responsibility to protect is opposed, and the focus is on both not using armed force and giving importance to prevention activities to prevent worse consequences. In this study, the responsibility to protect in the context of feminism is analyzed through the case of Libya. Although it is said that the intervention in Libya was carried out for the protection of people within the scope of the responsibility to protect, it is seen that the intervention served the realpolitik objectives of the states. In the case of Libya, women, who are associated with rape and seen as victims, are also brought to the forefront to legitimize the intervention. The inadequate representation of women in the peace-building processes in Libya within the scope of the responsibility to protect reveals the masculine nature of the responsibility to protect. From a feminist perspective, women are expected to play a role in peace processes, but the Libyan example shows this is not the case.

Key words: Responsibility to Protect, Feminism, Security, Sovereignty, Women, Gender, Libya

ÖNSÖZ

Öncelikle bu çalışma süresinde danışmanlığımı yapan, çalışmamı tamamlamam için her türlü fırsatı bana sağlayan, en yoğun olduğu zamanlarda bile benimle ilgilenen, tavsiyeleri ve bilgi birikimiyle hem çalışmama hem de bana büyük katkı sağlayan, kendisini sadece akademik anlamda değil kişisel anlamda da örnek aldığım ve karakteri ve disipliniyle beni kendisine hayran bırakan sevgili danışmanım Sayın Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU'ya teşekkür ederim. Bu çalışma sürecinde ve tüm eğitim hayatım boyunca bana maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen her durumda yanımda olan aileme de teşekkür ederim.

Çalışmamı geliştirmemde bana yardımcı olan, verdiği fikirlerle bana yol gösteren, en yoğun olduğu zamanlarda bile benimle ilgilenen ve hem akademik olarak hem de kişisel olarak kendimi geliştirmemde bana her daim destek olan sınıf arkadaşım sevgili Abbas İsse FARAADİ'ye de teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
İÇİNDEKİLER.....	x
KISATLIMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞUNUN GELİŞİMİ

1.KORUMA OLGUSUNUN FELSEFESİ.....	6
2.İNSANİ MÜDAHALE	8
3..İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA DOĞRU İLERLEYİŞİN TARİHSEL ARKA PLANI	10
4.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇERÇEVESİNDE KORUMA SORUMLULUĞU	15
5.ULUSLARARASI MÜDAHALE ve DEVLET EGEMENLİĞİ KOMİSYONU RAPORU	24
5.1. Önleme Sorumluluğu	28
5.2. Tepki Verme Sorumluluğu.....	31
5.3. Yeniden İnşa Etme Sorumluluğu	33

İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU VE FEMİNİZM

1.ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST YAKLAŞIMLARIN GELİŞİMİ ve TEMEL ARGÜMANLARI	36
--	----

1.1.	Feminizmin Doğuşu	37
1.2.	Uluslararası İlişkilerde Feminist Yaklaşımların Temel Argümanları	38
1.3.	Feminizmin Güvenlik ve Savaşa Olan Bakışı.....	44
2.	KORUMA SORUMLULUĞUNDA KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET KÖRLÜĞÜ	47
2.1.	Eril Hakimiyetinin Belirtileri	47
2.2.	Toplumsal Cinsiyet Körlüğünün Belirtileri	50
3.	KORUMA SORUMLULUĞU, EGEMENLİK ve İNSAN GÜVENLİĞİ.....	58
4.	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL SEKRETERİ'NİN YILLIK KORUMA SORUMLULUĞU RAPORLARININ KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTLARI.....	64
5.	BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ'NİN KADIN, BARIŞ VE GÜVENLİK GÜNDEMİ VE KORUMA SORUMLULUĞU	69
5.1.	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi	70
5.2.	Koruma Sorumluluğu ve Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBYA ÖRNEĞİNDE KORUMA SORUMLULUĞUNUN ANALİZİ

1.	KORUMA SORUMLULUĞU ÖNCESİ SÜREÇTE LİBYA.....	80
1.1.	Libya'nın Bağımsızlık Süreci	80
1.2.	2011 Libya İç Savaşı.....	82
2.	FEMİNİZM BAĞLAMINDA KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA LİBYA'YA İLİŞKİN TESİS EDİLEN KARARLARIN ANALİZİ	86
2.1.	Güvenlik Konseyi'nin Libya Kararları	86
2.2.	Birleşik Koruyucu Operasyon.....	88

3.KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA LİBYA'YA UYGULANAN BARIŞ İNŞA SÜRECİNİN FEMİNİST ANALİZİ	97
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	112

KISATLMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
ICISS	International Commission on Intervention and State Sovereignty
KBG	Kadın Barış ve Güvenlik
LUO	Libya Ulusal Ordusu
LSDF	Libya Siyasi Diyalog Forumu
NATO	The North Atlantic Treaty Organization
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
UMH	Ulusal Mutabakat Hükûmeti
UNPROFOR	United Nations Protection Force
UNSMIL	United Nations Support Mission in Libya
WPS	Women Peace and Security

GİRİŞ

Soğuk savaşın bitişiyle birlikte insan haklarının uluslararası düzeyde desteklenmesine yönelik çabalar artmış, insan hakları ihlalleri ve uluslararası güvenlik arasında bir bağlantı kurulmaya başlanmıştır. Devletler kendilerini insan haklarını korumak için bir başka devlete insani müdahalede bulunma yükümlülüğü altında hissetmişlerdir. Ancak Ruanda, Kosova ve Somali gibi ülkelerde meydana gelen olaylara bir çözüm bulunamaması insani müdahalenin yetersiz kaldığını göstermiştir. İnsani müdahalenin yetersiz kalması üzerine Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri Kofi Annan bir daha Ruanda soykırımı gibi bir olayın tekrarlanmamasına yönelik çağrılarda bulunmuştur. Annan'ın çağrıları üzerine 2000 yılında Kanada Hükûmeti, Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu'nun¹ (International Commission on Intervention and State Sovereignty -ICISS) kurulduğunu duyurmuştur. ICISS, gerçekleştirdiği toplantılar ve istişareler sonucunda 2001 yılının sonunda bir rapor yayınlamıştır. Bu raporla birlikte koruma sorumluluğu kavramı ortaya çıkmıştır. İnsani müdahalenin geliştirilmiş şekli olan koruma sorumluluğunda devlet egemenliği sorumluluk olarak nitelendirilmiş ve koruma sorumluluğu bu temelde geliştirilmiştir.

ICISS'in yayınladığı raporun ardından 2005 Dünya Zirvesi'nde devletlerin koruma sorumluluğu kabul edilerek Dünya Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nin 138, 139 ve 140. Paragraflarında taahhüt edilmiştir. Koruma sorumluluğu kavramına ayrılan bu kısa paragraflarla birlikte devletler öncelikle kendi halklarını koruma yükümlülüklerini kabul etmişlerdir. Koruma sorumluluğunun BM'de kabulüyle kavram BM gündemine taşınmıştır. Koruma sorumluluğunun BM gündemine taşınmasının akabinde ise, 2009 yılından itibaren her yıl BM Genel Sekreteri tarafından yayınlanan raporlarla koruma sorumluluğu detaylandırılmıştır.

Feminist teori 1980'lerin sonu ve 1990'ların başından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde kendini göstermeye başlamıştır. Feminizm uluslararası ilişkiler disiplinini

¹ Bu çalışmada Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu ve bu komisyonun raporundan yararlanırken İngilizce kısaltması olan ICISS'in kullanılması tercih edilecektir.

teorik ve kavramsal çerçevede sorgulamaya tabi tutmuştur. Bu sorgulama kapsamında feministler disiplini erkek egemen ve toplumsal cinsiyete yönelik duyarsızlığından dolayı eleştirmişlerdir.² Feministler özellikle uluslararası ilişkilerde güvenlik başlığına yönelik analizler geliştirmişlerdir. Bu analizlerin en temel noktası ise, realizm ve onun ortaya koyduğu teorik perspektifin maskülen temelleri olmuştur. Realizmin devlet güvenliği temelinde uluslararası ilişkilere bakışını eleştiren feministler bireysel güvenliğin nasıl inşa edileceği ve bunun dünyanın barışı ve güvenliğine katkısı üzerinde durmuşlardır.

Koruma sorumluluğunun onaylanmasını takiben kavrama dair feminist eleştiriler literatürde yer bulmaya başlamıştır. Feministler tarafından yapılan eleştirilerin en temeli kavramın toplumsal cinsiyeti ve kadınları görmezden gelmesi/içermemesidir. Koruma sorumluluğunun özellikle karar alma mekanizmalarında kadınları içermediği eleştirisini sunan feministler aynı zamanda kadınların sürekli mağdur olarak nitelendirilmelerinin yarattığı handikapların da altını çizmişlerdir. Koruma sorumluluğunda kadınların korunmaya muhtaç ve erkeklerin de koruyan rolünde olması feminist teorinin koruma sorumluluğuna dair temel eleştiri noktalarından birini oluşturmaktadır.

Arap Baharı'nın etkisiyle 2011 yılında Libya'da protestolar meydana gelmiş ve Kaddafi protestoculara karşı şiddetle cevap vermiştir. Kaddafi'nin giriştiği şiddet eylemlerinin ardından uluslararası toplum BM Güvenlik Konseyi kararı ile Libya'ya yönelik koruma sorumluluğu kapsamında askerî müdahale yapılmasına karar vermiştir. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization- NATO) Libya'ya yönelik gerçekleştirilen askerî müdahaleyi üstlenmiş ve askerî müdahale sonucunda Kaddafi rejimi son bulmuştur. Askerî müdahale sonrasında başlayan barış inşa sürecinde ise, Libya'da yeniden bir barış ortamının tesis edilmesi için çabalar gösterilmiştir.

Bu çalışmada Libya örneği üzerinden koruma sorumluluğu feminist teori temelinde üç boyut ön plana çıkarılarak analiz edilecektir. Birinci boyutta feminizmin realizme dair sorgulamalarını da temele alarak koruma sorumluluğunun devletin güvenliği, devlet

² Marysia Zalewski, "Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?", *International Affairs*, C. 71, S. 2 (1995), s. 340.

egemenliği/sorumluluğu ve askerî güç kullanımı gibi parametreler bağlamında kurgulanması değerdendirilecektir. İkinci boyutta Libya'ya yönelik koruma sorumluluğunu düzenleyen belgelerde hem güç kullanımı hem de güç kullanımı sonrasındaki aşamalarda kadınları veya genel çerçevede toplumsal cinsiyet temasını içeren herhangi bir düzenleme olup olmadığı sorgulanacaktır. Üçüncü boyutta ise, koruma sorumluluğu kapsamında Libya örneği de dikkate alınarak müdahale öncesi ve sonrası süreçlerde kadınların karar alma mekanizmalarında kadınların ne ölçüde yer edindikleri/edinebildikleri sorgulanacaktır. Çalışmanın amacı feminist teori bağlamında ve Libya örneği temelinde koruma sorumluluğunun toplumsal cinsiyet ve kadınlara yönelik handikaplarının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede çalışmada, koruma sorumluluğunun bireylerin güvenliğini sağlamaktan ziyade devletin güvenliğine odaklanan ve realpolitik amaçlara hizmet eden bir bakış açısına sahip olduğu ve bu bakış açısı çerçevesinde de toplumsal cinsiyet temelli sorunların göz ardı edildiği, özellikle kadınların görünmez kılındığı savunusu analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışma bu çerçevede üç bölüm şeklinde planlanmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde koruma sorumluluğu kavramının tarihsel gelişimine ve içeriğine değinilecektir. Bu amaçla bölümde öncelikle insani müdahale kavramı açıklanacak ve insani müdahaleden koruma sorumluluğuna geçiş süreci analiz edilecektir. Bölümün ikinci kısmında ise 2005 yılında Dünya Zirvesi'yle BM'ye taşınan koruma sorumluluğunun BM çerçevesindeki gelişimi incelenecek, özellikle ICISS'in yayınladığı koruma sorumluluğu raporu detaylı şekilde açıklanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise öncelikle, feminist teorinin ortaya çıkış süreci ve uluslararası ilişkiler disiplinine yönelik temel analizleri anlatılacaktır. Daha sonrasında feminizmin güvenliğe bakışı analiz edilecek ve koruma sorumluluğu olgusu feminist yaklaşımlar temelinde değerdendirilecektir. Bu bölüm çerçevesinde son olarak da BM Genel

Sekreteri'nin koruma sorumluluğuyla bağdaştırdığı Kadın Barış ve Güvenlik (KBG)³ (Women, Peace and Security-WPS) gündemi de incelenecektir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise Libya'daki iç savaşın anlaşılabilmesi için Libya'nın iç savaştan önceki tarihi süreci anlatılarak başlanacak ve sonrasında 2011 yılında başlayan Libya iç savaşı değerlendirilecektir. BM Güvenlik Konseyi'nin Kaddafi'nin Libya'da şiddet olaylarını arttırmasına dair aldığı kararların yanı sıra koruma sorumluluğu kapsamında Libya'ya uygulanan askerî müdahale de yukarıda belirtilen üç boyut temelinde feminist çerçeveden analiz edilecektir. Bu bölümün son kısmında ise, askerî müdahale sonrasında gerçekleşen Libya'daki barış inşa sürecine değinilerek bu süreçte kadınların ne kadar görünür oldukları, toplumsal cinsiyet temelli parametrelerin hem müdahale sırasında hem de barış inşa süreçlerinde ne kadar dikkate alındığı değerlendirilecektir.

³ BM Güvenlik Konseyi kararlarıyla şekillenen Kadın, Barış ve Güvenlik gündemi, İngilizce literatürde İngilizce yazılımının (Women, Peace and Security) baş harflerinden oluşan WPS kısaltmasıyla kullanılmaktadır. Türkçe yazılan bu çalışmada da Kadın, Barış ve Güvenlik gündeminden bahsederken Türkçe baş harflerinden oluşan KBG kısaltması kullanılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞUNUN GELİŞİMİ

2001 yılında ICISS'in yayınladığı raporla gündeme gelen koruma sorumluluğu, bu raporun yayınlanmasının ardından 2005 yılında BM gündemine resmi olarak taşınmış ve üye devletler tarafından onaylanmıştır. İnsan haklarının tanınması ve korunması temelinde hareket eden insani müdahalenin daha gelişmiş ve hukuki dayanağa sahip hâli olan koruma sorumluluğu olgusu, devletlerin halklarına karşı sorumlu olduğu düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Koruma sorumluluğu yaşanan kitlesel felaketlere verilmesi planlanan bir cevap şeklinde kendini göstermiştir.

Devlet egemenliği ilkesini savunan realizm, insan haklarını geleneksel müdahale etmeme normlarının üzerine çıkarmaya meyilli değildir. Realistler koruma sorumluluğunun da siyaseti aşırıp insan hakları ihlallerine insan güvenliğini temel alan bir yanıt vermenin başarısız olacağını ileri sürmektedirler. Ayrıca realistler Koruma sorumluluğunun barındırdığı müdahale eyleminin doğasının politik olması sebebiyle koruma sorumluluğundan devletin güvenliğinin çıkarılamayacağını savunmaktadırlar. Her ne kadar insancıl hedeflerle yola çıkmış olsa da koruma sorumluluğu da içeriği ve uygulanışı itibarıyla devletin güvenliğini insan güvenliğinin önüne koymaktadır.⁴ Bu çalışmanın temel teorisi olarak ilerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak üzerinde durulacak feminizm ise, devlet güvenliğinden önce birey güvenliğine odaklanarak bireyin güvenliği için çatışmaların ilerlemeden önlenmesine vurgu yapmaktadır. Yine ileride ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere, koruma sorumluluğunun belli boyutları bulunmaktadır. Bu boyutlardan biri olan önlemenin feminizmle uyduğu, tepki verme boyutunun ise feminizmin güç kullanımını tercih etmemesinden ve birey güvenliği için çatışmaları önlemenin daha öncelikli görülmesinden dolayı uyuşmadığı görülmektedir. Koruma sorumluluğunda kadına ve insan güvenliğine dair noktaları tespit edip feminist teori bağlamında analiz edebilmemiz için öncelikle koruma sorumluluğu nedir, nasıl gelişmiş ve hukuksallaşmış noktalarına değinmek gerekmektedir.

⁴ Christopher Hobson, "Responding to Failure: The Responsibility to Protect After Libya", *Millennium: Journal of International Studies*, C. 44, S. 3 (2016), s. 438.

1. KORUMA OLGUSUNUN FELSEFESİ

Vestfalya sistemi ile başlayan ve yüzyıllar boyunca hâkim olan devlet egemenliği, ulus-devlet sisteminin temel yapı taşı hâline gelmiştir. Bu sistem doğrultusunda ise BM, uluslararası barış ve güvenlik temelinde üye devletlerinin toprak bütünlüğünü, siyasi bağımsızlığını ve ulusal egemenliğini korumak adına kurulmuştur.⁵ Aslında, BM Şartı'nın 2. Maddesinin 7. Fıkrası herhangi bir devletin iç yargı yetkisine giren konulara müdahale yetkisinin olmadığını belirtilmesi için tasarlanmıştır. BM Şartı'nın VII. Bölümü çerçevesinde ise bu duruma bir istisna getirilmiştir.⁶

Devlet egemenliğinin geniş çapta tanınan uluslararası bir norm olması ve 1648 Vestfalya Barış Antlaşmaları ile kurulan düzenin ayırt edici bir özelliği hâline gelmesiyle birlikte “müdahale etmeme ilkesi” egemenliğin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁷ BM Şartı ile evrensel bir norm hâlinde gelen müdahale etmeme ilkesi yine BM tarafından başlatılan diğer bir gelişme ve aynı zamanda örgütünde amaçlarından biri olan “küresel düzeyde insan haklarının geliştirilmesiyle” çelişmektedir.⁸ BM Şartı'nın 1. Maddesinde yer alan herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının teşvik edilmesinde işbirliğinin yapılması örgütün ana misyonlarından birini oluşturmaktadır.⁹ BM Şartı'nın 55. ve 56. Maddelerinde belirtildiği üzere, insan haklarına saygıyı teşvik etmek için devletlerin ortak ve ayrı eylemlerde bulunma yükümlülüğünün tanınması insan haklarının korunmasına zemin oluşturmuş ve koruma sorumluluğunun gelişimi açısından da bir temel oluşturmaya başlamıştır.¹⁰

⁵ Roberta Cohen, Francis M. Deng, “Sovereignty as Responsibility Building Block for R2P”, *The Oxford Handbook of The Responsibility to Protect*, ed. Alex J. Bellamy, Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 74.

⁶ United Nations, *Charter of the United Nations*, San Francisco: United Nations, 1945, Madde 2.

⁷ Kenneth R. Himes, “Notes on Moral Theology 1993: The Morality of Humanitarian Intervention”, *Theological Studies*, C. 55, S. 1 (1994), s. 84-85.

⁸ Şaban Kardaş, “Humanitarian Intervention: The Evolution Of the Idea And Practice”, *Journal Of International Affairs*, C. 6, S. 2 (2001), s. 3.

⁹ United Nations, *Charter of the United Nations*, Madde 1.

¹⁰ Roberta Cohen, “From Sovereign Responsibility to R2P”, *The Routledge Handbook of the Responsibility to Protect*, ed. W. Andy Knight, Frazer Egerton, New York: Routledge, 2012, s.10.

Holokost felaketinin büyüklüğü ve İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu vahşetin ardından BM, tüm bireylere özgü ve her devletin sahip olduğu medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları dile getirmek için uluslararası insan hakları standartları geliştirmiştir. Bu standartlar egemenliğin mutlak görüldüğü katı devlet merkezli bir sistemden, devletlerin kendi vatandaşlarına yönelik davranışlarının uluslararası bir endişe ve inceleme konusu hâline geldiği bir sisteme doğru evrimi başlatmıştır. BM Şartı, üye devletlerin yalnızca insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı duymasını gerektirmekle kalmamış¹¹ aynı zamanda 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile tüm bireylerin sahip olduğu geniş insan haklarını ortaya koymuştur.¹²

Cohen ve Deng, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan insan hakları mevzuatının büyük bölümünün “hükûmetlerin vatandaşlarına karşı hesap verebilirlik ve sorumluluk ilkelerinden” doğduğuna dikkat çekmişlerdir. Ayrıca Cohen ve Deng, 20. yüzyılı öncekilerde ayıran temel özelliğin, hükûmetlerin “vatandaşlarının temel insan haklarını, güvenliğini ve refahını korumakla yükümlü olduklarının” kabul edilmesi olarak tanımlandığını belirtmişlerdir.¹³

Devlet egemenliğinin hâkim olduğu Vestfalya sistemindeki mutlak egemenlik kavramları, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra demokratik kurumların ve uluslararası insan hakları standartlarının geliştirilmesiyle aşınmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından ise devletler uluslararası insan haklarına ve insani incelemeye karşı savunmasız hâle gelme konusunda reaktif bir şekilde devlet egemenliğini yeniden iddia etmeye başlamıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sonuna kadar geleneksel egemenlik kavramlarına ciddi bir şekilde meydan okunmaya başlanmamıştır.¹⁴ Soğuk Savaş'ın büyük bölümünde iç içlerine karışmama BM Şartı ile desteklenirken ülkelerdeki insanları korumak ve insanlara yardım etme konusundaki toplu çabalar geçersiz kalmıştır. Ancak insani yardım alanında, risk altındaki insanlara erişim sağlama çabaları, geleneksel egemenlik kavramlarının

¹¹ Cohen, Deng, a.g.e., s. 75-76.

¹² United Nations General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations, 1948, <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>, (5.3.2022).

¹³ Cohen, Deng, a.g.e., s. 76.

¹⁴ a.g.e., s. 77-79.

dönüştürülmesine ve tartışılmasına yardımcı olmuştur. Bunlar ise koruma sorumluluğunun geliştirilmesine ve kabul edilmesine katkıda bulunmuştur.¹⁵

İnsan haklarını savunmak için başka bir devletin vatandaşlarına yönelik yapılabilecek bir eylem ya da müdahale durumunun devletin egemenliği ve müdahale etmeme normları ile çatıştığı görülmektedir. Hâkim olan standart inanç bu tür insan hakları hükümlerinin egemenlik iddiasını baltaladığıdır. Klasik realist görüş uluslararası hukukun insan hakları angajmanlarından önce devlet egemenliğiyle uyumlu olduğunu varsaymaktadır.¹⁶

2. İNSANİ MÜDAHALE

Kökeni çok eskilere dayanan insani müdahalenin etkinliği sömürgeciliğin hüküm sürdüğü 19. yüzyılda artmıştır. 19. yüzyılın başlarında, başka bir egemen devletin iç işlerine karışmama ilkesi Avrupa devletleri arasındaki ilişkilerde merkezi bir konuma gelmiştir. Dolayısıyla 19. yüzyıl insani müdahale teorisi ve pratiği, uluslararası ilişkilerin bu çok temel direğinin sınırında genişlemiştir. Bu yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu uygarlığın ötesinde görüldüğü için devletlerin iç işlerine karışmama ilkesinin dışında tutulmuş ve bu imparatorluğun özel statüsü sebebiyle insani müdahaleye izin verilmiştir.¹⁷ 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise, güvenlik kavramının insani koruma amacına yönelik genişlemesiyle birlikte¹⁸ insani müdahale yepyeni bir anlam kazanmıştır. İnsan haklarını korumak amacıyla devlet egemenliğine müdahalenin önünü açan insani müdahale devletin egemenliğinin benimsendiği hâkim görüşe karşı bir duruş sergilemektedir.¹⁹

¹⁵ Cohen, a.g.e., s.,11.; Ali Onur Tepeciklioğlu, “Koruma Sorumluluğu: Devletlerin Dünyasında İnsanları Korumak”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 15, S. 1 (2020), s. 236.

¹⁶ Kardaş, a.g.e.; Jonh Charvet, “The Idea of State Sovereignty and the Right of Humanitarian Intervention”, *International Political Science Review*, C. 18, S. 1 (1997), s. 45.

¹⁷ Davide Rodogno, “Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century”, *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, ed. Alex Bellamy, Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 22-23.

¹⁸ Tuğçe Kelleci, Marella Bodur Ün, “TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 14, S. 56 (2017), s. 91.

¹⁹ Azime Telli, “İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2 (2012), s. 207.

İnsani müdahaleye hukuk, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, etik gibi farklı alanlardan birçok tanım getirilse de bu tanımların ortak özellikleri bulunmaktadır. Bu ortak özellikler askerî güç kullanımı, hedef devletin izninin olmaması ve amacının vatandaş olmayan insanlara yardım etmek olması şeklinde belirtilebilir. İnsani müdahaleyi devletlerin hedef hükûmetin rızası olmadan ve BM yetkisi olsun ya da olmasın, silahlı güç kullanarak kendi vatandaşları dışındaki kişiler adına ağır insan hakları ihlallerini önlemek veya sona erdirmek için yaptığı zorla eylem olarak tanımlamak mümkündür.²⁰

19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında insani müdahale örnekleri gözlenirse de 1945 yılında kabul edilen BM Şartı kapsamında meşruiyet kazanamamış²¹ ve hukuksal bir niteliğe kavuşmamıştır. Bununla birlikte güçlü devletlerin çıkarlarına hizmet etmesi, müdahale etmeme ilkesini ihlal etmesi ve benzer durumlarda verilen farklı kararlar insani müdahalenin tartışmalı bir hâl almasına sebep olmuştur.²²

İnsani müdahale kavramı, devletlerin müdahalelerini insani sebeplere başvurarak haklı çıkarmaya başladığı 19. yüzyıldaki devlet pratiğiyle ilişkilendirilmiştir.²³ Klasik sömürgecilik dönemindeki askerî müdahaleler, 20. yüzyıla gelindiğinde egemenlik hakkının ihlali olarak algılanması sebebiyle BM Şartı ile yasaklanmıştır.²⁴ İnsani müdahale, BM Şartı'ndaki devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanmama ilkesini ihlal etmesinden dolayı uluslararası hukuka aykırı görülerek meşru olmadığı yönüyle eleştirilmiştir.²⁵

Soğuk savaşın bitişiyle insan haklarının uluslararası düzeyde desteklenmesine yönelik tartışmalar çoğalmış, insan hakları ihlalleri ve uluslararası güvenlik arasında bir bağlantı kurma eğilimi artmıştır. Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası ilişkilerde meydana gelen köklü değişiklikler de artan insan hakları vurgusuyla bir araya gelince bu durum insan

²⁰ Kardaş, a.g.e., s. 1-2.

²¹ Himes, a.g.e., s. 88.

²² Telli, a.g.e., s.207.

²³ Kardaş, a.g.e., s. 2.

²⁴ Telli, a.g.e., s.208.

²⁵ Ümmühan Elçin Ertuğrul, “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 20, S. 2 (2016), s. 44.

haklarının tehlikede olduğu olaylarda müdahale etme olasılığını artırmıştır. Artan müdahale olasılığıyla birlikte insani müdahale konusundaki tartışmalar da çoğalmaya başlamıştır.²⁶

İnsani müdahale ile ilgili tartışmaların temelinde uluslararası hukukun iki temel ilkesi arasındaki gerilim başrol oynamaktadır. Bunlar bir tarafta güç kullanımının yasaklanması diğer tarafta ise insan haklarına saygı gösterme ve koruma yükümlülüğüdür. Koruma sorumluluğunun geliştirilmesinin amacı ise bu gerilime son vermektir.²⁷ BM Şartı'nın 2. Maddesinin 4. Fıkrasında yasaklanan kuvvet kullanımı insani müdahale tartışmalarını daha da alevlendirmiştir. Çünkü insani müdahale BM Şartı'nın 2. Maddesinin hem 4. Fıkrasını hem de 7. Fıkrasını ihlal etmektedir.²⁸ Her ne kadar BM Şartı'nın 2. Maddesinde kuvvet kullanımı yasaklanmış olsa da bunun istisnaları mevcuttur. BM Şartı'nın VII. Bölümünde yer alan 42. Maddede, Güvenlik Konseyi barış ve güvenliği sağlamak için güç kullanımına izin verirken²⁹ 51. Madde de ise Güvenlik Konseyi yeniden barış ve güvenliği tesis edene kadar bir BM üyesine karşı silahlı saldırı durumunda bu BM üyesinin kendini savunmak için meşru müdafaa hakkı gereği güç kullanımına izin verilmektedir.³⁰ Dolayısıyla güç kullanma yasağının iki istisnası bulunmaktadır. Birincisi Güvenlik Konseyi'nin güç kullanım hakkı diğeri ise meşru müdafaa hâlinde güç kullanımına izin verilmesidir.

3. İNSANİ MÜDAHALEDEN KORUMA SORUMLULUĞUNA DOĞRU İLERLEYİŞİN TARİHSEL ARKA PLANI

Soğuk Savaş'ın bitimiyle devletler kendi vatandaşları dışındaki insanları insani felaketlerden korumak amacıyla üzerlerinde hissettikleri baskının da etkisiyle insani

²⁶ Kardaş, a.g.e., s. 1.

²⁷ Francesco Francioni, Christine Bakker, "Responsibility to Protect, Humanitarian intervention and Human rights: Lessons from Libya to Mali", *Transatlantic Relations and the future of Global Governance (TRANSWORLD)*, (2013), s. 2.

²⁸ United Nations, *Charter of the United Nations*, Madde 2(4).; Ümmühan Elçin Ertuğrul, "İnsani Müdahale (!)", *Kuzey Afrika ve Asya Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu*, C. 38, (2007), s. 10-15.

²⁹ United Nations, *Charter of the United Nations*, Madde 42.

³⁰ a.g.e., Madde 51.

müdahalede bulunmuştur.³¹ İnsani müdahalede müdahaleye maruz kalan devletin rızası gözetilmemekte ve meydana gelen insan haklarına tepki verilmektedir.³² Koruma sorumluluğu ise, yalnızca tepki verme sorumluluğunu içermediği aynı zamanda önleme ve yeniden inşa sorumluluklarını da içerdiğinden dolayı insani müdahaleden ayrılmaktadır. İnsani müdahalede bu diğer iki sorumluluk ihmal edilmiştir.³³

İnsani müdahale kavramının sadece tepki vermeyi içermesi ve benzer olaylara farklı tepkiler vermesiyle yetersiz kalması ve 1990'lı yıllarda dünyada meydana gelen bazı olaylar koruma sorumluluğunun gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu olaylardan ilki 1994'te Ruanda'daki soykırımdır. Bu olay devletlerin müdahale etme konusunda bir zorunluluk hissetmediklerini ve müdahale için iradelerini de kullanmadıklarını gözler önüne sermiştir. İkincisi, 1995'de Bosna'da gerçekleşen soykırımı BM Barış Gücü UNPROFOR'un (United Nations Protection Force) engellemekte başarısız olmasıdır. BM'nin Ruanda soykırımını önlemekteki başarısızlığı aynı zamanda müdahale konusunda BM gücünün yetersiz olduğunu da göstermiştir. Koruma sorumluluğunun gelişiminde bir diğer olay ise, 1999 yılında NATO'nun BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almadan Kosova'ya yaptığı yetkisiz ve tartışma konusu olmaya devam eden müdahalesidir.³⁴ NATO'nun bu müdahalesinin Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadan yapılması müdahalenin yasallığını gündeme getirmiş ve müdahalenin aslında önlediğinden daha fazla ölüme sebebiyet verdiği de tartışılmıştır.³⁵

1994 yılında Ruanda soykırımında yalnızca üç ayda 800.000 insan katledilirken dünya sessiz ve bir o kadar da kayıtsız kalmıştır. Bu durum karşısında BM Güvenlik Konseyi ise çıkmaza girmiştir. Uluslararası toplumun kayıtsız kalmasının sonucunda Ruanda'da

³¹ Martha Finnemore, "Constructing Norms of Humanitarian Intervention", *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. Peter J. Katzenstein, New York: Columbia University Press, 1996, s.y.

³² Francioni, a.g.e., s. 3.

³³ Gareth Evans, Mohamed Sahnoun, "The Responsibility to Protect", *Foreign Affairs*, C. 81, S. 6 (2002), s. 101.

³⁴ Francioni, a.g.e., s. 6.; Zerrin Torun, "The Evolution of the Responsibility to Protect", *Avrasya Etüdleri*, C. 51, S. 1 (2017), s. 31.

³⁵ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa: International Development Research Centre, 2001, s. vii.

yaşanan vahşetin sebebi ise bilgi eksikliği ve imkânların yetersizliğinden değil, tam olarak sorumluluk seviyelerindeki kolektif vicdan eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu tarz örnekler karşısında akla gelen soru ise, insani vahşetlere uğrayan masumları koruma sorumluluğu kimdedir?³⁶ BM Şartı’nın önsözünde de ifade edildiği gibi BM’nin ana misyonu sonraki nesilleri savaştan kurtarmaktır.³⁷ 1955 yılında Genel Sekreter Dag Hammarskjöld da çatışmaların çözülmesi ve önlenmesini, gerginliklerin yumuşatılmasını ve yeni ortak çıkar alanlarının keşfedilmesini BM’nin en önemli işlevleri olarak ifade etmiştir.³⁸

Soğuk savaşın sona ermesinin ardından geçen on yılda yapılan Ruanda, Kosova ve Bosna gibi ülkelere dair müdahale çağrılarının dikkate alınanları kadar alınmayanları da olmuştur. Bununla birlikte müdahalenin yapılmasının gerek olup olmadığı ve yapılacak müdahalenin ne şekilde, nasıl, kim tarafından yapılacağı konusunda da bir sürü belirsizlik mevcuttur. İnsani müdahaleye yönelik tartışmaları en çok alevlendiren ise yukarıda da belirtildiği gibi, NATO’nun 1999’daki Kosova müdahalesi olmuştur.³⁹

1990’lar boyunca Somali, Ruanda, Bosna ve Kosova gibi ülkelerde meydana gelen olayların insani müdahale gerektirmesi ve bu müdahalenin nasıl ve kim tarafından yapılacağının belli olmamasıyla birlikte uluslararası toplum bu olaylara cevap vermekte güçlük çekmiştir. Olaylara karşı BM’nin aldığı önlemler de oldukça yetersiz kalmıştır. 1999’daki NATO’nun Kosova müdahalesiyle de BM Güvenlik Konseyi üyeleri kendi aralarında bölünmüştür. Somali, Ruanda, Kosova ve Bosna gibi ülkelerde yaşanan olaylara verilen uluslararası tepkinin tutarsız olmasından ötürü rahatsızlık duyan BM Genel Sekreteri Kofi Annan bu ikilemli duruma son vermek için BM Genel Kurul’unu, verdiği tepkinin

³⁶ Ramesh Thakur, *The United Nations, Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006, s. 244-245.

³⁷ Bu ifadenin İngilizce orijinali şu şekildedir “to save succeeding generations from the scourge of war, which twice in our life- time has brought untold sorrow to mankind”,; United Nations, *Charter of the United Nations*, a.g.e.

³⁸ United Nations General Assembly, *Report of the Secretary-General on the Work of the Organization*, United Nations, 1955.

³⁹ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. s. vii.

tutarsızlığından dolayı defalarca eleştirmiş, ama eleştirilerinin sonunda kendisi birçok tepkiyle karşılaşmıştır.⁴⁰

Tüm bu gelişmelerin ışığında BM Genel Sekreteri Kofi Annan 2000 yılında Genel Kurul'da şu soruyu gündeme getirmiştir: “...eğer insani müdahale egemenliğe karşı kabul edilemeyen bir saldırı ise bir Ruanda'ya bir Srebrenitsa'ya – ortak insanlığımızın her ilkesini etkileyen ağır ve sistematik insan hakları ihlallerine nasıl tepki vermeliyiz?..”.⁴¹

Kofi Annan'ın bu sözlerine bir cevap olarak Kanada Hükûmeti Genel Kurul'da Eylül 2000 tarihinde ICISS'in kurulduğunu resmen duyurmuştur. Komisyonun görevi ise, tüm bu tartışmalara ve sorunlara yanıt olarak, geniş görüş yelpazesine sahip bir biçimde, herkesin yeni ortak bir zeminde bir araya gelmesini sağlayacak bir rapor hazırlayıp sunmaktır.⁴² Gareth Evans'ın değimiyle Komisyonun amacı uluslararası toplumun insan hakları ihlallerine yönelik tatmin edici ve inandırıcı bir cevap vermesini sağlamaktır. Ayrıca Komisyon insan hakları ihlallerine yönelik uluslararası desteği harekete geçirebilmek için verilecek yanıtın yeterince zorlayıcı olmasını sağlamaya çalışmaktadır.⁴³ ICISS insan hakları ihlallerine cevap vermedeki siyasi irade eksikliğini sorumluluk diliyle gidermeye çalışarak acil müdahale gerektiren krizlere karşı eylem üretmeyi ve ‘yeniden bir Ruanda soykırımının yaşanmamasını’ hedeflemektedir.⁴⁴

2000 yılında kurulan ICISS tarafından 2001 yılında koruma sorumluluğuna dair bir rapor yayınlanmıştır. Bu rapor yayınladıktan sonra gelen ilk tepkiler ise oldukça farklı açılardan olmuş ve koruma sorumluluğuna gösterilen ilgi de yetersiz kalmıştır. Bunun en temel sebebi ise, raporun 11 Eylül'ün hemen ardından yayınlanmış olmasıdır. Uluslararası terörle savaş hâlinde olan ve koruma sorumluluğunu insani müdahale ile denk tutan bir dünya

⁴⁰ Evans, Sahnoun, “The Responsibility to Protect”, s. 99-101.

⁴¹ United Nations General Assembly, *We the Peoples: The Role of the United Nations in the Twenty-First Century: Report of the Secretary-General*, United Nations, 2000.

⁴² ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. vii.

⁴³ Gareth Evans, “The Responsibility to Protect: From an Idea to an International Norm”, *Responsibility to Protect The Global Moral Compact for the 21st Century*, ed. Richard H. Cooper, Juliette Voïnov Kohler, New York: Palgrave Macmillan, 2009, s. 18.

⁴⁴ Hobson, a.g.e., s. 436.

için kavramın hemen tanınması mümkün olmamıştır. Güvenlik Konseyi daimî üyeleri de bu süreçte herhangi bir kritere bağlı kalmak konusunda endişeli olduklarını belirtmişlerdir.⁴⁵

ICISS Raporu çerçevesinde askerî müdahale kriterleri ayrıntılı bir şekilde belirlenmiştir. Raporda koruma sorumluluğu büyük ölçekli insan hakları ihlallerini, katliamları, doğal afet ve salgın hastalıkları da içerecek şekilde en geniş içerikte ele alınmıştır. Kavramın yelpazesinin geniş olmasının devletlerin haksız güç kullanımlarına sebebiyet verebileceğinden ve bu konuda devletlerin endişe içinde olmalarından ötürü koruma sorumluluğunun uluslararası toplumda kabul görmesi için kavramın kapsamının daraltılmasına gerek olmuştur.⁴⁶

2001 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan, yayınladığı “Silahlı Çatışmanın Önlenmesi” isimli raporuyla⁴⁷ silahlı çatışmaların durdurulmasındansa önlemenin hem daha etkili hem de daha az maliyetli olduğunu vurgulamıştır. Annan önlemenin tepki vermekten daha işlevsel olduğunu belirterek BM’yi bir tepki kültürü hâlinde önleme kültürüne taşımaya davet etmiştir. Raporda çatışma önlemedeki birincil sorumluluğun ulusal hükûmetlere ait olduğunu belirterek en etkili önlemenin yapılması için çatışmanın kök nedenlerinin belirlenip irdelenmesi gerektiği söylenmiştir. Önlemenin doğru ve etkili şekilde gerçekleşmesi için raporda BM kurumlarına ve üye devletlere tavsiyelerde bulunulmuş ve yapılması gerekenler belirtilmiştir.

Kofi Annan’ın sunduğu raporun akabinde bu raporu ve raporda Annan’ın Güvenlik Konseyi’nin rolüne dair tavsiyelerini dikkate alarak, Güvenlik Konseyi çalışmalarında çatışma önlemenin merkezi bir rol aldığını teyit eden 1366 sayılı kararı, 30 Ağustos 2001’de kabul etmiştir. Bu karar ile birlikte Güvenlik Konseyi çatışma önlemede öncelikli sorumluluğun ulusal hükûmetlere ait olduğunu ve bunun desteklenmesi adına da BM’nin önemli bir rol alacağını teyit etmektedir. Bununla beraber Güvenlik Konseyi silahlı

⁴⁵ Pınar Gözen Ercan, “R2P: From Slogan to an International Ethical Norm”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 11 S. 43 (2014), s. 40.

⁴⁶ Pınar Gözen Ercan, “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 2 (2015), s.168.

⁴⁷ United Nations General Assembly-Security Council, “Prevention of Armed Conflict: Report of the Secretary-General”, *United Nations*, 2001.

çatışmaların önlenmesi için elinde bulunan “tüm uygun araçların” kullanımının sözünü vermiş, BM personelinin çatışma önleme konusunda eğitimi için merkezi bir fon oluşturulmasını kabul etmiştir. Ayrıca kararda Güvenlik Konseyi bölgesel ve alt-bölgesel örgütlere de çağrıda bulunarak bölgesel çatışma önleme kapasitelerinin geliştirilmesi çağrısında bulunmuş ve çatışma önlemede Genel Sekreter’in rolünün kuvvetlendirilmesi ile gerekli kaynakları sağlamanın yanında Genel Sekreter tarafından önleme ya da erken uyarı için yapılan çağrılarını hemen değerlendirmeye almayı taahhüt etmiştir.⁴⁸

4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇERÇEVESİ ALTINDA KORUMA SORUMLULUĞU

2003 yılında BM Genel Sekreteri Kofi Annan bir BM Üst Düzey Paneli görevlendirmiştir. Annan bu panelden uluslararası barış ve güvenliğe ait mevcut tehditleri değerlendirmesini ve toplu güvenliğin sağlanması için BM’nin güçlendirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmasını istemiştir. Panelin raporu ise 2004 yılının sonlarında yayınlanmıştır.⁴⁹ Bu raporla beraber koruma sorumluluğu BM gündemine taşınmıştır. Annan bu raporda güvenlik kavramını daha geniş bir perspektiften inceleyerek yoksulluk, bulaşıcı hastalıklar, kitle imha silahlarının yayılması, terörizm ve çevresel felaketlerin engellenmesini çatışmaların önlenmesiyle ilişkilendirmiştir. Bu sayılan maddeler çatışmaların ortaya çıkmasında bir tehdit olarak nitelendirilmektedir. Panelin odak noktası tehditlerin ortaya çıkmasını engellemektir. Panel çatışma sonrası barış inşasının gerekli olduğu fikrini savunarak Barış İnşa Komisyonu’nun kurulmasını da önermektedir.⁵⁰

Üst Düzey Panel, önleme çalışmaları için önerilerde bulunmuştur ama bu önerilerin hiçbirisi doğrudan çatışma önleme ile alakalı değildir. Panel, ICISS Raporunun merkezileşerek devletlerin önleme sorumluluğunu alması için bir çağrıda bulunmaktan kaçınmıştır. Panelin

⁴⁸ United Nations Security Council, “Resolution 1366”, *United Nations*, 30 Ağustos 2001, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1366>, (3.7.2022).

⁴⁹ United Nations General Assembly, “A More Secure World: Our Shared Responsibility: Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change”, *United Nations*, 2004, pars. 1-25. https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf, (2.4.2022).

⁵⁰ a.g.e.

yaptığı öneriler mevcut çalışmalara vurgu yapmaktadır.⁵¹ Üst düzey panelin önleme sorumluluğuna değinmekten ziyade zaten var olan çalışmalara değinmesine dikkat çekildiğinde bugün koruma sorumluluğunun önleme boyutunun diğer boyutlarına nazaran daha az ilgi görmesi yeni bir şey değildir.

Üst Düzey Panel müdahale yetkisi hakkının Güvenlik Konseyi'nde olduğunu belirtmiştir. Bunun dayanağı ise BM Şartı'nın VII. Bölümünde devletlerin karşılaşabileceği her çeşit tehdidin üstesinden gelme konusunda Güvenlik Konseyi'ne tam yetkinin verilmesidir.⁵² Panelin amacı bu konuda yetki verilecek başka bir aktör bulmak değil yetkili aktör olan Güvenlik Konseyi'nin en iyi şekilde çalışmasını sağlamaktır. Panel'de Güvenlik Konseyi'nin askerî güce başvurmayı seçerken dikkat etmesi gereken beş kriter olduğu belirtilmiştir. Bunlar tehdidin ciddiyeti, uygun amaç, son çare, orantılı araçlar ve sonuçların dengesidir. Panel, ICISS Raporundan farklı olarak doğal afetleri ve salgın hastalıkları koruma sorumluluğu kapsamında çıkarmıştır.⁵³

2004 yılında Kofi Annan, ICISS ve Üst Düzey Panel'in tavsiyelerinden feyz alarak BM Soykırımı Önleme Özel Danışmanlığı Ofisi'ni" kurmuştur. Bu ofisle beraber beş noktalı eylem planı olan Soykırımı Önleme Eylem Planı'nı başlatmıştır. Bu Özel Danışmanlık Ofisi'ne Eylem Planı dâhilinde 5 görev verilmiştir: soykırımı sebebiyet verecek her türlü savaşın engellenmesi; silahlı çatışma durumlarında sivillerin korunması; tekrarlanmaması adına cezasızlığın ulusal ve uluslararası mahkemelerle son bulması; Güvenlik Konseyi'ne erken uyarıda bulunma, soykırımı önleme ve durdurmak için tavsiyelerde bulunma görevleri verilmesi; bütün adımlarda hızlı ve kararlı ilerleme.⁵⁴

⁵¹ a.g.e., pars. 90-104.

⁵² Funda Keskin, "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler*, C. 6. S. 21 (2009), s. 76-77.; Volkan Erdur, "A Short Review About The Concept of Responsibility to Protect", *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S. 2 (2021), s. 404.

⁵³ United Nations General Assembly, "A More Secure World: Our Shared Responsibility: Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change", s. 53, 66.

⁵⁴ Kofi Annan, "UN Secretary-General Kofi Annan's Action Plan to Prevent Genocide", *Prevent Genocide International*, 7 Nisan 2004. <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/KofiAnnansActionPlantoPreventGenocide7Apr2004.htm#links>, (21.4.2022).

2005 yılında yayınladığı rapor ile Kofi Annan üye devletleri koruma sorumluluğunu benimsemeye ve buna yönelik eylemlerde bulunmaya davet etmiştir. Annan raporunda taahhütten uygulamaya geçilmesini ve bu ikisi arasındaki uçurumun da kapanması gerektiğini belirtmiştir. Annan insanların soykırım ya da kitlesel insan hakları sorunlarıyla karşı karşıya kaldığı durumlarda BM'nin beklemede kalmasının doğru olmadığını, BM'yi harekete geçmeye çağırarak artık daha somut sonuçlar elde etmenin zamanının geldiğini söylemiştir.⁵⁵

2005 Dünya Zirvesi'nde üye devletler tarafından koruma sorumluluğu 138, 139 ve 140. Paragraflarda onaylanmıştır.⁵⁶ Dünya Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nde devletlerin halklarını koruma sorumluluğu olduğu dile getirilmiş, buna ek olarak da BM'nin koruma sorumluluğu taahhüdü çatışma önleme taahhüdünden ayrı değerlendirilmiştir. Devletler bu belge ile BM'yi bir erken uyarı kapasitesi oluşturmak için destekleyeceğini ve diğer devletlerin kendi nüfuslarını koruma kapasitelerini geliştirmesine ve sorunlar ortaya çıkmadan önce yardımcı olmalarına destek vereceklerini taahhüt etmiştir. Bununla birlikte üye devletler Genel Sekreter'in Soykırımı Önleme Özel Danışmanı'nın misyonunu tamamıyla desteklediklerini de beyan etmiştir.

Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. Paragrafı ile koruma sorumluluğu “soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar” olarak dört suç ile sınırlandırılmıştır. Devletlerin bu dört suça dair halklarını koruma sorumluluklarının olduğu dile getirilmiştir. Sonuç Belgesi'nin 139. Paragrafında da bu korumayı yapamadıkları takdirde bu sorumluluğun uluslararası topluma geçmesi ve bunun da BM Şartı'nın VI., VIII. veya gerekli olursa VII. Bölümleri doğrultusunda adım atmak üzere, Güvenlik Konseyi'ne yetkinin verilmesi ile gerçekleşeceği ifade edilmiştir. Dünya Zirvesi'nde BM Genel Kurul'unda üye

⁵⁵ United Nations General Assembly, “In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All: Report of the Secretary-General”, *United Nations*, 21 Mart 2005, s. 35, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement>, (12.6.2022).

⁵⁶ United Nations General Assembly, “2005 World Summit Outcome”, *United Nations*, 24 Ekim 2005, par.138, 139, 140. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf (15.7.2022).

devletler tarafından oybirliği ile onaylanan koruma sorumluluğunun ICISS Raporunda belirtilen yeniden inşa etme ve müdahale kriterlerinden hiç bahsedilmemiş ve koruma sorumluluğunun kapsamı bu dört suçla sınırlandırılmıştır. Ayrıca Genel Kurul’a koruma sorumluluğunu değerlendirmeye devam etmesi görevi verilmiştir.⁵⁷

2005 Dünya Zirvesi’nde koruma sorumluluğunun onaylanmasından sonra ICISS Raporu ile Dünya Zirvesi’nde onaylanan koruma sorumluluğu arasında bazı farklar ortaya çıkmıştır. Raporda önerilen müdahale kriterlerinden bahsedilmemiş, Güvenlik Konseyi üyelerinin veto kullanımlarına ilişkin belli bir davranış kuralı belirlenmemiş ve Güvenlik Konseyi tarafından izin verilmeyen zorlayıcı tedbirlerden ve Konseyin onay vermediği askerî müdahale dışında başvurulabilecek başka bir organdan bahsedilmemiştir. ICISS Raporunda geniş bir yelpazesi olan müdahale gerektiren durumlar yukarıda bahsedilen dört suç kategorisine indirgenmiştir. Ayrıca Güvenlik Konseyi’nin ve uluslararası toplumun koruma sorumluluğu çerçevesinde yükümlölükleri bulunduğu görüşü Konsey’in yalnızca gerektiğinde aksiyon alma fikriyle sekteye uğratılmıştır. Bunlar Güvenlik Konseyi’nin koruma sorumluluğu çerçevesindeki yükümlölüklerini azaltmak için kasti girişimleri olarak değerlendirilebilir.⁵⁸

Koruma sorumluluğunun en önemli boyutu olan önleme boyutu diğer iki boyuta göre ihmal edilmiştir. Özellikle tepki verme sorumluluğu yoğun bir siyasi ve bilimsel anlamda ilgi ile karşı karşıya kalmıştır. 2005 Dünya Zirvesi’nde koruma sorumluluğunun benimsenmesi konusundaki tartışmaların gündeminde tepki verme sorumluluğu bulunmaktadır. Yine bu zirvede yeniden inşa etme sorumluluğu da BM’nin Barış İnşa Komisyonu’nun (UN’s Peace

⁵⁷ a.g.e., par. 138, 139.

⁵⁸ Alex J. Bellamy, “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”, *International Affairs*, C. 84, S. 4 (2008), s. 623.; Alex J. Bellamy, “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, *Ethics & International Affairs*, C. 20, S. 2 (2006), ss. 143-169.; Kathryn Kersavage, “The “Responsibility to Protect” Our Answer to “Never Again”? Libya, Syria and a Critical Analysis of R2P”, *International Affairs Forum*, C. 5 S. 1 (2014), s. 28.; Tuba Eldem ““Koruma Sorumluluğu” Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, S. 43 (2015), s. 11-12.

Building Commission) kurulması yoluyla kurumsallaşırken bu durum tepki verme sorumluluğunun gördüğü ilginin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.⁵⁹

2005 yılında Dünya Zirvesi'nde koruma sorumluluğunun onaylanmasının ardından meydana gelen Darfur Krizi⁶⁰ ve uluslararası toplumun tepkisizliği taahhüt edilen sözlerin uygulamada işlevsiz olduğu yorumlarını gündeme getirmiştir. Güvenlik Konseyi ise koruma sorumluluğunun 2005'te onaylanmasından sonraki zamanlarda Dünya Zirvesi'ndeki bu taahhüdüne bağlılığını yineleyen (1674 ve 1706 sayılı vb.) kararları yayınlamıştır.⁶¹

2005 Dünya Zirvesinde Koruma sorumluluğunun onaylanmasının ardından, 2009 yılında BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon yayınladığı raporda, raporun yetkisinin Dünya Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nin 138, 139 ve 140. Paragraflarına dayandığını belirterek raporun amacının Dünya Zirvesi'nin çıktıları yeniden yorumlamak değil tutarlı şekilde uygulanmasının yollarını bulmak olduğunu belirtmiştir.⁶² Ban Ki Moon koruma sorumluluğunun üç sütuna dayandığını ifade etmiştir. Bunlar devletin koruma sorumlulukları, uluslararası yardım ve kapasite geliştirme ve zamanında ve kararlı müdahaledir. Birinci sütun olan devletin koruma sorumluluğu, devletin nüfusunu soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından korumasıyla ilgili süreklilik arz eden sorumluluğudur. Bu sorumluluk ayrıca hem devletin egemenliğinin doğasından hem de

⁵⁹ Alex J. Bellamy, "Conflict Prevention and the Responsibility to Protect", *Global Governance*, C. 14, S. 2 (2008), s. 135.

⁶⁰ Darfur krizi 2005 yılında gündeme gelmesine rağmen sorun çok daha eskilere dayanmaktadır. Bölgede yaşayan Afrikalılar ve Araplar olmak üzere iki grup vardır. Bölgede önceden beri yaşayan Afrikalılar ile sonradan gelen Araplar arasında 1980'lerin sonu itibarıyla ekonomik sıkıntılar ve yaşam koşullarının zorluklarının da etkisiyle çatışmalar ortaya çıkmıştır. Rejim ise Arapları desteklemiş, ülkedeki Araplar ve Afrikalılar arasında yoğun çatışmalar yaşanmıştır. Darfur krizi hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: Orkun Sürücüoğlu, "Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 19, S. 4 (2016), ss. 603-628; Hasan Öztürk, "Darfur'da Yaşanan İç Savaşı Anlamak", *Avrasya Etüdlere*, C. 40, S. 2 (2011), ss. 123-144.; Paul D. Williams ve Alex J. Bellamy, "The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur", *Security Dialogue*, C. 36, S.1 (2005), ss. 27-47.

⁶¹ Bakınız: United Nations Security Council, "Resolution 1674", *United Nations*, 28 Nisan 2006, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1674>, (28.4.2022).; United Nations Security Council, "Resolution 1706", *United Nations*, 31 Ağustos 2006, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1706>, (24.5.2022).

⁶² United Nations General Assembly, "Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 12 Ocak 2009, s. 4. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement> (25.5.2022).

devletlerin yasal yükümlülüklerinden kaynağını almaktadır. İkinci sütun devletlerin bu sorumluluklarını yerine getirirken uluslararası toplumun devlete yardımcı olma sözüdür. Üçüncü sütun ise bir devlet bu koruma sorumluluğunu yerine getiremediği durumda üye devletlerin zamanında ve kararlı şekilde toplu bir yanıt vermelerini içeren sorumluluktur. Bu yanıtlar BM Şartı'nın VI. Bölümü dâhilindeki barışçıl önlemleri (arabuluculuk, uzlaşma, müzakere, yargısal tahkim vd. gibi), VII. Bölümdeki zorlayıcı önlemleri (bu önlemlere Güvenlik Konseyi tarafından izin verilir) ya da VIII. Bölümdeki (siyasi, ekonomik, insani önlemleri içerir) bölgesel ve alt bölgesel düzenlemelerle işbirliğini içermektedir.⁶³

2009 yılında Ban Ki Moon'un raporundan sonra tartışmalar söz konusu olmuş ve devlet temsilcilerinden kimi koruma sorumluluğunun uygulanması için geliştirilen bu adımlara güçlü desteklerini ifade ederken kimileri de şüphelerini dile getirmişlerdir.⁶⁴ Tartışmaların akabinde Genel Kurul'un 63/308 sayılı 14 Eylül 2009 tarihindeki kararı ile Dünya Zirvesi'nin 138 ve 139. Paragrafları teyit edilerek Genel Sekreterin 2009 yılındaki Raporu 67 devletin imzası ile onaylanmıştır. 2009 yılındaki Koruma Sorumluluğu Raporuyla Genel Sekreter'in koruma sorumluluğuna ilişkin değerlendirmesini sürdürmesine de karar verilmiştir.⁶⁵

Genel Sekreter Ban ki Moon daha sonraki yıllarda da koruma sorumluluğunun uygulanmasının detaylandırılmasına devam etmiştir. 2010 yılında yayınladığı raporda erken uyarının sağlanmasına, araçlarına ve değerlendirmeye vurgu yapılmıştır.⁶⁶ 2011'deki Koruma Sorumluluğu Raporuyla koruma sorumluluğunun uygulanmasında bölgesel ve alt bölgesel düzenlemelerin rolleri üzerine yoğunlaşmıştır.⁶⁷ 2012'deki raporunda Genel

⁶³ a.g.e., s. 8-9.

⁶⁴ United Nations Meetings Coverage and Press Release, "More Than 40 Delegates Express Strong Skepticism, Full Support as General Assembly Continues Debate on Responsibility to Protect", *United Nations*, 24 Temmuz 2009. <https://press.un.org/en/2009/ga10849.doc.htm> (26.4.2022).

⁶⁵ United Nations General Assembly, "Resolution adopted by the General Assembly on 14 September 2009", *United Nations*, 7 Ekim 2009, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/513/38/PDF/N0951338.pdf?OpenElement>, (27.4.2022).

⁶⁶ United Nations General Assembly, "Early Warning, Assessment and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 4 Temmuz 2010, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/450/20/PDF/N1045020.pdf?OpenElement>, (1.5.2022).

⁶⁷ United Nations General Assembly-Security Council, "The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United*

Sekreter koruma sorumluluğunun üçüncü sütunu olarak belirlediği zamanında ve kararlı müdahalenin gerçekleşmesi için BM Şartı'nın VI, VII ve VIII. Bölümleri dâhilinde gerçekleştirilecek eylemlerde mevcut araçların bir değerlendirmesini sunmuştur.⁶⁸ 2013 tarihli Genel Sekreter'in Koruma Sorumluluğu Raporu devletin sorumluluğunu ve koruma sorumluluğunun önleme boyutunu ele almıştır.⁶⁹

Genel Sekreter'in 2014 yılındaki Koruma Sorumluluğu Raporu ile koruma sorumluluğunda uluslararası yardımın en iyi nasıl kullanılacağı belirtilmiştir.⁷⁰ 2015 Koruma Sorumluluğu Raporu koruma sorumluluğunun geçen 10 yılını ele almakta, 3 sütunlu uygulama çerçevesine değinmekte ve gelecek on yılda koruma sorumluluğunun uygulanmasına yönelik altı temel öncelik ile sonlanmaktadır.⁷¹ 2016 yılı Koruma Sorumluluğu Raporunda Genel Sekreter soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar söz konusu olduğunda toplu yanıt vermeyi geciktiren sebeplere odaklanırken bu engellerin aşılmasının yolları hakkında tavsiyelerde bulunmuştur.⁷²

2017 yılında yayınlanan raporda BM Genel Sekreteri António Guterres koruma sorumluluğunun taahhüdü ile uygulaması arasındaki boşluğa dikkat çekerek vahşet

-
- Nations*, 28 Haziran 2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/391/43/PDF/N1139143.pdf?OpenElement>, (12.5.2022).
- ⁶⁸ United Nations General Assembly-Security Council, "Responsibility to Protect: Timely and decisive Response: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 25 Temmuz 2012, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/438/79/PDF/N1243879.pdf?OpenElement>, (12.5.2022).
- ⁶⁹ United Nations General Assembly-Security Council, "Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 9 Temmuz 2013, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/386/93/PDF/N1338693.pdf?OpenElement>, (13.5.2022).
- ⁷⁰ United Nations General Assembly-Security Council, "Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 11 Temmuz 2014, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/463/79/PDF/N1446379.pdf?OpenElement>, (13.5.2022).
- ⁷¹ United Nations General Assembly-Security Council, "A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 13 Temmuz 2015, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/217/64/PDF/N1521764.pdf?OpenElement>, (14.5.2022).
- ⁷² United Nations General Assembly-Security Council, "Mobilizing Collective Action: The Next Decade of the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 22 Temmuz 2016, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/230/38/PDF/N1623038.pdf?OpenElement>, (14.5.2022).

suçlarının⁷³ önlenmesinde hesap verilebilirliği güçlendirmek için BM sistemi, üye devletler ve hükûmetler arası organlar tarafından atılabilecek adımları vurgulamıştır.⁷⁴ 2018 raporunda Genel Sekreter erken uyarının ve değerlendirmenin nasıl daha da geliştirilebileceğini belirtmiştir. Genel Sekreter erken uyarının eyleme dökülüp erken eylemi güçlendirmek için gerekli stratejilerin ana hatlarını çizmektedir. Ayrıca Genel Sekreter raporda erken uyarının eyleme dökülüp vahşet suçlarını önlemek için mümkün olan her şeyin yapılmasını yineleyerek erken uyarı ve erken eyleme öncelik verilmesini vurgulamıştır.⁷⁵ 2019 raporunda Genel Sekreter önleyici faaliyetler için kilit rolü olan unsurlara vurgu yapmıştır. Genel Sekreter önleyici eylemin güçlendirilmesi için önleme adımlarının kapsamını ve kombinasyonunu daha anlaşılır hâle getirme gerekliliğinden bahsetmiştir. Raporda uluslararası toplum ve bölgesel ve alt-bölgesel örgütlerin önleme faaliyetlerindeki rolüne dikkat çekilmiştir. Genel Sekreter uluslararası toplumun ve üye devletlerin önleme faaliyetlerini yürütürken odaklanılması gereken alanları da belirtmiştir. Önleme faaliyetlerinin de her daim uluslararası hukuk ve BM Şartı'na uyması gerekmektedir. Raporda koruma sorumluluğunda kullanılacak yöntemler için daha kapsamlı bir çerçeveye gerek olduğu da belirtilmiştir.⁷⁶

2020 raporunda BM Genel Sekreteri koruma sorumluluğunun uygulanması ile toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için KBG gündemi arasındaki bağlantıları ele

⁷³ Vahşet suçları, İngilizcede 'atrocity crimes' şeklinde kullanılan ifadenin Türkçe karşılığı olarak bu çalışmada yer almaktadır. Türkçe vahşet suçları ifadesinin tercih edildiği diğer kaynaklar için bkz., Ayşen Seymen Çakar, "İnsanlığa karşı suçlar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 103 (2012), ss. 169-198.; Menent Savaş Cazala, "Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü", *Öneri Dergisi*, C. 13, S. 50 (2018), ss. 65-89.; Ayrıca "atrocity crimes" ifadesinin geçtiği metnin orijinali için de bkz: United Nations General Assembly-Security Council, "Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 10 Ağustos 2017, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/251/38/PDF/N1725138.pdf?OpenElement>, (15.5.2022).

⁷⁴ United Nations General Assembly, "Implementing the Responsibility to Protect: Accountability For Prevention: Report of the Secretary-General".

⁷⁵ United Nations General Assembly-Security Council, "Responsibility to Protect: From Early Warning to Early Action: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 1 Haziran 2018, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/1808811E.pdf>, (15.5.2022).

⁷⁶ United Nations General Assembly-Security Council, "Responsibility to Protect: Lessons Learned for Prevention: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 10 Haziran 2019, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/Lessons%20learned%20for%20prevention%202019%20E.pdf>, (15.5.2022).

almıştır. Raporda koruma sorumluluğu çerçevesinde vahşet suçları toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınmakta ve koruma sorumluluğunun her adımının bu perspektiften değerlendirilip ona göre uygulanması gerektiğinin altı çizilmektedir. Cinsiyete dayalı yapılan ayrımcılık ve eşitsizlik vahşet suçları için risk oluşturmaktadır. 2020 raporunda vahşet suçlarının toplumsal cinsiyet dinamiklerinin anlaşılması bu suçlara toplumsal cinsiyet perspektifinden yanıt verilmesini de mümkün kılacağı vurgulanmaktadır. Genel Sekreter raporda vahşet suçlarından mağdur olanların bundan sonraki hayatında desteklenmesiyle birlikte bu şiddetin temel nedenlerini ele alan stratejilerin belirlenmesinin sürdürülebilir değişimin önemli bir parçası olduğunu vurgulamıştır. Genel Sekreter vahşet suçlarını tam anlamıyla önlemenin kadınların çatışmaları önleme, arabuluculuk, adaleti sağlama, barış inşası, barışı koruma ve karar alma gibi süreçlere aktif ve eşit katılımı ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁷⁷ BM Genel Sekreteri'nin yayınladığı 2020 yılı Koruma Sorumluluğu Raporu ile o güne kadar benzerine nadir rastlanan bir tavır sergilenmiş ve kadınların koruma sorumluluğunun bütün sütunlarında daha aktif rol almasının gerekliliği her açıdan vurgulanmıştır. İlerde üzerinde durulacağı gibi 2020 yılı Koruma Sorumluluğu Raporuyla BM KBG gündemini koruma sorumluluğuyla kapsamlı bir şekilde ilişkilendirilmiştir. Kadınların çatışma ve barış inşa süreçlerine katılımını kapsayan KBG gündeminin koruma sorumluluğuyla tam ve çok boyutlu şekilde ilişkilendirilmesi son derece önemlidir.

2021 yılındaki Koruma Sorumluluğu Raporu ise, BM'nin Soykırımı Önleme ve Koruma Sorumluluğu Ofisi tarafından yürütülen önleme, erken uyarı ve müdahale çalışmaları aracılığıyla koruma sorumluluğunun nasıl işletildiğine genel bir bakış sunmaktadır. Soykırımı Önleme Özel Danışmanı ve Koruma Sorumluluğu Özel Danışmanı olarak iki özel danışmanı içinde barındıran bu ofis, vahşet suçları hakkında bilgi toplamakta ve riskleri analiz etmektedir. Ofis, vahşet suçları riskini azaltmak için mevcut güvenlik açıklarını değerlendirmeyi ve ele almayı amaçlayan bir dizi inisiyatif aracılığıyla üye

⁷⁷ United Nations General Assembly-Security Council, "Prioritizing Prevention and Strengthening Response: Women and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General", *United Nations*, 23 Temmuz 2020, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/2009954E.pdf>, (23.5.2022).

devletleri, bölgesel ve alt-bölgesel kuruluşları ve sivil toplum aktörlerini desteklemektedir. Ofis bu çalışmaları, risk altındakileri desteklemek için tüm BM genel merkezi ve saha varlıkları ile koordineli olarak yapmaktadır.⁷⁸ Dolayısıyla BM her yıl koruma sorumluluğu kapsamında rapor yayınlamakta ve bu raporlarla koruma sorumluluğunu detaylandırmakta, düzenlemekte ve geliştirmektedir.

5. ULUSLARARASI MÜDAHALE VE DEVLET EGEMENLİĞİ KOMİSYONU RAPORU

ICISS'in on iki üyesi⁷⁹ vardır. Komisyonun ilk toplanması 5-6 Kasım 2000 tarihinde Ottawa'da gerçekleşmiştir. ICISS, Kanada Dışişleri Bakanı Lloyd Axworthy ve Chicago'daki MacArthur Vakfı başta olmak üzere büyük vakıflar tarafından güçlü bir şekilde desteklenmekteydi. Büyük vakıflar ve bir sürü devletin katılımıyla farklı görüşlere sahip insanların bulunduğu bir dizi yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir. Bir yıl boyunca farklı yerlerde geniş kesimden insanların katılımıyla birçok toplantı daha yapılmıştır.⁸⁰ ICISS tarafından gerçekleştirilen yuvarlak masa toplantıları, bütün kıtalarda ve en büyük başkentlerde, 200'ün üzerinde temsilcinin katılımıyla farklı görüşlerdeki insanları bir araya getiren toplantılardır.⁸¹ Yapılan bütün toplantı ve istişarelerin akabinde 2001 yılının sonlarında ICISS, koruma sorumluluğuna dair hazırladığı raporu yayınlamıştır.⁸²

⁷⁸ United Nations General Assembly- Security Council, “Advancing Atrocity Prevention: Work of the Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”, *United Nations*, 3 Mayıs 2021, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/103/87/PDF/N2110387.pdf?OpenElement>, (19.5.2022).

⁷⁹ Eşbaşkanlar Gareth Evans ve Mohamed Sahnoun olmak üzere diğer 10 üye ise şu şekildedir: Gisele Co[^]te'-Harper, Lee Hamilton, Michael IgnatieV, Vladimir Lukin, Klaus Naumann, Cyril Ramaphosa, Fidel Ramos, Cornelio Sommaruga, Eduardo Stein ve Ramesh Thakur.; ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 77-79.

⁸⁰ a.g.e., s. 2-3.

⁸¹ International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICIIS), *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background: Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, International Development Research Centre, 2001, s. 342.

⁸² Ümmühan Elçin Ertuğrul, “Koruma Sorumluluğu: Makyaj Sonrası İnsani Müdahale”, *Human Security: Threats, Risks, and Crises*, 2010, s. 478.

ICISS raporunun önsözünde koruma sorumluluğunun “insani müdahale hakkı” ile ilgili olduğu belirtilmiştir. Egemen devletlerin kendi vatandaşlarını önlenebilen felaketlerden korumakla mükellef olduğu düşüncesi koruma sorumluluğudur. Egemen devlet bu korumayı yapamayacak durumda ise veya yapmak istemiyorsa sorumluluk uluslararası topluma geçmektedir. Dolayısıyla kavramının merkezinde insanların korunmasında aşamalı bir sorumluluk durumunun tasarlandığı görülmektedir.⁸³ Koruma sorumluluğunun hedeflediği üç ana şey bulunmaktadır. Bunlar kavramsal olarak kullanılan dili ‘insani müdahale’ den koruma sorumluluğuna çevirmek, halkları koruma sorumluluğunu ulusal bakımdan devletlere uluslararası bakımdan ise BM Güvenlik Konseyi’ne bırakmak ve müdahale gerçekleştiğinde doğru şekilde yapılmasını sağlamaktır.⁸⁴

ICISS’in amacı devletlerin korumak istemediği ya da korumakta yetersiz olduğu hayatları tehlikede olan insanlar için güvenli bir koruma sağlamaktır. Askerî bir harekât olasılığını da içeren insani koruma amacıyla yapılan müdahale girişiminin kabul edilebilmesi için tutarlı, güvenilir ve de uygulanabilir standartlar içermesi şarttır. Maruz kalacak halkları korumak için müdahaleye yönelik herhangi bir yaklaşımın en az dört temel hedefi içinde barındırması gerekmektedir. Bun hedeflerden birincisi ne zaman ve ne şekilde müdahale edileceğini belirlemek adına daha net kurallar, kriterler ve prosedürler oluşturmaktır. İkinci olarak diğer bütün yollar başarısız olduğunda ancak askerî müdahalenin meşruiyetini sağlamaktır. Üçüncüsü askerî müdahale olduğunda bunun sadece önerilen amaçlar doğrultusunda gerçekleşmesini sağlamak ve askerî müdahaleyi sonucunda oluşabilecek her türlü kurumsal ve insani zararın en az olacağı şekilde gerçekleştirmektir. Son olarak da çatışma nedenlerini ortadan kaldırmaya çalışmak ve barışın kalıcı ve de sürdürülebilir olmasını sağlamaktır. Tüm bu maddeler ile Komisyonun arkasında durduğu ve dile getirmeye çalıştığı şey müdahale hakkını değil koruma sorumluluğunu vurgulamaktır.⁸⁵

⁸³ A. Fusun Arsava, “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1 (2011), s. 107.; ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. vii-viii.

⁸⁴ Thakur a.g.e., s. 247.

⁸⁵ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 11.

Devletlerin egemen olarak eşit olduğu ilkesi BM Şartı'nın 2. Maddesinin 1. Fıkrasında yer alır.⁸⁶ Devletin egemenliğinin koşulu da diğer bütün devletlerin egemenliğine saygı duymayı gerektirmektedir, yani müdahale etmeme normu BM Şartı'nın 2. Maddesinin 7. Fıkrasında bulunmaktadır.⁸⁷ Egemen devlet ise “kendi toprak sınırları içerisindeki insanlar ya da kaynaklar ile ilgili tam yargı yetkisine ve karar alma kapasitesine sahip devlet” şeklinde tanımlanabilir. Diğer devletlerin ise egemen devletin iç meselelerine müdahale etmemesi gerekmektedir. Bunun tersi bir durum gerçekleştiğinde ise egemenlik hakları bağlamında saldırıya uğrayan devlet kendini savunma hakkına sahiptir. Koruma sorumluluğunun temelini de devletlerin egemenliğinin bir gerekliliği ve insan hakları ile insan güvenliğine yönelik ortaya çıkan yeni ilkeler oluşturmaktadır.⁸⁸

Egemenliğin sorumluluk olarak nitelendirilmesini ilk önce Francis Deng ortaya atmıştır. Egemenlik hem nüfusa karşı hem de uluslararası topluma karşı sorumluluk taşır. Bir hükûmetin meşruiyeti ve egemenliği de bu sorumluluğu kabul etmesinden kaynaklanır. Devletin egemenliğinin bir gerekliliği olarak halkına yiyecek, barınma, temel sağlık hizmetleri ve güvenlik gibi temel unsurları garanti etmesi gerekmektedir.⁸⁹ Dolayısıyla koruma sorumluluğunun temel normatif ilkesi, devlet egemenliğinin koşullu olduğu ve mutlak olmadığıdır. Koruma sorumluluğunda devletin egemenliği sadece hakları değil görevleri de içermekte ve sorumluluk olarak egemenlik çizgisine getirilmektedir.⁹⁰ Deng sorumluluk olarak egemenlik anlayışında bu egemenleri sorumlu tutabilecek daha üst bir otoritenin gerekliliğine vurgu yaparak bu üst otorite için en uygun seçeneğin BM Güvenlik Konseyi olacağını söylemiştir.⁹¹ Devlet egemenliğini sorumluluk olarak kabul etmenin altında üç önemli madde yatmaktadır. Bunlardan ilki devlet yetkililerinin kendi

⁸⁶ United Nations, *Charter of the United Nations*, Madde 2 (1).

⁸⁷ a.g.e., Madde 2 (7).

⁸⁸ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 12.

⁸⁹ Francis M. Deng vd., *Sovereignty As Responsibility: Conflict Management in Africa*, Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1996, ss. 1-33.

⁹⁰ Thomas G. Weiss, “Whither R2P?”, *The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, ed. Alex Stark, Oxford: *-e International Relations*, 2011, s. 7-8.; Mehmet Dalar, Caner Kalaycı, “Suriye Krizinde Koruma Sorumluluğu Çıkmazı”, *Dühfd*, C. 24, S. 40 (2019), s. 46- 47.

⁹¹ Bellamy, “The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention”, s. 620.

vatandaşlarının güvenliğini koruma ve refahlarını arttırmakla sorumlu olmalarıdır. İkincisi ulusal siyasi otoritelerin hem kendi vatandaşlarına hem de BM üyeliği ile de uluslararası topluma dair sorumluluklarının bulunmasıdır. Üçüncüsü ise, devlet yetkililerinin kendi eylemlerinden sorumlu olmalarıdır.⁹²

Egemenlik ve müdahale tartışmasının geleneksel söylemi düşünüldüğünde ‘müdahale hakkı’ ya da ‘insani müdahale hakkı’ en az üç temel boyutta sorunludur. Birincisi bu söylem ile bu eyleme ihtiyacı olanlardan ziyade müdahale yapacak devletlerin haklarına, iddialarına ve onların ayrıcalıklarına odaklanılmaktadır. İkincisi geleneksel söylem sadece müdahale durumuna odaklanmakta dolayısıyla hem öncesindeki önleme hem de sonrasındaki barışı sürdürme ve yeniden inşa etme çabalarını göz ardı etmektedir. Üçüncüsü ise müdahale hakkı ile egemenliği alt etmeye çalışmakta ve müdahale karşıtlığını ise anti insancıl olarak etiketleyip karşıt fikirleri daha en başından gayri meşru hâle getirmeye çalışmaktadır.⁹³

ICISS Raporu insani koruma amaçlı müdahale ile ilgili tartışmanın ‘müdahale hakkı’ üzerine odaklanmasının değil de ‘koruma sorumluluğu’ üzerine odaklanmasının doğru olduğunu savunmaktadır. Terminolojide yapılması istenen bu değişiklik aynı zamanda hâkim olan geleneksel dili ters düz ederek ve ona yeni şeyler ekleyerek perspektifte de bir değişiklik anlamına gelmektedir. Bu yeni perspektifi üç ana madde etrafında toplarsak birincisi koruma sorumluluğu, sorunların müdahale edeceklerden ziyade desteğe ihtiyacı olanlar ve destek arayanların bakış açısı ile değerlendirilmesini gerektirir. Bu terminoloji uluslararası bakış açısını (olması gereken yere) kadınları sistematik tecavüzden, çocukları açlıktan korumaya ve de toplu insan katliamlarının önüne geçemeye odaklanmaktadır. İkincisi bu koruma sorumluluğu öncelikle tamamen devletin kendindedir. Devlet kendi halkını korumakla görevlidir. Eğer devlet bu görevini yerine getiremiyorsa, yerine getirmekte isteksizse ya da suçların fiili failiyse ancak o zaman sorumluluk uluslararası topluma geçmektedir. Koruma sorumluluğu müdahale ile egemenliğin arasındaki farkları kapatan bir yaklaşım içermektedir. Üçüncüsü ise koruma sorumluluğu insani müdahalede olduğu gibi sadece ‘tepki verme

⁹² ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 13.

⁹³ a.g.e., s. 16.

sorumluluğu' ile sınırlı değildir. 'Önleme sorumluluğu' ve 'yeniden inşa etme sorumluluğu' olmak üzere iki sorumluluğu daha içermektedir. Dikkati eylemin maliyetlerine ve sonuçlarına odaklamakta bu sayede yardım, müdahale ve yeniden yapılandırma arasında kavramsal, normatif ve operasyonel bağlantılar kurmaya yardımcı olmaktadır.⁹⁴

İnsanları korumak ve yardım etmek amacıyla yapılan eylemlerin oldukça geniş bir yelpazede muhtelif yardım eylemlerini ve yanıtlarını içermesi gerekir. Dolayısıyla bu eylemler insan güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir durumun ortaya çıkmaması, yayılmaması ve devamının gelmemesi için hem uzun vadede hem de kısa vadede çeşitli önlemleri kapsamalıdır.⁹⁵ Dolayısıyla koruma sorumluluğunun içerdiği önleme sorumluluğu, tepki verme sorumluluğu ve yeniden inşa etme sorumluluklarına ayrı ayrı değinmek önemlidir.

5.1. Önleme Sorumluluğu

Önleme sorumluluğu, nüfusları riske sokan çatışmaların ve diğer insan kaynaklı ortaya çıkan krizlerin temel nedenlerini anlamayı ve bunları irdelemeyi gerektirmektedir.⁹⁶ ICISS devletleri önleme sorumluluğunu üstlenmeye ikna etmenin devletlerin bu sorumluluktan kaçmalarını zorlaştıracaklarını ve fikir birliğine ulaşma konusunda bu sorumluluğun destek olacağını varsaymaktadır.⁹⁷

ICISS koruma sorumluluğunun önleme boyutunun öncelikli olduğunu kuvvetle savunmaktadır. İnsanların vahşete ve çatışmaya uğramaması için önleme sorumluluğu diğer sorumluluklarda da olduğu gibi öncelikle egemen devlete aittir. Müdahale gibi bir adımı tercih etmeden önce önleme seçeneklerinin hepsinin tüketilmesi gerekmektedir. Devletin bütün vatandaşları için adaletli bir davranış ve fırsat sunması çıkabilecek herhangi bir çatışmanın önlenmesi adına önemli bir dayanaktır. Bunun için de egemen devletin insan haklarını koruma, sosyal ve ekonomik kalkınmayı sağlama, iyi yönetişimi oluşturma ve

⁹⁴ a.g.e., s. 17.

⁹⁵ a.g.e., s. 17-18.

⁹⁶ Thakur, a.g.e., s. 257.

⁹⁷ Bellamy, "Conflict Prevention and the Responsibility to Protect", s. 149.

kaynakların herkes için adil dağıtılmasını sağlamak gibi bazı görevleri bulunmaktadır. Uluslararası toplum da önlemeden sorumlu tutulur çünkü önlemenin başarısız olmasının uluslararası sonuçları ve maliyetleri vardır. Uluslararası toplumun desteği ise önlemenin başarılı olması için elzem bir unsurdur. Bu desteklere arabuluculuk, kalkınma yardımları, insan hakları ve hukukun üstünlüğünün ilerlemesi için yerel girişimlere destek sağlamak ve uzlaşmayı teşvik etmek gibi örnekler verilebilir. Bütün bu önleme çabalarının ve sorumluluklarının temel amacı oluşabilecek bir çatışmayı ortadan kaldırmak ve müdahale gerektirecek bir durumun oluşmasını engellemektir. Önleme sorumluluğu ve bu perspektifte atılan adımlar çatışma çıkmasını engelleyemese de koruma sorumluluğunu yerine getirmek için gerekli bir adımdır.⁹⁸

Çatışmanın ve insani felaketlerin kaynaklarının önlenbilmesi aynı zamanda etkin bir önleme hareketi için üç ana koşul yerine getirilmelidir. Bunlardan ilki ‘erken uyarı’ olarak adlandırılan durumun kırılgan yapısı ve bu kırılganlığı ile bağlantılı olabilecek riskler ile ilgili bilgi sahibi olmayı gerektirmektedir. İkincisi ‘önleyici araç kutusu’ olarak adlandırılan, söz konusu olan durumda etkin olabilecek politika önlemlerinin iyi bir şekilde anlaşılmasıdır. Üçüncü ise ‘siyasi irade’ olarak adlandırılan çatışma önleme ve uygun yanıtları verme yeteneği gibi önlemlerin yerine getirilmesindeki siyasi istekliliktir.⁹⁹

Erken uyarı için BM Şartı’nın 99. Maddesinde BM Genel Sekreteri’ne sekreterin kendi görüşü dâhilinde uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek bir konuyu Güvenlik Konseyi’nin dikkatine sunmak için özel bir yetki verilmiştir.¹⁰⁰ Dolayısıyla erken uyarının merkezi olabilecek ve bunu en iyi yapabilecek kurum BM’dir. Genel Sekreterin çatışmaların çıkma ihtimaline karşı dünyayı uyarıcı bu yetkisi BM’nin güçlü bir yönünü oluşturmaktadır. Genel Sekreterin çatışma ihtimali olan yerlerle ilgili Güvenlik Konseyi’ne doğru ve uygun zamanda bilgi verebilmesinin sağlanması için BM’ye üye olan ve olmayan devletlerdeki olmayanlardaki hassas bilgileri alıp analiz yaparak direk Genel Sekretere bunu raporlayacak

⁹⁸ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 19.

⁹⁹ Gareth Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*, Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2008, s. 81.

¹⁰⁰ United Nations, *Charter of United Nations*, Madde 99.

çatışma önleme ile ilgili uzman personelin yer aldığı bir birim kurulması gereklidir. Erken uyarı için yerel bazdaki ve bölgesel bazdaki aktörler önemli bir konumdadır. ICISS'in görüşü ise bölgesel ve alt- bölgesel örgütlerin yalnızca çatışma önlemede değil aynı zamanda müdahale, barışı uygulama ve barışı koruma eylemlerinde de aktif bir şekilde kullanılmasıdır.¹⁰¹

Önleyici araç kutusunda ise uluslararası barış ve güvenliğin korunmasıyla ilgili birincil sorumluluğu olan Güvenlik Konseyi, çatışmanın esas sebeplerine yanıt vermeyi ve uzun süreli etkili önleyici stratejileri gerçekleştirmeyi savunmaktadır. Bundan dolayı BM Şartı'nın kendisi çatışma önlemeye dair kapsamlı ve uzun vadeli bir yaklaşımın zeminini oluşturmaktadır. Çatışmayı ortaya çıkaran ana nedenlerin ne olduğu konusunda fikir birliğine varılamamasına rağmen kök ve doğrudan nedenler arasında bir ayrıma gidilir. Çatışmaların yoksulluk, siyasi baskı ve kaynakların adil dağılmaması gibi kök nedenlere bakılmadan anlaşılmasının mümkün olmadığına dair artan bir inanç söz konusudur. Genel Sekreter ise, yoksulluğu azaltmak ve ekonomik büyümeyi sağlamak adına yapılabilecek her türlü hamlenin çatışmaları da önlemek için elzem bir adım olduğunu savunmaktadır. Önleyici stratejilerin asıl amacı insan haklarının geliştirilmesi, azınlıkların haklarının korunması ve her kesimden insanın temsil edilebildiği siyasi ortamı tesis etmeye yönelik olmalıdır.¹⁰²

Çatışmaya sebep olan kök nedeni önlemenin çeşitli boyutları mevcuttur. Bu boyutlar temel başlıklar hâlinde, siyasi eksiklikler ve ihtiyaçların değerlendirmeye alınması, ekonomik yoksunluk ve ekonomik fırsatların yokluğu ile mücadele etme; yasal korumaların ve kurumların güçlendirilmesi, askerî ve diğer güvenlik hizmetlerinde sektörel reformların gerçekleştirilmesi şeklinde sıralanabilir. Doğrudan önleme araç kutusu, kök neden önleme için olanla aynı bölümlere (siyasi/politik, ekonomik, yasal, askerî) ancak daha kısa süreye karşılık gelen farklı araçlara sahiptir. Bu araçlar olumlu teşvik biçiminde doğrudan yardım, olumsuz teşvik biçiminde ise ceza tehdidinde bulunmayı içermektedir. Yalnızca aşırı

¹⁰¹ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 21-22.

¹⁰² a.g.e., s. 22-23.

durumlarda doğrudan önleme, güç kullanma tehdidini içerebilir. Tüm bu önlemlerin ortak özelliği ise ilgili devlete yönelik doğrudan zorlayıcı tedbirlerin kullanılmamasıdır.¹⁰³

Etkili bir önleme hareketi için üçüncü koşul olan ‘siyasi irade’ ise iç ve uluslararası siyasi iradeyi harekete geçirmek olarak iki adımda ele alınmıştır. Uluslararası desteği harekete geçirmenin yolu iç siyasi desteği harekete geçirmektedir. Etkili bir önleme için iç siyasi desteği harekete geçirmek amacıyla ahlaka, mali kaygılara, ulusal çıkara ve siyasi çıkara dayanan argümanlar üretilmeli ve uluslararası eylem talepleri bu argümanlarla desteklenmelidir. Ahlaka, mali kaygılara, kurumsal çıkarlara ve siyasi çıkarlara karşılık gelen argümanlar üretebilmek hem iç arenada hem de uluslararası arenada önemlidir. Sorunun ulusal bazda nasıl ele alındığı uluslararası anlamda karar vermeyi her zaman etkileyen bir faktördür. Yerel faktörlerin devreye girme derecesinin ülkeden ülkeye ve duruma göre farklılık göstermesinde boyut, güç, coğrafya, siyasi kurumların doğası gibi bağlamsal faktörler ve ilgili ülkenin kültürü büyük bir rol oynamaktadır. Uluslararası desteği harekete geçirme konusunda BM Şartı’nın 99. Maddesi gereğince BM Genel Sekreterliği temel bir başlangıç noktasıdır. Sekreterya Güvenlik Konseyi’ne sunduğu tavsiye ve raporlarla dikkate alınan seçeneklerin yelpazesinin belirlenmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Sekreteryanın bu rolü ise hem olumlu hem de olumsuz içerikte olabilmektedir.¹⁰⁴

5.2. Tepki Verme Sorumluluğu

Koruma sorumluluğu insanların korunmasına dair zorunlu ihtiyaç duyulan durumlarda tepki vermeyi gerektirmektedir. Ciddi insan hakları ihlalleri gibi durumlar meydana gelmeden önce yapılan önleyici hamlelerden sonuç alınamadığında ve ilgili devlet durumu düzeltmekte başarısız ya da isteksiz olduğunda sorumluluğun uluslararası topluma geçmesi ile birlikte, devletler topluluğunun sorunun çözümü için müdahale edici önlemler almaları gerekmektedir. Bu bağlamda siyasi, ekonomik ve adli önlemler gibi zorlayıcı önlemler alınabilir. Daha zorlayıcı bir eylem olan askerî harekât ise daha az zorlayıcı olan

¹⁰³ a.g.e., s. 23-25.

¹⁰⁴ a.g.e., s. 70-73.

eylemler tüketildikten ve yeterli olmadıktan sonra, en son adımda yani ancak aşırı durumlarda uygulanabilir. Silah ya da malzeme ambargoları, diplomatik sınır dışı etme, uluslararası kuruluşlarda üyeliğin askıya alınması ve ekonomik yaptırımlar gibi diplomatik, siyasi ve ekonomik zorlayıcı önlemler askerî harekâtın önce tüketilmesi gereken önlemlere örnek olarak verilebilirler.¹⁰⁵

Tepki verme sorumluluğu, uluslararası kovuşturma ve yaptırımlar uygulamak gibi zorlayıcı önlemleri içermekle birlikte aşırıya kaçan durumlarda askerî müdahaleyi de içerebilen mevcut durumlara karşı uygun önlemlerin yardımıyla insani ihtiyaçlara birer yanıt vermemizi gerektirmektedir.¹⁰⁶

ICISS Raporunda askerî müdahale (harekât) için altı kriter belirlenmiştir. Bunlar doğru otorite, haklı sebep, doğru niyet, son çare, orantılı araçlar ve makul beklentilerdir. İlk kriter olan haklı sebep eşiği eylemin yapılabilmesi için elzemdir. Tepki verme sorumluluğunun bir gerekliliği olan insanı koruma amaçlı askerî müdahalenin gerçekleşmesi sıra dışı ve istisnai bir önlemdir. Bu tür bir eylemin gerçekleşmesi ve halkların güvenliğinin garantisi için meydana gelmesi gereken ya da meydana gelme ihtimali olan ciddi zarar içeren durumlar olması gerekmektedir. Bu durumlardan ilki devletin kasıtlı eyleminin, devletin ihmalinin veya başarısız bir devlet durumunun ürünü olan, soykırım niyetiyle olsun ya da olmasın, gerçekleşmiş ya da gerçekleşme ihtimali olan büyük ölçekli can kaybıdır. İkincisi ise öldürme, zorla sınır dışı etme, terör eylemleri veya tecavüz yoluyla gerçekleşmiş ya da gerçekleşme ihtimali olan “etnik temizlik”tir. İleriye yönelik bir insani ıstırap söz konusu ise bunun için önlem alınmaması soykırım başlayınca harekete geçmek gibi ahlaki açıdan yanlış olacağından önceden hareket etmek gereklidir.¹⁰⁷

Doğru niyet kriterinde ise, müdahale eden devletlerin birincil amacının her daim insanların ıstırabını durdurmak veya önlemek olması gerektiği belirtilmektedir. Askerî müdahale toplu ya da çok taraflı olarak gerçekleşmelidir. Müdahalenin menfaati amaçlanan

¹⁰⁵ a.g.e., s. 29-30.

¹⁰⁶ Thakur, a.g.e., s.257.

¹⁰⁷ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 32.

kişiler tarafından açıkça desteklenmelidir. Üçüncü kriter olan son çare ise, askerî harekâtı içermeyen diğer zorlayıcı önlemler tüketilip başarıya ulaşamadığında ya da başarılı olamayacağına dair makul gerekçeler olduğunda düşünülebilir. Dördüncü kriter olan orantılı araçlar kapsamında, planlanan askerî harekâtın ölçeği, süresi ve yoğunluğu mevcut durumdaki insani hedefi güvence altına alabilmek için gereken minimum düzeyde olmalıdır. Araçların amaçlarla ve eylemin büyüklüğüyle orantılı olması gerekmektedir. Beşinci kriter olan makul beklentilerde ise askerî harekât müdahale gerektiren ıstırap durumunun sonlanması için makul bir başarı şansı varsa yani eylemin getireceği sonuçlar eylemsizlikten daha kötü olmayacaksa meşru olabilir.¹⁰⁸

Son kriter olan doğru otoritede ise amaç müdahaleye karar verenin ve yapacak olanın belli olmasıdır. BM Şartı kapsamında verilen yetkilerle Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği korumakta birincil sorumluluğu ve yetkisi olan organdır. Askerî harekâta karar verme yetkisi de bu kapsamda BM Şartı'nın VII. Bölümünde belirtilmiştir.¹⁰⁹ Birincil amaç Güvenlik Konseyi'ne alternatif bulmak değil, onun olabilecek en iyi şekilde çalışmasını sağlamaktır. Herhangi bir müdahale girişimi BM Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan yapılmamalıdır. Eğer bir sorunu Güvenlik Konseyi ele almazsa bu durumda başvurulabilecek iki organ vardır. Başvurulabilecek bu organlardan birisi Genel Kurul'un konuyu olağanüstü bir oturumda ele alması diğeri ise Güvenlik Konseyi'nden izin almak kaydıyla bölgesel ve alt bölgesel örgütlerdir.¹¹⁰

5.3. Yeniden İnşa Etme Sorumluluğu

Yeniden inşa etme sorumluluğu, bilhassa gerçekleşmiş bir askerî müdahale durumunda müdahalenin mevcut durumu durdurmak ya da önlemek adına sebep olduğu yıkımı tespit etmek ve bu müdahaleden sonra kurtarma, yeniden inşa ve onarım için tam

¹⁰⁸ a.g.e., s. 35-37.

¹⁰⁹ United Nations, *Charter of United Nations*, Bölüm VII.

¹¹⁰ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 47-55.

kapsamlı yardım sağlamayı gerektirmektedir.¹¹¹ BM Şartı'nın XII. Bölümü müdahale eden devletlerin müdahale sırasında ve sonrasındaki davranışlarını düzenleyen bölümdür. Bu konudaki en uygun hüküm, sistemin amacının söz konusu bölge halkının siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitimsel ilerlemesini desteklemek olduğunu belirten 76. Maddedir.¹¹²

Bir toplumu parçalayan savaş ya da toplu insan hakları ihlallerinin ardından o toplumu yeniden inşa etme sorumluluğu birbiriyle bağlantılı olan şu sırayla gerçekleşen dört boyuta sahiptir: güvenliğin sağlanması, iyi yönetim, adalet ve uzlaşma son olarak da ekonomik ve sosyal kalkınma. Bu hedeflerin birbiriyle eşzamanlı olarak takip edilmesi de gereklidir.¹¹³ Güvenlik mekanizmasının sağlanması, yönetimin iyileştirilmesi, yargı sisteminin kurulması, bozulan altyapının onarılması, konutların yeniden inşa edilmesi, ekim, hasat ve diğer üretken faaliyetler için harekete geçilmesi gerçek ve kalıcı bir barış ortamının sağlanması için yapılabilecekler örnek olarak gösterilebilir.

Tepki verme sorumluluğundan kaynağını alan yeniden inşa etme sorumluluğunun insanların ıstırabını durdurmak ya da önlemek için yapılan askerî müdahalenin akabinde yapılması gerekmektedir. Yeniden inşa etme sorumluluğu askerî müdahale sonrasında o ülkede tekrar çatışma çıkmasını engellemek ve barış ortamının yeniden tesisini gerçekleştirmek amacıyla yerine getirilmektedir. Dolayısıyla yeniden inşa etme sorumluluğu askerî müdahale sonrasında bir müddet daha o ülkede müdahaleci güçlerin kalmasını gerektirmektedir. Bu yüzden askerî müdahale düşünülürken müdahale sonrasındaki stratejide çok iyi planlanmalıdır.¹¹⁴

Yeniden inşa etme sorumluluğu ulusal hükûmetler ve onlara yardım etmeye hazır durumda olması gereken uluslararası hükûmetler ve kuruluşlar tarafından ihmal edildiğinde çatışma durumunun tekrar patlak vermesi sadece kısa bir zaman almaktadır.¹¹⁵

¹¹¹ Thakur, a.g.e., s.257.

¹¹² United Nations, *Charter of the United Nations*, Madde 76, Bölüm XII.

¹¹³ Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*, s. 149.

¹¹⁴ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 39-45.

¹¹⁵ Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*, s. 148.

Özetlemek gerekirse insani müdahalenin insanları korumakta yetersiz kalması üzerine geliştirilen koruma sorumluluğu devlet egemenliğinin sorumluluk anlamına geldiğini belirtmektedir. Koruma sorumluluğunda halkların korunması öncelikle devletlerin sonrasında da uluslararası toplumun görevidir. Koruma sorumluluğu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçları durdurmayı amaçlamaktadır. Koruma Sorumluluğu ilkesi BM kararlarıyla kurumsallaşmış olsa da uygulamada hala netlik kazanmadığı görülmektedir.

2005 yılında BM gündemine taşınan koruma sorumluluğuna dair 2009 yılından itibaren her yıl Genel Sekreter raporu yayınlanmıştır. Her yıl yayınlanan bu raporlarla kadınların koruma sorumluluğuna dâhil edilmesi giderek artmış ve kadınların çatışma, barış inşa süreçlerine katılımını destekleyen KBG gündemiyle koruma sorumluluğu arasında bağlantı kurulmuştur. Ancak kadınların koruma sorumluluğuna dâhil edilmesi yetersiz kalmış ve kadınlar aktör olmaktan ziyade mağdur olarak görülmüştür. Çalışmanın bir sonraki bölümünde ayrıntılı olarak analiz edileceği üzere koruma sorumluluğu eril hakimiyeti, insan güvenliğinden ziyade devlet güvenliğine öncelik vermesi ve içerdiği önleme boyutunun yetersiz kalması açısından feministler tarafından eleştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KORUMA SORUMLULUĞU VE FEMİNİZM

2001 yılında koruma sorumluluğu raporunun yayınlanmasının ardından koruma sorumluluğuna farklı çevrelerden eleştiriler gelmiştir. Feministler tarafından da yoğun şekilde yapılan eleştirilerin genel çerçevesini koruma sorumluluğunun kadınları içermediği oluşturmuştur. Koruma sorumluluğuna yapılan feminist analizi ve feminist çerçevede getirilen eleştirileri anlayabilmek için öncelikle feminizmin ortaya çıkış sürecine, temel varsayımlarına ve argümanlarına değinmek önemlidir.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST YAKLAŞIMLARIN GELİŞİMİ VE TEMEL ARGÜMANLARI

Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarını¹¹⁶ feminist düşüncenin ortaya çıkışından ve tarihsel ilerleyiş sürecinden bağımsız bir süreç olarak ele almak mümkün değildir. Bunun sebebi ise feminizmin kadın hareketlerinin aracılığıyla ulusal sınırların ötesine geçerek uluslararasılaşma sürecinde Uluslararası İlişkiler disiplininin kavramlarını ve çalışma alanlarını sorgulaması ve onlara meydan okumasını beraberinde getirmesidir. Dolayısıyla öncelikle feminizmin tarihsel süreci ve bu süreçte geçirdiği evrim üzerinde durmak gereklidir. Feminizmin tanımını yapacak olursak eğer, feminizm toplum içinde kadınların rollerini ve haklarını genişleterek, kadın ve erkek arasındaki siyasi, ekonomik ve toplumsal eşitliğin sağlanması gerektiğini savunmaktadır.¹¹⁷ Feministler, Uluslararası İlişkiler disiplini

¹¹⁶ Feminist uluslararası ilişkiler tek bir yaklaşımdan oluşmamaktadır. Feministler kadınların var olan ikincil durumları, erkeklerle eşitliklerinin sağlanması ve yaşadıkları baskılar konusunda hem fikir olmakla birlikte kadınların uluslararası ilişkiler alanında özgürleştirilmelerinin yollarına dair farklı görüşlere sahiptirler. Feministlerinin sahip olduğu bu görüş farklılıklarında, onların farklı siyasi ve dünya görüşüne sahip olmalarının da etkisi oldukça büyüktür. Bu görüş farklılıklarının da etkisiyle birçok feminist yaklaşım mevcuttur. Uluslararası ilişkilere yönelik söylemleri temelinde bu feminist yaklaşımları genel çerçevede liberal, sosyalist, radikal, Marksist, postmodern, postkolonyal ve konstrüktivist (inşacı) feminizm olarak sıralayabilir. Feminist uluslararası ilişkiler yaklaşımlarına dair daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Çiğdem Aydın Koyuncu, “Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri”, ed. Tayyar Arı, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, Bursa: Dora, 2014, ss. 203-226.

¹¹⁷ Özlem Tür, Çiğdem Aydın Koyuncu, “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 7, S. 26 (2010), s. 5.

içerisinde daha sonra açıklanacağı üzere, toplumsal cinsiyet analizini temel alarak disiplinin geleneksel bilgi anlayışını sorgulamışlardır.

1.1. Feminizmin Doğuşu

18. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de ortaya çıkmaya başlayan feminizm, Latince’de kadın anlamına gelen “femine” sözcüğünden türetilmiştir.¹¹⁸ Feminizme ait tarihteki ilk önemli eser 1792’de Mary Wollstonecraft tarafından yazılan “*A Vindication of the Rights of Woman*” (Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi) adlı eserdir. Wollstonecraft eserinde kadının erkeğin kölesi gibi bir yaşantı sürmesinin en büyük sebebinin kadınların eğitimsizliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. Wollstonecraft rasyonel insan fikrinin ve rasyonel düşünme ve hareket etme kapasitesinin erkeğe atfedilmesine karşı gelerek kadınları bunu kabul etmelerinden dolayı eleştirmektedir. Ayrıca Wollstonecraft kadınların erkekleri memnun etmek üzere eğitilip sadece ev içi meselelerle sınırlandırılmayacağını, kadının ilk amacının kendini saygın kılmak olması gerektiğini bunun en büyük sağlayıcısının da eğitim olduğunu vurgulamıştır.¹¹⁹

Bir diğer önemli eser ise John Stuart Mill’in 1869 yılında kaleme aldığı “*The Subjection of Women*” (Kadınların Köleleştirilmesi) adlı eseridir. Mill eserinde kadının eril bir düzende tahakküm altına alınmasının temellerini incelemekte ve kadınların erkeklerle eşit haklara sahip bireyler olması gerektiğini savunmaktadır. Bu dönemlerden 1960’lı yıllara kadar geçen süre “Birinci Dalga Feminizm” olarak adlandırılmaktadır. Birinci dalga feminizm kadının oy kullanma, eğitim ve kamu kurumlarında çalışma hakkı talepleri temelinde gelişmiştir.¹²⁰

1960’lardan sonra ortaya çıkan “İkinci Dalga Feminizm” liberal politik düşünceden ilham alarak kadınlar ve erkekler arasındaki eşitliğin her alanda sağlanması için çaba gösterip

¹¹⁸ Ayşe Sevim, *Feminizm*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2005, s. 7.

¹¹⁹ Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman: With Strictures on Political and Moral Subjects*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018.

¹²⁰ Mehmet Evren Eken, “Feminizm, Maskülinite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s. 450.

kadınların uğradığı baskının üstesinden gelmeye çalışmıştır. 1963’de yayınlanan Betty Friedan’ın “*The Feminist Mystique*” (Kadınlığın Gizemi) adlı kitabı birçok kişi tarafından ikinci dalga feminizmin başlangıcı olarak görülmüştür. İkinci dalga feministler tüm kadınların paylaştığı ve erkeklerden farklılıklar içeren kadınlık deneyimlerinin feminist politikanın temeli olması gerektiğini savunmuştur.¹²¹ İkinci dalga feminizm ile birlikte ataerkilliği incelemeye ve ona meydana okumaya yönelik önemli bir feminist bilinç yükselmiştir. Kadınlar iş gücü, ortaklıklar, arkadaşlıklar gibi deneyimlerini paylaştığında tüm bu alanlarda sistematik bir şekilde erkek egemenliğinin kalıplarını keşfetmişler ve kişisel sorunların aslında politik sorunlar olduğuna da ikna olmuşlardır. İkinci dalga feminizmin özünü “kişisel olan politiktir” sözünün oluşturduğu söylenebilir.¹²² Birinci dalga feminizmde kadınların oy hakkı, çalışma hakkı ve eğitim hakkı elde etmesinin kadınların problemlerini çözmemesinden dolayı ortaya çıkan ikinci dalga feminizm, yalnızca kamusal alan değil ev içi özel alanda da kadınların erkeklerle eşit olmadığını vurgulamıştır. Bu bağlamda kadınların cinsel özgürlüğü, ev içi yaşam ve üreme başlıkları, ikinci dalga feminizmin ilgilendiği konuların temelini oluşturmaktadır.

1980’lerden sonra ortaya çıkan ‘Üçüncü Dalga Feminizm’ ise feminizme artık yeni bir soluk getirmiştir. Kadınların temsil, fırsat ve hak eşitliği gibi kavramlarının ötesine geçerek artık sosyal bilimlerin ve toplumsal düşünüş biçimlerinin maskülen temellerine eleştirilerde bulunmuştur. Üçüncü dalga feminizmin amacı getirdiği bu yeni eleştirilerle birlikte feminizmin daha geniş bir alana yayılmasıdır. Bu dönemden sonra da feminizm gittikçe disiplinler arası bir nitelik kazanarak sosyal bilimlerdeki etkinliğini artırmıştır.¹²³

1.2. Uluslararası İlişkilerde Feminist Yaklaşımların Temel Argümanları

Feminist teori 1980’lerin sonu ve 1990’ların başından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde kendini göstermeye başlamıştır. Christine Sylvester’in değimiyle feminist

¹²¹ Annick T. R. Wibben, “Who Do We Think We Are?”, *Global Politics: A New Introduction*, ed. Jenny Edkins, Maja Zehfuss, New York: Routledge, 2014, s. 89-90, 92.

¹²² a.g.e., s. 91-93.

¹²³ Eken, a.g.e., s. 450.

uluslararası ilişkiler daha yeni başlamış ve bitmemiş bir yolculuktur.¹²⁴ Uluslararası ilişkilerde feminist çalışmaların öncüleri olarak Ann Tickner, Cynthia Enloe, Sandra Harding ve Christine Sylvester gibi isimler sayılabilir.

1980’lerde uluslararası ilişkilerde etkinliğini göstermeye başlayan üçüncü tartışma dünya siyasetini algılama ve açıklama şeklimizi tekrardan düşünmeye sevk etmiştir. Bu tartışma çerçevesinde Uluslararası İlişkiler disiplininin hem epistemolojik hem de ontolojik temellerine meydan okunmuş ve disiplinin temel yapı taşları sorgulanmaya başlanmıştır.¹²⁵ Üçüncü tartışma kapsamında Uluslararası İlişkiler disiplini gerici, erkek eğilimli, teorik olarak çağdaş dünya siyasetindeki sorunlara yüzeysel yaklaşması ve toplumsal cinsiyete olan duyarsızlığından dolayı eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin geneli Feministler, eleştirel teorisyenler ve post-modernistler olmak üzere üç gruptan gelmiştir.¹²⁶

Feminizmin Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde hemen ve etkin bir rol bulamamasını Ann Tickner Uluslararası İlişkiler disiplininin hiçbir çocuğun doğmadığı ve kimsenin ölmediği devletlerden oluşan bir yapı olarak ele alınmasından kaynaklandığı şeklinde açıklamaktadır.¹²⁷ Feminizm 1980’lerde Uluslararası İlişkiler disiplinine girdiğinde disiplininin diğer sosyal bilimlerden çok daha fazla cinsiyet konularına duyarsız olduğu görülmektedir. Bu durumun sebebi yüksek politika olarak adlandırılan güvenlik, askerî ve devlet yönetimi gibi alanların erkek alanı, alçak politika olarak adlandırılan ev içi meseleler, bireyler arası ilişkilerin ise kadın alanı olarak görülmesinden kaynaklı olan bir ayrımın var olmasıydı.¹²⁸

¹²⁴ Feminizmin uluslararası ilişkiler disiplini içerisine yerleşme süreci ve disiplin içerisindeki yeri hakkında detaylı bilgi için bkz: Christine Sylvester, *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004, s. 3-17.

¹²⁵ Yosef Lapid, “The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era”, *International Studies Quarterly*, C. 33, S. 3 (1989), s. 235-254.

¹²⁶ Zalewski, a.g.e., s. 340.

¹²⁷ J. Ann Tickner, “Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations”, *Harvard International Review*, C. 21, S. 4 (1999), s. 46.

¹²⁸ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 51, S. 1 (1996), s. 111.

Feminizmin 1980’lerde Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde yer bulmasında rol oynayan ilk eserlerden biri 1987’de Jean Bethke Elshtain tarafından yazılan “*Women and War*” (Kadın ve Savaş) adlı eserdir. Elshtain, eserinde savaşın içerisinde ve çevresinde yapılan, söylenen ve iddia edilenler ile ilgili geleneksel ve geleneksel olmayan bakış açılarını bir araya getirerek savaşı analiz etmiştir. Ayrıca Elshtain erkeklerin savaşı planlaması ve yönetmesi kadınların ise savaş masallarının dinleyicisi konumunda yumuşak ve anaç oldukları görüşlerine karşı çıkmıştır. Elshtain eserinde erkeklerin olduğu kadar kadınların da yakından dâhil olabileceği bir savaş kurgulamıştır.¹²⁹

Feminizmin Uluslararası İlişkiler disiplinine girişinde etkin rol oynayan bir başka eser ise Cynthia Enloe’nun 1989 yılında yayınlanan “*Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*” (Muzlar, Plajlar ve Askerî Üsler: Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset) adlı eseridir. Enloe eserine uluslararası siyasette kadınlar nerede? sorusu ile başlamaktadır. Enloe feminist bir toplumsal cinsiyet analiziyle uluslararası siyasetin toplumsal cinsiyete dayalı işleyişini araştırmak için güce atfedilen cinsiyetler hakkında daha fazla soru sorarak gücün cinsiyetçi yapısını görünür kılmaya çalışmıştır. Enloe uluslararası ilişkilerin bunca yıldır feminist fikirleri göz ardı etmesinin sebebinin disiplinin eril yaşam alanı olarak görülmesinden kaynaklandığını söylemektedir. Ayrıca Enloe kadınlara ilgi gösterilmezse gücün kim tarafından ve ne amaçla kullanıldığının gözden kaçacağını da savunmaktadır.¹³⁰

Uluslararası ilişkiler alanında çalışan feministler, disiplini teorilerin nasıl yeniden formüle edilebileceği ve kadınların deneyimleri dikkate alınırsa küresel politika anlayışlarının nasıl geliştirilebileceği üzerine düşünmeye zorlamıştır. Feministler disiplinin güvenlik, egemenlik, devlet gibi bazı temel kavramlarını eleştirel bir analizle yeniden ele almışlardır. Ayrıca feministler uluslararası politikada ve küresel ekonomide kadınların görünmezliğine ve uluslararası politikanın toplumsal cinsiyete bağlılığına dikkat çekmeye

¹²⁹ Sylvester, a.g.e., s. 18-20.

¹³⁰ Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*, London: University of California Press, 2014.

çalışmışlardır. Böylelikle feministler toplumsal cinsiyet analizlerinin disipline uygulanmasını sağlamışlardır.¹³¹

Feministler Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde genel olarak iki soruya odaklanmış ve disiplinin geleneksel bilgi anlayışını sorgulamayı ve yeniden düşünmeyi amaçlamışlardır. Bu sorulardan ilki toplumsal cinsiyetin rolü nedir? İkincisi ise kadınların rolü nedir? Burada feminizmin itici yönü sadece kadınlara değil aynı zamanda toplumsal cinsiyete de verdiği önemdir.¹³²

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet 20. yüzyıla kadar aynı şey olarak görülmekle birlikte feminizm ikisi arasında net bir ayrım yapmaktadır. Cinsiyet, biyolojik olarak erkeklik ya da kadınlık anlamına gelirken toplumsal cinsiyet, toplumsal olarak inşa edilmiş insanların cinsiyetlerini temel alarak sahip olmaları beklenen kişilik özellikleridir.¹³³ Harding toplumsal cinsiyeti, cinsiyet farklılıklarının doğal bir sonucu olarak değil de erkeklerin ve kadınların nasıl olması gerektiğini tanımlayan, sosyal aktivitelerini organize eden, zaman ve mekâna göre değişen ve toplumsal olarak inşa edilmiş özellikler serisi olarak tanımlamaktadır. Ayrıca Harding toplumsal cinsiyet anlamlarının da inanç sistemlerimiz, kurumlarımız ve hatta şehir mimarisi gibi cinsiyetten bağımsız öğeleri de büyük oranda etkilediğini ifade etmektedir.¹³⁴

Feminizm toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet normunu açığa çıkarıp yapı bozumuna uğratmaktadır. Biyolojik olarak atanmış cinsiyet ile toplumsal olarak inşa edilmiş toplumsal cinsiyet arasındaki farka vurgu yapan feminizm, toplumsal cinsiyet perspektifinde kadınların ve erkeklerin ne yapması gerektiğine dair var olan görüşleri açığa çıkarmış ve bu görüşlere meydan okumuştur.¹³⁵ Rasyonellik, koruyuculuk, güç, kamusal alan ve bağımsızlık gibi özellikler erkeğe atfedilirken duygusallık, zayıflık, mahremiyet,

¹³¹ J. Ann Tickner, Laura Sjoberg, "Feminism", *International Relations Theories-Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki, Steve Smith, Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 205.

¹³² Zalewski, a.g.e., s. 341.

¹³³ Laura Sjoberg, J. Ann Tickner, "Introduction: International Relations Through Feminist Lenses", *Feminism and International Relations: Conversations about the Past, Present and Future*, ed. J. Ann Tickner, Laura Sjoberg, New York: Routledge, 2011, s. 4.

¹³⁴ Sandra Harding, *The Science Question in Feminism*, New York: Cornell University Press, 1986, s. 17.

¹³⁵ Sarah Smith, "Feminism", *International Relations Theory*, ed. Stephen Mcglinchey, Rosie Walters, Christian Scheinplug, Bristol: E-International Relations Publishing, 2017, s. 63.

korunmaya muhtaçlık, ilişkisellik ve özel alan gibi özellikler de kadına atfedilmektedir. Gerçekte ise durum farklıdır. Bu özellikler zamana ve mekâna göre değişkenlik gösterebilirler ve anlamları yönüyle birbirlerine bağımlıdırlar. Kadınlar erkeksi özellikleri erkekler de kadınsı özellikleri sergileyebilirler.¹³⁶ Buna rağmen Hemen hemen tüm kültürlerde ve kamusal alanda erkeğe atfedilen tüm özelliklere kadına atfedilen tüm özelliklerden daha fazla değer verilmektedir.¹³⁷

Devletlerin dış politikalarını meşrulaştırmak üzere kullandıkları rasyonellik, güç, bağımsızlık gibi özellikler eril (maskülen) özellikler olarak atfedilmekle beraber, bunlar ayrıca bir devletin dış politikasında da en çok değer verdiği özelliklerdir.¹³⁸ Devletlerin dış politikaları genellikle hegemonik eril özelliklerle meşrulaştırılırken, devletlerin sahip olması arzu edilen bir dış politika genellikle güç ve bağımsızlık için çabalayan ve vatandaşlarını dış tehlikelerden korumakta başarılı olan bir politikadır.¹³⁹

Cinsiyetlere atfedilen özellikler eşitsizliği çağrıştırıyorsa toplumsal cinsiyet de sosyal fırsatların eşitsiz dağılımı için bir mekanizma hâline gelebilmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet bilhassa eşitsizlik, sosyal adaletin sağlanması ve güvensizlik gibi konularda küresel ekonomiyi ve politikayı analiz etmenin anahtarıdır. Feministlerin de amacı bu eşitsiz düzenin ötesine geçerek aslında eşit olmayan bu toplumsal cinsiyet yapılarını görünür hale getirmektir.¹⁴⁰ Feministler dünya hakkındaki bilgilerimizin nesnel olmadığını yani erkeklerin deneyimine dayandığını ileri sürmektedirler.¹⁴¹

Bazı insanlar feminizm dendiğinde erkek karşıtlığı ve her durumda kadın savunuculuğu olarak anlamaktadır oysa durum böyle değildir. Feminizm kadın hakları ve toplumsal cinsiyetle ilgilenmekte, kadınları ve toplumsal cinsiyeti görmenin dünyayı daha

¹³⁶ Tickner, Sjoberg, “Feminism”, s. 206.

¹³⁷ Harding, a.g.e., s. 18.

¹³⁸ J. Ann Tickner, “Gender in World Politics”, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith, Patrica Owens, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 260.

¹³⁹ Tickner, Sjoberg, “Feminism”, s. 206.

¹⁴⁰ Tickner, “Gender in World Politics”, s. 260.

¹⁴¹ J. Ann Tickner, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post–Cold War Era*, New York: Columbia University Press, 2001, s. 10

iyi anlamaya yardımcı olacağı için toplumsal cinsiyet perspektifinden bakan bilimsel bir teoridir.¹⁴² Feminist teori Uluslararası İlişkiler disiplininin cinsiyetten bağımsız olmaktan ziyade aslında cinsiyet körü olduğunu ortaya koymuştur. Kadınları görünür kılmakla işe başlayarak kadınların ne özel alanda ne da kamusal alanda erkeklerle ekonomik, sosyal ve politik hakları paylaşmamaları sebebiyle rutin bir şekilde toplumsal cinsiyete dayalı şiddete maruz kaldığını gözler önüne sermektelerdir.¹⁴³

Feminizm uluslararası politikada kadınları görünür kılmak için kadınların karar alma süreçlerindeki ve kurumsal yapılarıdaki yokluğuna/sayılarının azlığına dikkat çekmektedir. Feministler kadınların yüksek politika olarak adlandırılan güvenlik, devlet ve egemenlik gibi alanlardan dışlandığını belirtmektedirler. Toplumsal cinsiyeti görmezden gelen bakış açıları ise, kadınların deneyimlerinin ve katkılarının bir önemi olmadığını belirterek yaptıkları bu dışlamayı haklı çıkarmaya çalışmaktadırlar. Feministler ise hem özel alan ve kamusal alan ayrımının hem de bu dışlamanın yanlışlığını gözler önüne sermeye çalışmışlardır. Feministler geleneksel uluslararası ilişkilerin işleyişinde neyin önemli olduğu ve neyin dışlandığı konusunda uluslararası ilişkilerin toplumsal cinsiyetçi bakış açısına sahip olduğunu göstermişlerdir.¹⁴⁴

Feministler kadınlara barışçıl, korunmaya muhtaç, duygusal ve mağdur gibi atfedilen toplumsal cinsiyet özelliklerine meydan okumaktadır. Kadınlara atfedilen bu özellikler toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir kanıtı olmanın yanında kadınların geleneksel uluslararası ilişkilerin bakış açısından dışlanmasına sebep olan unsurlar olarak görülmektedir. Feministler kadınların saldırgan olmaktansa barışçıl olduğu, aktör olmaktansa mağdur ya da korunmaya muhtaç olduğu ve sadece ev içi meselelerle sınırlandırılacağı şeklindeki hâkim görüşün kadınların küresel siyasetteki varlığının daha kolay şekilde yok sayılacağına hizmet ettiğinin altını çizmektedir. Feminizmin sağlamaya çalıştığı şey ise daha geniş bir aktör ve

¹⁴² Laura Sjoberg, J. Ann Tickner, "Introduction: International Relations Through Feminist Lenses", s. 5.

¹⁴³ Smith, "Feminism", s. 62-63.

¹⁴⁴ a.g.e., s. 63.

eylem yelpazesi ile küresel siyasetin kadınlarında dâhil edilerek çok daha eksiksiz şekilde ele alınmasıdır.¹⁴⁵

En önemli yapı taşlarından biri toplumsal cinsiyet olsa da feminizm, toplumsal cinsiyetle ilgilenmekle birlikte gücü tüm biçimleriyle keşfetmeye çalışarak analizinin merkezine yerleştirmektedir.¹⁴⁶ Feminizm iktidar ve gücün nasıl oluştuğunu, meşruluğunu nasıl kazandığını ve bunu nasıl sürdürdüğünü sorgulamaktadır. Feminizm iktidar ve güce olan bu sorgulamasını hem kamusal alana hem de özel alana yönelik yapmaktadır.¹⁴⁷ Feministler klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin odaklandığı güç ve iktidarın aslında sorgulamadan kabul ettiğimiz maskülen ve hiyerarşik bir zemin üstüne kurulu olduğunu söylemektedirler. Feministler bu kavramları toplumsal cinsiyet perspektifi üzerinden analiz etmektedirler.¹⁴⁸

Kadınların kamusal alanda önemsiz bireyler olarak görülmesi sebebiyle kadınlar uluslararası ilişkiler araştırmalarının dışarısında bırakılmıştır. Feministler ise uluslararası siyasette gerçekten kimin ve neyin önemli olduğuna dair mevcut varsayımlara meydan okumuştur. Feministler bu meydan okumanın sonucunda ‘politik’ olarak kabul edilen şeyin varsayılandan çok daha geniş kapsamlı olduğunu bundan dolayı neyin politik olduğunun sürekli olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadırlar.¹⁴⁹

1.3. Feminizmin Güvenlik ve Savaşa Olan Bakışı

Feminizmin kendine has epistemoloji ve ontolojiler kullanmasından kaynaklı olarak güvenliğe dair yaptıkları tanımlar, güvensizlik açıklamaları ve güvenliğin artırılmasına dair önerileri geleneksel teorilerden önemli ölçüde ayrılmaktadır.¹⁵⁰ Feministlerin uluslararası

¹⁴⁵ a.g.e., s. 65.

¹⁴⁶ Cynthia Enloe, “Feminism”, *International Relations Theory for the Twenty-First Century An Introduction*, ed. Martin Griffiths, New York: Routledge, 2007, s. 99-100.

¹⁴⁷ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 9. b., Bursa: Aktüel Yayınları, 2018, s. 543.

¹⁴⁸ Eken, a.g.e., s. 458.

¹⁴⁹ Enloe, “Feminism”, s. 102-103.

¹⁵⁰ J. Ann Tickner, “You Just Don’t Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists”, *International Studies Quarterly*, C. 41, S. 4 (1997), s. 623.

ilişkilerde güvenliğe yönelik çalışmalarında sorguladıkları en temel kavramlardan birini maskülenlik, en temel teoriyi ise realizm oluşturmaktadır. Çünkü güvenlik uluslararası ilişkiler teorileri arasından özellikle realistler tarafından çalışılan, şiddet ve uyuşmazlıkların temel kaynağı olan ve disiplininin temel aktörü olarak görülen devletlerin üzerinde yoğunlaşılacak bir konudur. Feminizmin güvenliğe yönelik analizlerinin temelini de realizmin güvenliğe yönelik görüşlerine sundukları eleştiriler oluşturmaktadır. Feministler realizmin güvenliği devlet temelinde ele almasını eleştirerek güvenliği bireyler, gruplar ve toplumsal yapılar gibi birimlerin güvenliği üzerinden analiz etmektedir.¹⁵¹

Geleneksel uluslararası ilişkiler teorileri güvenliği devlet üzerinden ele alırken feministler ise dünya siyasetinin marjinalleştirilmiş ve yetkisiz hale getirilmiş bireylerinin güvensizliğine nasıl katkı sağlayabileceği üzerinden ele almaktadır. Ayrıca feministler baskın erkek biçimiyle bağdaştırılan özelliklerin devletlerin dış politikalarına etkisinin olup olmadığını da incelemektedir. Geleneksel teoriler yukardan aşağıya doğru bir yaklaşım benimseyerek uluslararası ilişkileri analiz etmiştir.¹⁵² Feministler ise, aşağıdan yukarı bakış açısını merkeze alarak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin uluslararası ilişkiler için vazgeçilmez bir öge olduğunu göstermeye çalışmıştır.¹⁵³

Güvenlik analizlerinde realistler, güvenliği siyasi/askerî terimlerle devletin sınırlarının, bütünlüğünün ve değerlerinin düşmanca bir uluslararası ortamın tehlikelerine karşı korunması olarak devlet temelinde tanımlamışlardır.¹⁵⁴ Klasik realist güvenlik anlayışı Wolfers'ın da ifade ettiği gibi, devletlerin kendi sınırları içerisinde tehlikeden uzak olmaları ve bu durumlarını korumak için de güç, olgusuna (askerî güç) büyük önem atfetmeleri temeline dayanmaktadır.¹⁵⁵

¹⁵¹ Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 67, S. 1 (2012), s. 117-118.

¹⁵² Tickner, *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*, s. 3-4.

¹⁵³ Jacqui True, "Feminism", *Theories of International Relations*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit ve Jacqui True, New York: Palgrave Macmillan, 2005, s. 214.

¹⁵⁴ Arnold Wolfers, *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*, Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1962.

¹⁵⁵ Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi", s. 119.

Güvenlikle ilgili çalışmalarda özellikle şiddet konusu üzerine yoğunlaşan feministler, şiddeti doğrudan ve yapısal şiddet olarak ayırmaktadır.¹⁵⁶ Doğrudan şiddet bir tarafın diğerine üzüntü, ızdırap ve zarar vermek için uyguladığı saldırı olarak tanımlanmaktadır. Doğrudan fiziksel bir saldırıya gerek olmadan da, kasten veya bilerek ölüm ya da sonucunda diğerlerinin ızdırap yaşaması gibi etkilerinin olduğu açlık ya da hastalık gibi şiddet politikaları da mevcuttur. Bu şiddet politikaları ezici güç ilişkileri ve eşitsiz yapıdan gücünü alan yapısal şiddet türleri olarak adlandırılabilir. Eşitsizliğe en çok maruz kalan cinsiyetin daha çok kadınlar olması sebebiyle kadınlar sadece doğrudan şiddetin değil aynı zamanda yapısal şiddetin de açık kurbanları olmaktadır. Kadın ve kız çocukları az beslenme, ekonomik ayrımcılık, yetersiz eğitim ve sağlık hizmetleri gibi sebeplerden yapısal şiddete maruz kalmaktadırlar. Tecavüz, öldürme gibi karşı tarafa verdiği fiziksel zarardan dolayı doğrudan şiddet kolayca tespit edilirken, kadınların politik ve kültürel alanlarının sınırlı olması, eşitsiz ekonomik durum ve kadınların eğitim eksikliği gibi yapısal şiddet türleri kolayca tespit edilememektedir.¹⁵⁷

Uluslararası ilişkilerde maskülen ve feminen tanımlamaların, erkeklerin koruyucu kadınların ise korunması gereken olduğu ve erkeklerin savaşa kadın ve çocuklar gibi savunmasız bireyleri korumak için girişmesi şeklindeki örneklerde görülmektedir. Savaşın ekonomik olarak en çok kadınları etkilediği ve savaşta kadınların karşılaştığı en korkunç şeylerden birinin de tecavüz olduğu açıktır.¹⁵⁸ Feministler savaşın sadece doğrudan şiddet kısmına odaklanmakla kalmayıp BM ambargolarının kadınlar üzerindeki etkilerini de içeren ekonomik ve yapısal şiddet boyutlarını da analiz etmektedirler.¹⁵⁹

Feministler savaşın sadece erkeklere özgü olarak görülmesini eleştirmektedirler. Toplumsal cinsiyet rollerine göre erkekler savaş ve askerlikle ilişkilendirilirken kadınlar ise barış ve annelikle ilişkilendirilmiştir. Kadınların barış ve annelikle ilişkilendirilmeleri

¹⁵⁶ Johan Galtung, A Structural Theory of Imperialism, *Journal of Peace Research*, C. 8, S. 2 (1971).

¹⁵⁷ Aydın Koyuncu, "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi", s. 128-130.

¹⁵⁸ a.g.e., s.130.

¹⁵⁹ Tickner, "You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists", s. 625-626.

sonucunda kadınlar ne zaman savaşa girileceği, nasıl savaşılabacağı ve savaşa başvurmanın ahlaki açıdan haklı olup olmadığına ilişkin etik ve politika tartışmalarından büyük ölçüde dışlanmışlardır. Feministler savaş ve barış arasındaki bu geleneksel cinsiyetçi dinamiklere de meydan okumaktadırlar.¹⁶⁰

Kadınlar, şiddetten daha çok zarar gören cinsiyet oldukları için çoğu zaman enerjilerini ve dayanıklılıklarını savaş, çatışma ve şiddetin neden olduğu felaketlerden sağ çıkmaya harcamak durumunda kalmışlardır. Kadınlar, bu mücadeleleri verirken bu tür felaketlerden kurtulmak için barış inşasına odaklanmışlardır. Oysaki savaş ve barışa ait egemen bakış açısı, yine erkeklerin deneyim ve bakış açılarına dayanmaktadır. Erkekler savaşın kahramanları ya da kötü adamları olurken kadınlar ise savunmasız, şiddet mağduru, pasif ve evlerinden edilmiş mülteciler olarak ikincil rollerde olmuşlardır.¹⁶¹

2. KORUMA SORUMLULUĞUNDA KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET KÖRLÜĞÜ

İnsanların yaşadığı felaketleri durdurmak için tasarlanan koruma sorumluluğunun feminizm çerçevesinde değerlendirilmesiyle ilkenin kadın ve toplumsal cinsiyeti kapsamlı şekilde içermediği görülmektedir. Koruma sorumluluğunun gelişiminde kadınların varlığının eksikliği ve kadınların mağdur olarak görülmesi ilkenin kadınların dikkate alınmadan geliştirildiğini göstermektedir. Bu çerçevede koruma sorumluluğundaki eril hakimiyet ve toplumsal cinsiyet körlüğü belirtilerinin analizi önem taşımaktadır.

2.1. Eril Hakimiyetinin Belirtileri

ICISS üyelerinin çeşitli uzmanlıklara sahip olmalarına rağmen önemli ölçüde toplumsal cinsiyet uzmanlığı ve deneyiminin eksiklikleri göz önüne çıkmaktadır. On iki komisyon üyesinden insan hakları konusunda kayda değer uzmanlığa sahip sadece iki üye

¹⁶⁰ Lucinda J. Peach, “An Alternative to Pacifism? Feminism and Just-War Theory”, *Hypatia*, C. 9, S. 2 (1994), s. 152.

¹⁶¹ Fariyal Ross-Sheriff, Mary E. Swigonski, “Women, War, and Peace Building”, *Affilia*, C. 21, S. 2 (2006), s. 129.

bulunmaktadır. İnsan hakları uzmanı olan bu iki üye, Gisèle Côté-Harper ve Michael Ignatieff'dir. Üstelik Gisèle Côté-Harper, 1995'de Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın resmî Kanada delegasyonu üyesi olarak Komisyon üyeleri arasında kadınlar ve toplumsal cinsiyet konusunda deneyime sahip olan tek üyedir.¹⁶² Bu durumlar ICISS üyelerinin seçimlerinde üyelerin toplumsal cinsiyet ve insan hakları uzmanlığına dikkat edilmediğini göstermektedir. Üyelerin uzmanlıkları konusuna dikkat edilmemiş olması da Komisyon üyelerinin özellikleri konusunda tatmin edici olmayan sonuçlar doğurmaktadır.¹⁶³

Kadınlar koruma sorumluluğunun gelişiminden büyük ölçüde dışlanmıştır. Bu dışlanma ICISS üyeleri arasında kadın karar vericilerin temsilinin yetersiz kalmasıyla sonuçlanmıştır. On iki üyesinden on bir üyesi erkek olan ICISS'in, tek kadın üyesi Gisele Côté- Harper'dir.¹⁶⁴ ICISS üyelerinin seçiminde coğrafi çeşitliliğe dikkat edilmesine rağmen dünyanın yarısını oluşturan kadınların temsili konusuna dikkat edilmemiştir. Bu kadın temsilinin eşitsizlik durumu komisyonun danışma kurulunda da mevcuttur. On beş kişilik danışma kurulunun sadece dört üyesi kadındır.¹⁶⁵ Ayrıca 2004 yılında gerçekleşen BM Üst Düzey Paneli'nin de dört kadın üyesi ve on iki de erkek üyesi bulunmaktadır.¹⁶⁶ Siyasi alanda, kamusal yaşamda ve uluslararası arenada kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik geniş çapta onaylanmış anlaşma hükümlerine rağmen¹⁶⁷ kadınların temsilinin azlığı, aslında uluslararası hukukun gelişiminde kadınların sürekli bir

¹⁶² ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 77-79.

¹⁶³ Jennifer Bond, Laurel Sherret, *A Sight for Sore Eyes: Bringing Gender Vision to the Responsibility to Protect Framework*, United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW), 2006, s. 22.

¹⁶⁴ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s.77-79.

¹⁶⁵ Bond, Sherret, *A Sight for Sore Eyes Bringing Gender Vision to the Responsibility to Protect Framework*, s. 22-23.

¹⁶⁶ Hilary Charlesworth, "Feminist Reflections on the Responsibility to Protect", *Global Responsibility to Protect*, C. 2, S. 3 (2010), s. 240.

¹⁶⁷ United Nations General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, New York, United Nations, 18 Aralık 1979.

biçimde yetersiz temsil edildikleri ve katkılarının da minimumda tutulduğu görülmektedir.¹⁶⁸

ICISS üyeleri, hükûmetleri, akademik kurumları ve Sivil Toplum Kuruluşlarını (STK) temsil eden 200'den fazla katılımcıyla on bir bölgesel yuvarlak masa toplantısı¹⁶⁹ ve istişarelerine ev sahipliği yapmışlardır. Her bir yuvarlak masa toplantısının katılımcılarının isimleri ve ana tartışma konuları kaydedilerek ICISS'in koruma sorumluluğuna ilişkin yayınladığı raporun ek cildinde belgelenmiştir.¹⁷⁰ Koruma sorumluluğu raporunun ek cildinde belgelendiği üzere askerî müdahalenin toplumsal cinsiyete dayalı etkilerinin tartışılmasının sadece bir yuvarlak masa toplantısında gerçekleştiği görülmüştür. Maputo'da gerçekleşen bu yuvarlak masa toplantısında müdahalelerin sosyal maliyetleri olarak fuhuş ve HIV-AIDS'te artış, kadın ve çocukların sosyo-ekonomik statüsünün bozulması ve aile yapısının tahrip edilmesi başlıklarına yer verilmiştir. Bunlarla birlikte barışı koruma görevlilerinin suistimallerinin tespit edilmesine ve cezalandırılmasına da değinilmiştir.¹⁷¹ On bir toplantıdan yalnızca birinde müdahale tartışmasının potansiyel olarak cinsiyetleştirilmiş yönlerine ilişkin açık ve kayıtlı bir atıfın olması dikkate alındığında, bu durum, koruma sorumluluğunun toplumsal cinsiyet körü olduğunun da bir kanıtı sayılabilmektedir. Maputo toplantısı, çalışmaları özellikle kadınlara odaklanan kuruluşları dâhil eden tek toplantı olarak bu bakımdan da yine de diğer toplantılardan ayrılmaktadır.¹⁷²

Bölgesel yuvarlak masa toplantılarına ek olarak komisyonun nihai raporunun hazırlanmasına yardımcı olmak adına önemli miktarda araştırmadan da yararlanılmıştır. ICISS Raporunun kaynakçası 2000'den fazla referans içermektedir. Referans gösterilen kaynakların yedi tanesi toplumsal cinsiyet analizini içermektedir. Ancak toplumsal cinsiyet analizi içeren bu yedi kaynaktan sadece bir tanesi 2001'den önce yayınlanmıştır, yani bu yedi

¹⁶⁸ Charlesworth, a.g.e., s. 241.

¹⁶⁹ Bu toplantılar sırasıyla Ottawa, Cenevre, Londra, Maputo, Washington, Santiago, Kahire, Paris, Yeni Delhi, Pekin, St. Petersburg.

¹⁷⁰ ICISS, *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background: Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*.

¹⁷¹ a.g.e., s. 365.

¹⁷² Bond ve Sherret, *A Sight for Sore Eyes Bringing Gender Vision to the Responsibility to Protect Framework*, s. 23.

kaynak içinde ICISS tarafından kullanılabilmesi mümkün olan bir tane kaynak mevcuttur. Ayrıca referans gösterilen 2000'den fazla kaynağın sadece dört tanesinin kadınları incelemektedir. Bu dört eserden de üçü 2001 yılından önce yayınlanmıştır.¹⁷³

Koruma sorumluluğu raporunun hazırlanmasında kullanılan materyaller, toplantılar ve raporun hazırlanmasında aktif rol alan üyelerin sahip olduğu uzmanlıklardan da görüldüğü üzere koruma sorumluluğunun gelişiminde toplumsal cinsiyet farkındalığının eksik olduğu açıktır. Ayrıca ICISS'in kendisi kadınların eşit katılımının sağlanmasından da yoksundur. Tüm bunlar göz önüne alındığında bu süreçlerden geçerek üretilen raporun kendisinin de 'toplumsal cinsiyet körü' olması şaşırtıcı bir şey değildir. 108 sayfalık koruma sorumluluğu raporunda kadınlara sadece üç kere atıf yapılmıştır. Üstelik bu atıflardan hiçbirisi kadınların çatışma öncesi, çatışma ve çatışma sonrasındaki ihtiyaçlarının belirlenmesine, katkılarının tanınmasına ve tüm bu süreçlere katılımlarının gerçekleşmesine yönelik olmamıştır.¹⁷⁴

Koruma sorumluluğunun karar verme organlarında erkeklerin aşırı derecede temsil edilmesi, erkeklerin deneyimlerinin genel ve mevcut durum olarak görüldüğünü kadınların deneyimlerinin ise görünmez kılındığını göstermektedir.¹⁷⁵

2.2. Toplumsal Cinsiyet Körlüğünün Belirtileri

Koruma sorumluluğu toplumsal cinsiyet analizi yapılmadan oluşturulduğu ve toplumsal cinsiyete dayalı suçları askerî müdahale için bir bahane olarak kullanma potansiyeline yol açtığı için feminist akademisyenler tarafından çok fazla eleştiriye maruz kalmıştır.¹⁷⁶

¹⁷³ a.g.e., s. 23-24.

¹⁷⁴ a.g.e., s. 24.

¹⁷⁵ Sarah Hewitt, "Overcoming the Gender Gap: The Possibilities of Alignment between the Responsibility to Protect and the Women, Peace and Security Agenda", *Global Responsibility to Protect*, C. 8 S. 1 (2016), s.13.

¹⁷⁶ Timea Spitka, "Drawing the Red Lines: Gender and Responsibility to Protect in BiH and Israel/Palestine", *The Responsibility to Protect at 10: The Challenge of Protecting the World's Most Vulnerable Populations*, 2017, s. 1.

2000 yılında Güvenlik Konseyi'nin Kadın, Barış ve Güvenlik konulu 1325 sayılı kararı yayınlanmasına rağmen 2001 yılında yayınlanan ICISS Raporu bu karardan hiç bahsetmemektedir. Hem kadınların ve kız çocuklarının korunması hem de kadınların karar alma süreçlerine dâhil edilmesini içererek toplumsal cinsiyete vurgu yapan en önemli adım sayılan bu kararın ne içeriğiyle ilgilenilmiş ne de kararın kadınların rollerine yaptığı vurgu dikkate alınmıştır. ICISS Raporunda kadınlarla rapor arasında bağlantı kurulurken bu yalnızca tecavüz üzerinden yapılmaktadır. Yalnızca tecavüze atıfta bulunan ICISS bu şekilde bir atıfla kadınları mağdur daha da özel bir tanımlamayla 'tecavüz mağduru' olarak nitelendirmektedir.¹⁷⁷ ICISS'in eş başkanı olan Gareth Evans da kadınları tecavüz gibi kamusal suçların kurbanları ya da BM'nin popüler klişelerinden biri olan kapsayıcı barış inşacıları olarak tanımlamaktadır.¹⁷⁸

Koruma sorumluluğunda mevcut olan cinsiyet körlüğü raporun 2005 Dünya Zirvesi'nde onaylanmasından sonra da uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Dünya Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nde, 108 sayfalık bu geniş rapordan sadece üç kısa paragraf dâhilinde bahsedilirken, bu paragraflarda toplumsal cinsiyet ve kadınlara dair herhangi bir noktaya değinilmemiştir.¹⁷⁹ Bu toplumsal cinsiyet eksikliğine rağmen üye devletler tarafından gerçekleştirilen bu onaylama koruma sorumluluğunun en yetkili şekilde temsilidir.¹⁸⁰

ICISS Raporunda yer alan askerî müdahale yapılabilmesi için bir kriter olan haklı sebep eşiğine tecavüzün dâhil edilmesi önemlidir. Çünkü bu durum kadınlara karşı cinsel şiddetin bir savaş silahı olarak kullanımının artmasının kabul edildiğini gözler önüne sermektedir. Tecavüze yönelik bakış açısının rapora dâhil edilmesi her ne kadar olumlu bir durum olsa da haklı sebep eşiğinin formüle edilmesinde sorun vardır. Çünkü tecavüz yalnızca

¹⁷⁷ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*.

¹⁷⁸ Charlesworth, a.g.e., s. 242-243.

¹⁷⁹ United Nations General Assembly, "2005 World Summit Outcome", par. 138, 139, 140.

¹⁸⁰ Cristina Gabriela Badescu, *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights*, London: Routledge, 2011, s. 106-109.

etnik temizlik aracı olarak ortaya çıkarsa müdahale için bir neden olabilmektedir. Bu durum da koruma sorumluluğunun önemli bir eksikliğini oluşturmaktadır.¹⁸¹

Kadınları sistematik tecavüzden korumaya yönelik yapılan atıflar dışında, kadınlar koruma sorumluluğunun dışında tutulmuştur. Tecavüz kelimesi koruma sorumluluğu içerisinde sekiz kez geçerken kadınlara yönelik yapılan üç atfın ikisi tecavüz kapsamında ele alınmaktadır. Kadınlar tecavüzle ilişkilendirilip raporda ‘cinsel şiddet mağduru’ olarak geçmektedir.¹⁸² Kadınlara yapılan üçüncü atf ise, BM’nin öneminden bahsederken kadın ve erkeklerin barış ve uyum içinde yaşayacakları bir gelecek için umutların ana odağı olduğunun dile getirilmesidir.¹⁸³ Kadınlara yapılan atıflar bu üç atfıla sınırlıyken toplumsal cinsiyete ise raporun hiçbir yerinde değinilmemiştir. Bundan dolayı toplumsal cinsiyet perspektifinin koruma sorumluluğu çerçevesine dâhil edilmesi gibi bir girişime raporda rastlamak mümkün olmamaktadır.

Cinsiyetçi mantık koruma sorumluluğunun temelini oluşturmaktadır. ICISS’in dili ‘müdahale hakkında’ ‘koruma sorumluluğuna’ geçişi açıklarken cinsiyetçi bir mantığa dayanmaktadır. ICISS’e göre “uluslararası projektörün her daim olması gereken yere yani toplumları kitlesel katliamlardan, kadınları sistematik tecavüzden ve çocukları aklıktan korumak görevine” yeniden odaklanması gerekmektedir. Komisyon raporunun kendisinde yer alan bu ifadelerle baktığımızda kadınlar korunması gereken cinsiyeti oluşturmaktadır.¹⁸⁴ Raporun temelini oluşturan bu mantıkla kadınlar “tecavüz” ile ilişkilendirilirken, tecavüz sadece kadınların maruz kaldığı bir olay şeklinde gösterilerek kadınlar ayrıştırılmaktadır. Bunun sonucunda cinsel şiddetin yalnızca kadınların yaşadığı ve yalnızca kadınların bundan korunması gereken özel bir şiddet biçimi olduğu gösterilmektedir. Raporun temelini

¹⁸¹ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission*, par. 4.19; Bond, Sherret, *A Sight for Sore Eyes Bringing Gender Vision to the Responsibility to Protect Framework*, s. 24.

¹⁸² ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, par 2.29, 4.20.

¹⁸³ a.g.e., par 6.25.

¹⁸⁴ a.g.e., par. 2.29.

oluşturan koruma mantığında korunması gereken cinsiyet, kurban rolünde olan kadın olarak gösterilerek koruma mantığı cinsiyetçi koruma mantığı üzerine oturtulmuştur.¹⁸⁵

ICISS Raporunda cinsel şiddete, kadınlara ve çocuklara yapılan atıflar ‘koruma ihtiyacı olan kolektif/dışileştirilmiş bir çocuksu özne’ üretmektedir. Koruma sorumluluğundaki cinsiyetçi bu mantığın 2005 Dünya Zirvesi sonrasında yayınlanan Genel Sekreter’in koruma sorumluluğu raporlarında da devam ettiği görülmektedir.¹⁸⁶

Koruma sorumluluğunda toplumsal cinsiyete dayalı imgelerin kullanılması normun şiddete karşı mantıklı, güçlü ve uygun bir yanıt olarak görünmesini sağlamaktadır. Koruma sorumluluğu ilkesinde uluslararası toplum istikrar ve barışın en son garantörü olarak belirlenmektedir. Ancak bu ilke kadınların ikincilleştirilmesini ya da şiddetin kadınların yaşamlarını şekillendirme biçimini ele almamaktadır.¹⁸⁷

Orford’un tanımladığı ‘kaslı insancılık’ ifadesiyle cinsiyetçi koruma mantığının temellerine değinilmektedir. Orford’un gözlemlerine göre güvenlik metinleri müdahale için hedeflenen devletlerde yaşamını sürdüren aç, güçsüz, istismara uğramış, acı çeken ve çaresiz kurbanlar olan kadın ve çocukları, yani kurtarılmaya muhtaç olan insanların görüntülerini üretmektedir.¹⁸⁸ Bu mantıkla bir güvenlik metni olarak okuduğumuzda koruma sorumluluğu bu tanımları yansıtmaktadır. Bu doğrultuda koruma sorumluluğunda ‘kadınları sistematik tecavüzden ve çocukları açlıktan korumaya’ vurgu yapılarak koruma sorumluluğunun gerekliliği bu koruma mantığı üzerine inşa edilmektedir.¹⁸⁹

ICISS çatışma durumunda kadınların ve kız çocuklarının yaşadığı benzersiz deneyimleri hesaba katmamıştır. ICISS Raporunda sözü edilen vahşetlerden kastedilen asıl mağdurların kadınlar ve çocuklar olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Koruma

¹⁸⁵ a.g.e., par. 2.29, 4.20.

¹⁸⁶ Lucy Hall, Laura J. Shepherd, “WPS and R2P: Theorising Responsibility and Protection”, *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stamnes, Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 70-71.

¹⁸⁷ Charlesworth, a.g.e., s. 248.

¹⁸⁸ Anne Orford, “Muscular Humanitarianism: Reading the Narratives of the New Interventionism”, *European Journal of International Law*, C. 10, S. 4 (1999), s. 697.

¹⁸⁹ Hall, Shepherd, a.g.e., s. 71-72.

sorumluluğunun araç ve stratejilerinin tüm yelpazesine ve düzeylerine toplumsal cinsiyet perspektifinin dâhil edilmesi ve kadınların eşit ve tam katılımının sağlanması gerekmektedir. Kadınların güçlendirilmesi, şiddet potansiyelinin azalması ve siyasi istikrar kültürünün yaratılması gibi alanlarda faydalı etkiler sağlamaktadır.¹⁹⁰

Korumaya yönelik feminist çalışmaların gösterdiği üzere geleneksel cinsiyetçi koruma mantığı, korumayı kadınlara erkekler tarafından sağlanan bir şey olarak kabul etmekte bunun sonucunda da koruyucu hizmetler tarafından sağlanan güvenlik karşılığında kadınlar erkek koruyucuların otoritesini kabul etmekteledir. Koruyucu/korunan dikotomisi karşıt olan eril/dişil yapılara göre düzenlenmiş yani cinsiyetlendirilmiştir. Koruyucu/korunan dikotomisi eril özerkliğin (özgürlük, kontrol, kahramanlık) ve dişil bağımlılığın (pasiflik, kırılganlık, hor görülen) yapılarına gömülüdür. Bu şekilde ifade edildiğinde bağımlılık alçaltıcıdır ve özgür insan tarafından kaçınılan bir statü göstergesidir.¹⁹¹ Feminist bir analiz egemen otorite fikrinin temel olarak cinsiyete dayalı olduğunu göstermektedir. İster yerel düzeyde (hane içinde) olsun ister ulusal düzeyde (devlet içinde) olsun koruma kavramı belirli ve cinsiyete dayalı güvenlik, otorite ve boyun eğme mantığına dayanmaktadır. Uluslararası düzeyde koruma sorumluluğu otoriteyi önce egemen devlete sonra uluslararası topluluğa yükleyerek bu var olan cinsiyetçi mantığı yeniden üretmektedir.¹⁹²

Young'ın ifade ettiği üzere, erkeksi koruma mantığı koruyucuyu üstün bir konuma yükseltmek ve dişil kadını koruyucusuna tapan ve minnettar olan bir konuma indirgemeye çalışmaktadır. Bu mantık kadınsı itaatin şiddet ve zorbalığa boyun eğmek zorunda olduğu anlamına gelmemektedir. Bu yapının içinde dişil özne sunduğu güvenlik vaadi karşılığında koruyucunun yargısını seve seve kabul etmektedir.¹⁹³ Özetle eril korumanın mantığı, içeride yurttaşlar üzerindeki otoriter gücü meşru kılarken dışardaki saldırgan savaşı ise haklı

¹⁹⁰ Lloyd Axworthy, Allan Rock, "R2P: A New and Unfinished Agenda", *Global Responsibility to Protect*, C. 1, S. 1 (2009), s. 62.

¹⁹¹ V. Spike Peterson, "Security and Sovereign States: What Is at Stake in Taking Feminism Seriously?" *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, ed. V. Spike Peterson, London: Lynne Reinner Publishers, 1992, s. 54.

¹⁹² Hall, Shepherd, a.g.e., s. 63.

¹⁹³ Iris Marion Young, "The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, C. 29, S. 1, (2003), s. 5.

çıkarmaktadır. Barış ve güvenlikle ilgilenen bazı feministler ise, koruma talebini savaş yapmanın bir gerekçesi olarak görmüşlerdir.¹⁹⁴ Tüm bunlar koruma sorumluluğundaki cinsiyetçi mantığı gözler önüne sermektedir.

Çatışma ve korumaya yönelik mevcut geleneksel düşünce içinde birçok ikilik barındırmaktadır. Bunlar kahramanlar ve kötü adamlar, kurtarılanlar ve kurtarılmaya ihtiyaç duyanlar, savaşçılar ve sivillerdir. Kurban olarak nitelendirilenler her daim pasiftir dolayısıyla kendi hayatları üzerlerinde özerklikleri yoktur ve bu kurbanlar ya mağdur olurlar ya da kurtarırlar. Bu roller toplumsal cinsiyet teması üzerine oturtulduğunda ise kurban olarak nitelendirilenler her daim kadınken kahraman ve saldırgan olarak nitelendirilenler ise her daim erkektir. Koruma sorumluluğunun ise, insanların güvenliğini sağlamaya çalışırken aynı zamanda da cinsiyetçi koruma mantığıyla korumaya dair gerileyen bu ikili yaklaşımı devam ettirdiği görülmektedir.¹⁹⁵

Koruma sorumluluğu yukarıda vurgulanan toplumsal cinsiyete dayalı doğası nedeniyle diğer BM gündemlerinden çok daha fazla incelemeye tabi tutulmuştur. İlkenin kapsadığı dört suç olan soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizliğin hepsinin cinsiyetçi bir etkisi vardır.¹⁹⁶ BM Genel Sekreteri'nin koruma sorumluluğuyla ilgili birkaç yıllık raporu, *“soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların erkekleri ve kadınları ve kız ve erkek çocuklarını farklı şekillerde etkilediğini”* kabul etmiştir.¹⁹⁷

Charlesworth koruma sorumluluğunun erkek seçkinlere ve erkeksi akıl yürütme biçimlerine bariz bir şekilde ayrıcalık tanıyarak sınırlı bir bağlam içerisinde ve kadınların yaşamlarına da yeterince dikkat edilmeden geliştirildiğini dile getirmiştir. Koruma sorumluluğunun vahşete olası tepkileri sınırlayan askerî müdahalenin değerine yönelik

¹⁹⁴ a.g.e., s. 2.

¹⁹⁵ Jennifer Bond, Laurel Sherret, “Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels”, *Global Responsibility to Protect*, C. 4, S. 2 (2012), s. 134.

¹⁹⁶ Cristina G. Stefan, “Opportunity for Gendering the Responsibility to Protect Agenda at the United Nations?”, *Global Studies Quarterly*, C. 1, S. 3 (2021), s. 4.

¹⁹⁷ United Nations General Assembly, *Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention*, par. 32.

görüşleri de toplumsal cinsiyete dayalı açıklamalara bağlıdır.¹⁹⁸ Toplumsal cinsiyete dayanan bu açıklamalarla kurtarıcıların her daim erkek kurbanların ise her daim kadın olarak tasvir edilmesi feminizm tarafından eleştirilmektedir.

Belirli bir durumu soykırım, etnik temizlik ya da kitlesel insan hakları ihlalleri olarak adlandırmak bu durumun hem önemli hale gelmesine hem de askerî müdahaleye ihtiyacı olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla kadınlar için asker çağırarak kadın haklarını önemli gibi gösterse de aslında müdahalenin meşru hale gelmesi amacıyla kadın haklarının korunması vurgulanmaktadır. Şiddet unsurlarından en çok zarar gören cinsiyet olan kadınların özellikle tecavüz olmak üzere şiddetten korunmak istenmesi, askerî müdahaleyi meşrulaştırmaktadır.¹⁹⁹ Feministler, koruma sorumluluğunun kadınları, silahlı (erkek) insani yardımcılar tarafından ‘kurtarılmayı’ beklemesi gereken kurbanlar hâline getirdiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu durum ile kadınların failliği ve güçlenmesi göz ardı edilmiştir.²⁰⁰

Cinsel şiddet geniş çapta istikrarsızlık yaratır ve geleneksel silahları kullanmaktan çok daha ucuzdur.²⁰¹ Silahlı çatışmalarda cinsel şiddetin nasıl önleneceğine ve bu gerçekleştiğinde buna nasıl daha yeterli şekilde yanıt verileceğine daha fazla odaklanmak, uygulamada koruma sorumluluğunu daha da geliştirecektir.²⁰²

Kadınların meşruiyet ve görünürlük kazanmaları ile savaş ve barış arenasında yer almaları için cinsel şiddetten yola çıkmanın birçok etkisi vardır. Birincisi kadınları kurban rolünde adlandırmak kadınların failliği hakkındaki cinsiyetçi klişeleri yaratır ve güçlendirir

¹⁹⁸ Charlesworth, a.g.e, s. 232-233.; Pınar Gözen Ercan, “Onuncu Yılın Ardından “Koruma Sorumluluğu”nun Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri”, *Alternatif Politika*, C. 9, S. 3 (2017), ss. 385-408.

¹⁹⁹ Karen Engle, “Calling in the Troops: The Uneasy Relationship Among Women’s Rights, Human Rights, and Humanitarian Intervention”, *Harvard Human Rights Journal*, C. 20, S. 189 (2007), s. 217.

²⁰⁰ Eli Stamnes, “The Responsibility to Protect: Integrating Gender Perspectives into Policies and Practices”, *Global Responsibility to Protect*, C. 4, S. 2 (2012), ss. 172-197.

²⁰¹ Letitia Anderson, Maj. Gen, ve Patrick Cammaert, *Addressing Conflict-Related Sexual Violence: An Analytical Inventory of Peacekeeping Practice*, UNWOMEN, 2010, s. 13.

²⁰² Sahana Dharmapuri, “Implementing UN Security Council Resolution 1325: Putting the Responsibility to Protect into Practice”, *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stamnes, Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 130-131.

bunun sonucunda da kadınların üstlenebileceği diğer rollerin olasılığını marjinalleştirir. Kadınların bu mağduriyetlerinin esas sebebini de cinsel şiddete bağlı olarak resmetmek kadınların failliğini daha da azaltmaktadır. Ayrıca kadınlar baskın çatışma deneyimlerine maruz kalan tek özne olarak varsayılmaktadır. Toplumsal cinsiyete yönelik şiddet, mağdurun kadınlıştırıldığı failin ise erkekleştirildiği kadınlık ve erkeklik arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ifade etmektedir. Ayrıca erkeklerin özellikle cinsel şiddete yönelik deneyimleri dışarda bırakılarak, mağdur olanın genelde kadın olarak kodlandığı da bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir unsurdur. İkincisi ise, bu mağduriyet durumunun uluslararası toplumun birincil rolünün kadınlara erkeksi bir koruma sağlamak olduğunu ima etmesidir. Dolayısıyla koruma sorumluluğunun içinde barındırdığı korumacı söylemlerin askerî müdahaleleri haklı çıkarmak için kullanılması söz konusu olabilmektedir.²⁰³

Toplumsal cinsiyet perspektifi uygulamak, basitçe erkeklerin, kadınların, erkek ve kız çocuklarının farklı deneyimlerine odaklanarak onları toplumdaki rollerine, statülerine, ihtiyaçlarına ve önceliklerine göre değerlendirmek anlamına gelmektedir. Ayrıca kadın ve erkek arasında cinsiyet rolleri nedeniyle ortaya çıkan eşitsizliklere dikkat edilmesini ve bu eşitsizliklerin azaltılabilmesi gerektirmektedir.²⁰⁴ Örneğin, silahlı çatışma sırasında potansiyel savaşçı olarak görülen sivil erkek ve erkek çocukları, büyük olasılıkla askere alma veya toplu infaz için hedef alınıyorken kadınlar ve kız çocukları ise, tecavüz gibi cinsel şiddet açısından hedef hâline gelmektedirler.²⁰⁵ Ayrıca erkeklere yönelik cinsel şiddetin sistematik olarak eksik rapor edilmesi de muhtemeldir. Bazen bu tür saldırılar farklı isimlerle anılmakta (ör. işkence) veya cinsel şiddete maruz kalmış bir erkek kurban olma damgası yememek nedeniyle rapor edilmemektedir.²⁰⁶

²⁰³ Fionnuala D. Ní Aolain, Nahla Valji, “Scholarly Debates and Contested Meanings of WPS.” *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security*, ed. Sara E. Davies, Jacqui True, Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 55.

²⁰⁴ Dharmapuri, a.g.e., s. 132.

²⁰⁵ a.g.e., s. 128.

²⁰⁶ Ragnhild Nordas, Dara Kay Cohen, *Wartime Sexual Violence- Challenges and Opportunities for Data Collection and Analysis*, Oslo: Centre for the Study of Civil War, 2011, s. 9.

Silahlı çatışmalarda gerçekleşen cinsel şiddet suçlarına karışan faillerin kimliği hakkında bilgi edinmek cinsel şiddetin açık bir askerî strateji olup olmadığını ya da fırsatçı bir model izleyip izlemediğini anlamak açısından önemlidir. Pek çok çatışmada cinsel şiddet faillerini belirlemek zorken, hükûmete ait askerî yapılar, uluslararası barışı koruma güçleri, isyancı gruplar ve milisler şeklinde genel bir fail listesi oluşturulabilir. 1989-2010 yılları arasında Afrika'daki çatışmalarda cinsel şiddet kullanımını rapor eden bir çalışma, hedeflenen gruplara (kadın ve kız çocukları) karşı cinsel şiddete en sık karışanların hükûmet aktörleri ve çatışmada hükûmetler tarafından desteklenen askerî gruplar olduğunu göstermiştir. Söz konusu failler ağırlıklı olarak askerdir. Bu durum da cinsel şiddet faillerini 'üreten' askerî yapıların analizini gerektirir.²⁰⁷ Bütün bunlar da bize ICISS'in değimiyle kadınların korunması için gönderilen askerlerin ya da uluslararası barışı koruma güçlerinin kadınları korumak yerine daha da zarar verdiğini göstermektedir. Dolayısıyla kadınların mağduriyetleri üzerinden koruma sorumluluğu kapsamında askerî güç kullanımının meşru hale getirildiği söylenebilir.

3. KORUMA SORUMLULUĞU, EGEMENLİK VE İNSAN GÜVENLİĞİ

Koruma sorumluluğu sivillerin savaş suçlarına karşı korunmasını sağlama çabasıyla ortaya çıkmış ve bu konuda uluslararası müdahaleyi gerektiren kırmızı çizgiler üzerinde uluslararası bir uzlaşma sağlanmasının yolunu açmıştır. Koruma sorumluluğunda sorumluluk olarak tasvir edilen egemenlik kavramı, savaş suçlarının önlenmesi odağını devlet merkezli bir güvenlik yaklaşımından insan merkezli bir güvenlik yaklaşımına kaydırmıştır.²⁰⁸ ICISS'e göre, bir nüfusun iç savaş, isyan, baskı veya devlet başarısızlığı nedeniyle ciddi zarar gördüğü ve söz konusu devletin bunu durduramadığı veya durdurmak istemediği durumlarda, müdahale etmeme ilkesi yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakmıştır. Stamnes,

²⁰⁷ Inger Skjelsbæk, "Responsibility to Protect or Prevent? Victims and Perpetrators of Sexual Violence Crimes in Armed Conflicts", *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stamnes, Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 93.

²⁰⁸ Spıtka, a.g.e., s. 2-3.

koruma sorumluluğuyla birlikte egemenliğin artık devletlerin içişlerine müdahaleye karşı bir güvence teşkil etmemesi gerektiğini söylemiştir.²⁰⁹

ICISS, koruma sorumluluğunu, insani gerekçelerle devletlere müdahale etmenin gerekliliğini savunanlar ile azami derecede devlet egemenliğini savunanlar arasındaki devam eden tartışmalara bir son vermek olarak ifade etmiştir.²¹⁰ Koruma sorumluluğunun koşullu ve sınırlı egemenlik biçimine yaptığı vurgu, feminist gündemlere uygun gözükmemektedir. Ancak feministler erkeklikle ilişkilendirilen özerklik şeklindeki geleneksel egemenlik paradigmasından gücünü almasından dolayı koruma sorumluluğunu eleştirmektedirler. Yani koruma sorumluluğu birey güvenliğine odaklamaktansa hala sınırlı bir şekilde de olsa realist temelde devlet egemenliğine odaklanmaktadır. Charlesworth, koruma sorumluluğu ilkesinin nüfusların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak devlet egemenliğini önemsizleştirebilirse realizmin insanlık dışı yönlerini aşırıp bireye odaklanabilmesinin mümkün olacağını belirtmektedir.²¹¹

Dünya Zirvesi'nin Sonuç Belgesi'nde tasarlandığı şekliyle koruma sorumluluğunun, ICISS'in önerisinin zayıflatılmış (sulandırılmış) bir versiyonu olduğunu söylemek mümkündür. ICISS Raporundaki, sorumluluğun devletten uluslararası topluma geçmesi konusundaki 'durdurma ya da önleme konusunda yetersiz ve isteksiz olma' ifadesi yerine 'açıkça koruyamama' ifadesi konmuştur. Bu ifade değişikliğiyle müdahale eşiği yükseltilerek, koruma sorumluluğu sadece dört spesifik suç olan soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlarla sınırlandırılmıştır.²¹² Kadınlara ve bireylere bu dört suçtan daha büyük ve sistematik zararlar verebilen şiddetin yapısal biçimleri koruma sorumluluğu kapsamı dışında bırakılmıştır. Koruma sorumluluğunun kitlesel zulümlere yönelik güvence olarak askerî müdahaleyi içinde barındırması, ilkenin kapsamını rutin ve büyük ölçekli zarar biçimlerinden, belirli ve ara sıra patlak veren şiddet biçimlerine doğru kaydırmaktadır.²¹³

²⁰⁹ ICISS, *The Responsibility To Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. xi; Stamnes, a.g.e.

²¹⁰ Charlesworth, a.g.e, s 233.

²¹¹ a.g.e., s. 239-240.

²¹² Stamnes, a.g.e.

²¹³ Charlesworth, a.g.e, s. 243.

Charlesworth koruma sorumluluğuna yönelik açıklamaların ilkenin yalnızca istisnai ve az sayıda durumda uygulanmak amacıyla tasarlandığını ifade etmiştir. Yalnızca istisnai durumlarda müdahale edileceğine dair devletlere güvence verilerek, kavramın meşruiyeti güçlendirilmek istenmiş ve insanları korumak amacıyla yola çıkan koruma sorumluluğu yine devlet egemenliğini güçlendirmiştir.²¹⁴

Koruma sorumluluğunun kapsamının bu dört suçtan daha ötesine genişletilmesi de bir tartışma konusu olmuştur. Ancak buna bazı sorunları ortaya çıkarabileceğinden dolayı devlet egemenliğinin önceliğini benimseyenler tarafından karşı çıkmıştır. Örneğin ICISS Eş Başkanı Evans, nedeni ve ölçeği ne olursa olsun her ölümcül çatışmada veya her önemli insan hakları ihlalinde (can kaybı, yaralanma, ekonomik kayıp ve insan onuruna yönelik saldırılara karşı) sivillerin korunmasının her zaman önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca bazı kitlesel vahşet suçlarının da daha küçük çaptaki insan hakları ihlallerinden veya genel çatışma ortamlarından ortaya çıktığını ifade etmiştir. Tüm bunlara rağmen Evans, koruma sorumluluğunun HIV/AIDS'ten iklim değişikliğine kadar çeşitli durumlara genişletilemeyeceğini belirtmiştir. Evans, koruma sorumluluğunun uygulanma alanında eğer bu tarz bir kapsam genişletmesi olursa eylem için bir fikir birliği oluşturmanın zor olacağını ifade etmektedir. Bununla birlikte kavramın altında çok fazla konunun toplanmasıyla koruma sorumluluğuna gerçekten ihtiyaç duyulan durumlarda uluslararası eylemin harekete geçme olasılığının azalacağını söylemiştir. Ayrıca Evans bu kapsam genişlemesinin savunmasız devletlerin egemenliklerine yönelik aşırılıklar içeren bir müdahaleyi de beraberinde getirebileceğine dair endişelerini dile getirmiştir. Bu kendi içerisinde bir eleştiriyi de yine açığa çıkartmaktadır. Çünkü aslolan devlet egemenliğidir.²¹⁵ Dolayısıyla devlet egemenliğinin zarar görmemesi adına kavramın kapsamının dar tutulduğu ve insan güvenliğinin yine devlet egemenliğinin arka planında kaldığı görülebilmektedir.

Koruma sorumluluğunun kapsamının dört suçla sınırlandırılması bize devlet egemenliğinin ancak kitlesel zulümlerin ağır durumlarında aşılabilecek bir şey olduğunu

²¹⁴ a.g.e.

²¹⁵ Evans, *The Responsibility to Protect/ Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, s. 68-69.

göstermektedir. Soykırım gibi doğrudan şiddet unsurlarını kapsayan koruma sorumluluğu yapısal şiddet unsurlarını kapsamamakta ve yapısal şiddet unsurları durumunda bireylerin güvenliği devlet güvenliğinin gerisinde kalmaktadır. Askerî müdahaleye dair ICISS'in belirlediği haklı neden eşiğinin sağlanması için “*gerçekleşen veya tahmin edilen büyük ölçekli can kaybı*” ya da “*gerçekleşen veya tahmin edilen edilen büyük ölçekli etnik temizlik*” gibi bir durumun olması gerekmektedir. Bu durum ise devletin egemenliğinin aşılp diğer insanlara yardım etmek için ancak toplu bir can kaybının ya da toplu bir can kaybı ihtimalinin olması sonucunu doğurmaktadır. Koruma sorumluluğun uygulanması için doğrudan şiddet unsuru olan can kaybı durumunun bile kitlesel şekilde gerçekleşmesi gerekirken yapısal şiddet unsurlarına dair yaşanan insan hakları ihlalleri ilkenin hiçbir noktasında yer almamaktadır.²¹⁶

İlkenin kapsamının insanlık dışı davranışların alt kümesi olan sadece dört suçla sınırlı olması, askerî bir güç kullanımı için haklı neden eşiğinin yüksek olması (toplu can kaybı gerçekleşmesi ya da toplu can kaybı gerçekleşmesi ihtimalleri durumu) ve beslenme, hastalık gibi yapısal şiddet unsurlarını içermemesi sebebiyle koruma sorumluluğunda devlet egemenliğinin ön plana çıktığı kabul görmektedir. Bu bağlamda koruma sorumluluğunun devletin egemenliğini savunan realist perspektife hizmet ettiği bireylerin güvenliğine odaklanan feminizmden ise uzaklaştığı söylenebilir.

Askerî güç, koruma sorumluluğunun uygulanmasında son çare olarak sunulmaktadır. Ancak askerî güç kullanımı kadınların eşitsizliğini ve ezilmişliğini daha da kötüleştirme olasılığını beraberinde getirmektedir. Askerî müdahale ciddi insan hakları mağdurlarını korumak için yaygınlaştığında, belirli bir sorunu düzeltmek isteyenler bu sorunu ‘sadece acil askerî müdahalenin çözebileceği bir kriz olarak’ ifade etmek durumunda kalabilmekteLERdir. Bu durum ise insan hakları ihlalinin ve yaşanan zararın doğasını çarpıtmaktadır. Ayrıca bu durum hem askerî hem de askerî olmayan müdahalelerin krizlerin ortaya çıkmasına ne ölçüde

²¹⁶ ICISS, *The Responsibility to Protect Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*.

sebepe olduğu konusundaki farkındalığı ortadan kaldırmaktadır. Devletlerarası hukukun kendisi bu tür kriz yaratan müdahaleleri kolaylaştırmasa da göz yummaktadır.²¹⁷

Savaş bölgelerinde ya da çatışma sonrası yeniden yapılanma alanlarında seks ticareti ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise askerî müdahale gücünün kullanılması durumunda bu sefer yine kadınları etkilenmektedir. Bununla birlikte barış gücü ve insani yardım çalışanları da seks ticaretine katılarak istikrarsızlığa sebebiyet vermektedir. Müdahalenin seks ticaretine ve şiddetli savaş ekonomilerine olumsuz katkılarının olduğu Kosova gibi önemli kanıtlar mevcuttur.²¹⁸ Zorlayıcı tedbirler özellikle de askerî müdahale potansiyel olarak şiddet seviyesini yükseltmek, askerî personelin varlığına bağlı olarak seks ticaretini ve kaçakçılığını arttırmak, sivillere yönelik insan hakları ihlallerini tırmandırmak ve ataerkilliği güçlendirmek gibi birçok istenmeyen etkiyi beraberinde getirmektedir.²¹⁹ Dolayısıyla insanları korumak amacıyla yapılan müdahalelerin çok daha olumsuz sonuçlara sebebiyet vermesi, müdahaleden önce düşünülmesi gereken önleyici birçok adımın, insan güvenliğini korumak için çok daha etkili yöntemler olduğu görölmektedir

Bu doğrultuda koruma sorumluluğunun birey güvenliği konusunda kitlesel vahşetlerin önlenmesine önem vermesi feminizm ile uyuşmaktadır. Koruma sorumluluğu önleme konusunda askerî yöntemlerden ziyade askerî olmayan diğer yönlere daha fazla vurgu yapmakta ve askerî müdahaleyi en son düşünülmesi gereken şey olarak görmektedir. Önlemeyi takip edilmesi gereken en önemli sorumluluk olarak görmesi koruma sorumluluğunun bu açıdan feminizme uygunluğunu göstermektedir.²²⁰ Her ne kadar koruma sorumluluğu feminizm gibi önleme faaliyetlerine vurgu yapsa da bu önlemenin koruma

²¹⁷ Engle, a.g.e., s. 190.

²¹⁸ Dyan Mazurana, “Gender and the Causes and Consequences of Armed Conflict”, *Gender, Conflict and Peacekeeping*, ed. Dyan Mazurana, Angela Raven-Robertsü, Jane Parpart, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers, 2005, s. 34-36.

²¹⁹ Spitka, a.g.e., s. 3.

²²⁰ Evans, *The Responsibility to Protect/ Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, s. 43.; Charlesworth, a.g.e., s. 240.

soumluluğunun 2005 Dünya Zirvesi'nde onaylanmasında ve uygulanmasında yerine getirilmediği görülmektedir.²²¹

2005 Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nin 138. Paragrafında belirtildiği üzere önleme sorumluluğu devlete verilmiş uluslararası toplum ise, uygun olduğu ölçüde devletlerin bu sorumluluğu yerine getirmelerini teşvik edip onlara yardımcı olmak ve BM'nin erken uyarı kabiliyeti oluşturmalarını destekleme görevinde konumlandırılmıştır. Uluslararası toplum, devletin önleme faaliyetlerini yapmasını beklemekte ancak yapmadığı ya da yapmadığı yani “soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumakta açıkça başarısız olmaları hâlinde” eylemde bulunmaktadır.²²² Bu durumda da koruma sorumluluğu, devlet halkını koruyamadığında ya da korumak istemediğinde yani şiddet artık kitlesel noktaya gelince uygulamaya konulmaktadır. Koruma sorumluluğunun önleme boyutu burada ihmal edilmektedir. İnsanların kitlesel suçlardan korunmasının yalnızca devletlerin sorumluluğuna verilmesi ve uluslararası toplumun devletlere sorumluluklarını yerine getirirken kendini yardımcı olarak konumlandırması hem çatışma çıkmadan önce erken uyarı faaliyetlerinin tam bir şekilde yerine getirilmesini engellemekte hem de çatışma çıkıp sorunun büyümesine de sebep olmaktadır.

Tüm bunlar koruma sorumluluğundaki önlemenin düzgün çalışmamasıyla birlikte ilkenin hala devlet egemenliğini koruduğunu insan güvenliğinin arka planda kaldığını göstermektedir. Dolayısıyla devletin egemenliğine ancak insanların soykırım, savaş suçları, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar olan kitlesel insan hakları durumunda müdahale edilmektedir. Artan krize karşı gerçekleştirilebilecek askerî güç kullanımı kapsamında yapılan askerî müdahale insanların güvenliğinin daha da tehlikeye girmesine yol açabilmektedir.

²²¹ ICISS, *The Responsibility to Protect Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, s. 19-28.

²²² United Nations General Assembly, “2005 World Summit Outcome”, par. 138, 139.

4. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL SEKRETERİ'NİN YILLIK KORUMA SORUMLULUĞU RAPORLARININ KADIN VE TOPLUMSAL CİNSİYET BOYUTLARI

Koruma sorumluluğunun onaylanmasının ardından 2009 yılından 2020 yılına kadar yayınlanan yıllık raporlarda toplumsal cinsiyete, kadınlara ve kadınların uluslararası barış ve güvenliğe katılımlarına değinilse de bunlar hiçbir zaman açıkça ve ayrıntılı şekilde ele alınmamıştır. Bu raporlardan bazılarında ise, kadınlardan yine mağdur olarak bahsedilmiştir. Genel Sekreter'in koruma sorumluluğuna ilişkin yıllık raporlarına ise toplumsal cinsiyet boyutu aşamalı olarak entegre edilmiştir. Ancak bu entegre ediliş sürecinde de toplumsal cinsiyet koruma sorumluluğu uygulama stratejilerine tutarlı bir şekilde dâhil edilmekten ziyade daha çok bir eklenti olarak kalmıştır. 2020 yılında yayınlanan rapor ise ilk defa toplumsal cinsiyeti ve kadını bir tema olarak toplumsal cinsiyet konusunda keskin bir dönüşle beraber bir ilerlemeye de işaret etmektedir. Çünkü bu rapordan önce toplumsal cinsiyet perspektifini koruma sorumluluğu çerçevesine dâhil etmek öncelikli bir konu olmamıştır.²²³ Genel sekreterin yıllık koruma sorumluluğu raporlarında, ilerde bahsedileceği üzere KBG gündeminden 2020 yılındaki rapora kadar yeterli ayrıntıya yer vermeden değinilmiştir. Ayrıca bu raporlarda toplumsal cinsiyet eşitliğiyle koruma sorumluluğu arasındaki bağlantılara ve tamamlayıcılıklara vurgu yapılmamıştır. Bu durum da koruma sorumluluğunun 'toplumsal cinsiyet körü' olduğu eleştirisinin haklılığını gözler önüne sermektedir.

2009 yılında yayınlanan ve koruma sorumluluğuna dair yıllık raporların ilki olan BM Genel Sekreter raporu çoğunlukla "*toplumsal cinsiyete dayalı şiddet*" ile ilgili olarak beş noktada toplumsal cinsiyete referans vermektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin önlenmesi bu referansların ana konusunu oluşturmaktadır.²²⁴ Ayrıca raporda kadınlara beş kere atıf yapılmıştır. Değişen çatışma durumları hakkında erken uyarı sağlayabilen tabandan gelen kadın örgütleri, kadınların haklarının korunması, kadınların ve kızların cinsel

²²³ Stefan, a.g.e., s. 3-4.

²²⁴ United Nations General Assembly, "Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General".

sömürüsü, kadın sivil toplum kuruluşlarının katılımında ve sistematik cinsel şiddet mağdurlarına yardım etmede kilit rol oynaması ve koruma sorumluluğu ile ilgili suçlara ve ihlallere karşı uluslararası müdahaleyi şekillendirmede kadın gruplarının rolünün önemi bu atıfları oluşturmaktadır.²²⁵

2010'daki yıllık raporda kadınlara hiçbir atıfta bulunulmamış, “*cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet*” ekseninde toplumsal cinsiyete ise tek bir atıf yapılmıştır.²²⁶ Suriye krizinin ve bu çalışmanın konusu olan Libya krizinin gölgesi altında yayınlanan 2011 raporu ise, “*cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet*” bağlamında toplumsal cinsiyete bir atıfta bulunmuştur.²²⁷ Kadınlara ise iki atıfta bulunan rapor ilk atfında toplu vahşetlerin önlenmesi için diğer aktörlerin yanı sıra kadın gruplarıyla da ortak hareket etme ihtiyacından bahsederken diğer atıfta ise kadınlar yine savunmasız, mağdur ve korunmaya muhtaç olarak nitelendirilmiştir.²²⁸

2012'deki yıllık rapor Libya ve Suriye krizleri tırmanış sürecindeyken yayınlanmış ve bu krizlere zamanında ve kararlı yanıt verilmesini tema olarak ele almış ama raporda ne kadınlara ne de “*cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet*” dair herhangi bir atıfta bulunulmamıştır.²²⁹

2013 yılındaki raporda kadınlardan beş kere bahsedilmiştir. Karar “*soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçların erkekleri ve kadınları ve kız ve erkek çocuklarını farklı şekilde etkilediğini*” kabul etmiştir.²³⁰ Kararda topluluklar arasındaki gerilimlerin çözülmesinde rol oynayan yerel mekanizmalara kadın gruplarının da dâhil olduğu STK'ların katılımının önemli olduğuna değinilmiştir.²³¹ Raporda üç atıf içeren

²²⁵ a.g.e., par. 3,15, 25, 26, 59.

²²⁶ United Nations General Assembly, “Early Warning, Assessment and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”, par. 12.

²²⁷ United Nations General Assembly-Security Council, “The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”, par. 26.

²²⁸ a.g.e., s. par. 12, 26.

²²⁹ United Nations General Assembly-Security Council, “Responsibility to Protect: Timely and Decisive Response: Report of the Secretary-General”.

²³⁰ United Nations General Assembly-Security Council, “Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention: Report of the Secretary-General”, Par. 32.

²³¹ a.g.e., par. 61.

toplumsal cinsiyete ise, “*cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle*” bağlantılı riskler bağlamında değinilmiştir.²³²

2014 raporunda vahşet suçlarını önleme ve bunlara yanıt verme çabalarında, ulusal ve yerel makamlara ek olarak içerisinde kadın gruplarının da bulunduğu sivil toplum kuruluşlarının sürece dâhil edilmesinin altı çizilmiştir.²³³ Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet tartışılırken kadınlar yine savunmasız ve şiddet mağduru şeklinde gösterilmiştir. Kadın koruma danışmanlarına daha fazla bağış ve destek sağlanması çatışan tarafların tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimlerini işlemesinden şüphelenildiği durumlarda ulusal, bölgesel ve uluslararası askerî personelin koruma kapasitesini arttırabileceğinden bahsedilmiştir.²³⁴ Raporda “*cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle*” mücadele çabalarına yönelik toplumsal cinsiyete de üç atıfta bulunulmuştur.²³⁵

2015 raporu toplumsal cinsiyete bir kadınlara ise beş kere atıf yapmıştır. Kadınlar “*savunmasız gruplar*” olarak tanımlanmış²³⁶ kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi ve korunmasına vurgu yapılmıştır.²³⁷ Kadın örgütlerine devlet ve devlet-dışı aktörleri bir araya getirmede önemli rol verilmesi belirtilmiştir.²³⁸ Raporda barışı koruma misyonlarına ve erken uyarı sistemlerine kadınların da dâhil edilmesi ve barış koruma misyonlarında başta kadın ve çocuklar olmak üzere yerel aktörlerin görüşlerinin dikkate alınmasına vurgu yapılmıştır.²³⁹

2016 raporunda kadınlara yapılan tek atıfla, vahşet suçlarını azaltmanın bir yolu olarak kadınların güçlendirilmesinden bahsedilmiştir.²⁴⁰ “*Cinsel ve toplumsal cinsiyete*

²³² a.g.e., par 19.

²³³ United Nations General Assembly-Security Council, “Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”, par 15. 17.

²³⁴ a.g.e., par. 58, 69, 35.

²³⁵ a.g.e., par. 21, 35, 58.

²³⁶ United Nations General Assembly-Security Council, “A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”, par. 15.

²³⁷ a.g.e., par. 60.

²³⁸ a.g.e., par. 22.

²³⁹ a.g.e., par. 33, 31.

²⁴⁰ United Nations General Assembly-Security Council, “Mobilizing Collective Action: The Next Decade of the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”, par. 7.

dayalı şiddet” çerçevesinde toplumsal cinsiyete iki atıf yapılmıştır.²⁴¹ Raporda kadınlara yapılan atıfla kadınların rollerine dair bir referansa ise yer verilmemiştir.

2017 raporunda kadınlara ve kızlara karşı uygulanan “*sistemik cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet*” riskinden bir dipnotta bahsedilerek toplumsal cinsiyete sadece bir atıfta bulunulmuştur.²⁴² Vahşeti önleme ve riskleri değerlendirme konusundaki açıkları kapatmak ve gerekli önlemleri almak için bu çabalara kadınların bakış açılarının da dâhil edilmesi, kadın haklarını destekleyen programların yürütülmesi ve kadınların katılımının sağlanması gerektiği altı atıf ile vurgulanmıştır.²⁴³

2018 raporu vahşet suçlarının önlenmesiyle ilgili olarak kadınların vahşeti önleme ajanları olarak güçlendirilmesinden ve kadınların barış süreçlerinde eşit olarak temsil edilmesinden bahsetmiştir. Raporda kadınlara on kez atıf yapılmıştır. Kadınların yalnızca çatışma önleme ve barışın sağlanmasında değil aynı zamanda vahşet suçlarının önlenmesinde de yeterince temsilinin gerçekleşmediğini belirterek vahşet suçlarının önlenmesinde kadınların rolünün güçlendirilmesine vurgu yapılmıştır.²⁴⁴ Raporda toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve toplumsal cinsiyete dayalı her türlü ayrımcılığa son verilmesi vurgulanarak dört kez toplumsal cinsiyete atıf yapılmıştır.²⁴⁵

2019 raporunda kadınlara on bir kere atıf yapılmıştır. Rapor kadın gruplarının vahşetin önlenmesinde desteklemesini ve ulusal yetkilileri bu konuda sorumluluklarını yerine getirmeye teşvik etmektedir.²⁴⁶ Raporda vahşet suçlarının önlenmesinde en önemli ekonomik unsurlar arasında kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesi de sayılmış özellikle kadın sivil toplum kuruluşları ve kadın liderlerin bu konudaki önemli aktörler olduğuna

²⁴¹ a.g.e., par. 8, 59.

²⁴² United Nations General Assembly-Security Council, “Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention: Report of the Secretary-General”, s. 14.

²⁴³ a.g.e., par. 25, 39, 44.

²⁴⁴ United Nations General Assembly-Security Council, “Responsibility to Protect: From Early Warning to Early Action: Report of the Secretary-General”, par. 6, 41, 49g.

²⁴⁵ a.g.e., par 41, 49g

²⁴⁶ United Nations General Assembly-Security Council, “Responsibility To Protect: Lessons Learned for Prevention: Report of the Secretary-General”, par. 4.

vurgu yapılmıştır.²⁴⁷ Rapor erken uyarı ve önleme tedbirlerinin bir parçası olarak kadınları bu süreçlere etkin bir şekilde dâhil etme ihtiyacından bahsetmektedir. Ayrıca kadın örgütlerine verilen desteğin doğrudan yerel düzeyde katılım için fırsat sağlayacağından bahsedilerek çatışmadan etkilenen çok sayıda kadın örgütünün güçlendirilmesi ve anlamlı katılımlarının desteklenmesi de raporda yer almıştır. Ülke içinde yerinden edilmiş kişi kamplarındaki kadınlara ve kızlara sağlanan desteklerin de cinsel şiddete karşı ek bir koruma sağladığı için önemli olduğundan bahsedilmiştir.²⁴⁸ Toplumsal cinsiyete beş atıf yapılan raporda, vahşetlerin önlenmesi için adaletin sağlanmasına bunun için de toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesine değinilmiştir. Ayrıca rapor toplumsal cinsiyete duyarlı ulusal risk ve dayanıklılık değerlendirmelerinin yapılmasının da önemine vurgu yapmıştır.²⁴⁹

Toplumsal cinsiyet ve kadını tema olarak ele alan ilk rapor olan 2020 raporunda kadınlara 192 ve toplumsal cinsiyete ise 73 atıf yapılmıştır. Gözle görülür derecede artan bu atıflar anlayışta da bir değişim olduğunu ve 2020 yıllık raporunun bir dönüm noktası niteliği taşıdığını göstermektedir. 2020'den önceki raporlardan da görüldüğü üzere bu raporda çok daha kapsamlı bir şekilde kadın ve toplumsal cinsiyet ele alınmıştır.²⁵⁰ 2020 raporunda kapsayıcılığın ve kadınların katılımının artırılması, koruma sorumluluğunun mevcut yukarıdan aşağıya yaklaşımının iyileştirilmesine katkı sağlamıştır. Raporda toplumsal cinsiyet kapsayıcılığına daha güçlü bir şekilde odaklanılarak vahşetin önlenmesi için aşağıdan yukarıya yaklaşımının geliştirilmesi de amaçlanmıştır. 2020 raporunda kadınlar öncelikle cinsel şiddet mağdurları veya doğal şekilde barış yapımcılar olarak tanımlanmak yerine, BM'deki önleme, koruma, katılım, iyileştirme ve yardım mekanizmalarındaki oynadıkları çeşitli rollerin tamamını kapsayan şekilde ele alınmışlardır.²⁵¹

2020 Raporu, koruma sorumluluğunun doğası itibariyle kadın ve toplumsal cinsiyet konuları ile iç içe geçmiş olduğunu açıkça vurgulayarak geleneksel anlamının bir düzeltmeye

²⁴⁷ a.g.e., par 16c, 16d.

²⁴⁸ a.g.e., par. 18, 25, 24.

²⁴⁹ a.g.e., par. 16b, 16e, 32.

²⁵⁰ United Nations General Assembly-Security Council, "Prioritizing Prevention and Strengthening Response: Women and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General".

²⁵¹ a.g.e.,

ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Bu durumun vahşet suçlarının toplumsal cinsiyet dinamiklerinin çok daha iyi anlaşılmasına ve bunlara cevap verilmesine katkı sağlayacağı da söylenmiştir. Rapor toplumsal cinsiyet perspektifinin sadece vahşet suçlarının nedenlerinin ve dinamiklerinin anlaşılmasını sağlamakla kalmayıp aynı zamanda devletlere, bölgesel ve diğer aktörlere koruma sorumluluklarını daha iyi yerine getirmelerinde nasıl yardımcı olabileceği konusunda da bir ışık yakmaktadır. Raporda koruma sorumluluğunun uygulanması daha kapsamlı şekilde yürütülürse, kadınların katılımına ve korunmasına her aşamada öncelik verilmesinin çok daha etkili olacağı vurgulanmıştır. Ayrıca rapor koruma sorumluluğu ile KBG gündemlerini birbirine kapsamlı bir şekilde ilişkilendirilmiştir.²⁵²

2021 raporunda ise, vahşet suçlarının önlenmesi konusunda kadınlara ve kadın örgütlerin önemine vurgu yapılarak kadınlardan on dört kez bahsedilmiştir. Ayrıca rapor kadınların ve kadın örgütlerinin vahşet suçlarının önlenmesi için desteklenmeleri gerektiğini de belirtmiştir. Raporda toplumsal cinsiyete dayalı vahşet suçlarının artmasından bahsedilerek toplumsal cinsiyete üç atıf yapılmıştır.²⁵³

Koruma Sorumluluğunun 2020 yılındaki Raporuyla koruma sorumluluğu ve KBG gündemleri arasında kurulan bağlantı KBG gündeminin kadınların çatışma ve barış inşa süreçlerine katılımını desteklemesinden dolayı önemlidir. KBG gündeminin koruma sorumluluğu ile ilişkilendirilmesinin koruma sorumluluğuna ne katabileceğinin anlaşılması açısından KBG gündemi incelenecektir.

5. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ'NİN KADIN, BARIŞ VE GÜVENLİK GÜNDEMİ VE KORUMA SORUMLULUĞU

KBG gündeminin çatışma öncesi ve sonrası süreçlerde kadınların aktif katılımını ve korunmasını temel almasından dolayı koruma sorumluluğuyla aralarında doğal bir bağ bulunmaktadır. Koruma sorumluluğunun 2020 yılı Genel Sekreter Raporuyla koruma

²⁵² a.g.e., par. 5.

²⁵³ United Nations General Assembly-Security Council, “Advancing Atrocity Prevention: Work of the Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General”.

sorumluluğu ve KBG gündemi kapsamlı şekilde birbirlerine bağlanmıştır. KBG gündemiyle koruma sorumluluğunun bağdaştırılması, KBG gündeminin kadınların çatışma ve barış inşa süreçlerinin her aşamasında aktif ve eşit katılımını savunmasından dolayı koruma sorumluluğu için son derece önemlidir.

5.1. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi

Toplumsal cinsiyet perspektifinin ele alınmasının önemi, ilk olarak, 1995'te Pekin'de düzenlenen Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı'nda kabul edilen Pekin Bildirgesi'nin 164. Paragraf'ında düzenlenmiştir. Bu paragrafta hükümetlerin ve diğer aktörlerin, tüm politika ve programlarında toplumsal cinsiyet perspektifinin ele alınmasına yönelik aktif ve görünür bir politikayı uygulamaları teşvik edilmiştir.²⁵⁴ 1998 yılında ise BM Kadın Statüsü Komisyonu (UN Commission on the Status of Women- UNCSW) tarafından yapılan konferansta yine bu konu tartışma konusu olmuş ve taslak bildiri hazırlanmıştır. Katılımcıların çoğunluğunu kadınların oluşturduğu bu toplantıların amacı kadın ve silahlı çatışma konusunun BM'nin ana gündemine alınmasını sağlamaktır.²⁵⁵

Bu konferanslar toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda çalışan STK'ların gayri resmi örgütlenmelerinde bir çıkış açmıştır.²⁵⁶ Toplumsal cinsiyet perspektifinin ele alınmasındaki başarısızlıklardan ve kadınlara barış ve güvenlik konularında gösterilen ilgi eksikliklerinden memnun olmayan Kadın, Barış ve Güvenlik STK Çalışma Grubu²⁵⁷ bu konuda Güvenlik Konseyi kararı alınması için Mayıs 2000'de resmen

²⁵⁴ United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, "Beijing Declaration and Platform for Action", *The Fourth World Conference on Women*. Beijing, 1995, par. 164.

²⁵⁵ Çiğdem Aydın Koyuncu, "Feminizm Bağlamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi Kararlarının Analizi", *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 2 (2022), s.132.

²⁵⁶ Bond, Sherret, "Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels", s. 137- 138.

²⁵⁷ Kadın, Barış ve Güvenlik STK Çalışma Grubu (NGO Working Group on Women Peace and Security) 2000 yılında beş STK tarafından kurulmuştur: Women's International League for Peace and Freedom (Uluslararası Kadın Barış ve Özgürlük Birliği); International Alert (Uluslararası Uyarı); Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü); Women's Commission for Refugee Women and Children (Mülteci Kadınlar ve Çocuklar için Kadın Komisyonu); ve Hague Appeal for Peace (Lahey Barış Çağrısı). Bugün

kurulmuştur. Bu Çalışma Grubu, kurulmasının ardından hedefine Ekim 2000’de 1325 sayılı Güvenlik Konseyi Kararının alınmasıyla ulaşmıştır. Dolayısıyla konferansın sonucu da toplumsal cinsiyet perspektifinin ele alınmasının tüm BM programları ve politikaları için temel bir küresel strateji olarak benimsenmesi taahhüdü olmuştur.²⁵⁸

2000 yılında kabul edilen Güvenlik Konseyi’nin Kadın, Barış ve Güvenlik temalı 1325 sayılı kararı, 81 dile çevrilmiş ve Konsey ilk defa gündemini tamamen kadın sorunlarına ayırmıştır. Cynthia Coeburn’un “bizim (kadınların) başarımız” dediği bu karar, henüz daha taslak aşamasından beri sürecin STK tarafından yürütülmesinin yanında tüm bu süreçlerde çalışanların kadın olduğu ilk Güvenlik Konseyi kararı olmuştur.²⁵⁹ Karar silahlı çatışmalardan en olumsuz etkilenenlerin kadınlar ve çocuklar olmak üzere sivillerden oluştuğunu kabul etmiştir. Kadınların çatışmaların önlenmesinde ve barışın inşasında önemli rollerine vurgu yapan 1325 sayılı karar barış ve güvenliğin tesisi için tüm bu çabalara kadınların eşit ve tam katılımının olmasını vurgulamıştır. Ayrıca karar tüm bu alanlarda kadınların karar vermedeki rollerinin artırılmasını ve güçlendirilmesini istemiştir. Bu kararlar barış ve güvenlikle ilgili tüm BM programlarında ve süreçlerinde toplumsal cinsiyetin ele alınması ve barışı koruma operasyonlarında toplumsal cinsiyet eğitiminin sağlanmasına vurgu yapılmıştır.²⁶⁰

1325 sayılı karar, kadınların silahlı çatışma mağdurlarından ve korunmaya ihtiyaç duyulan cinsiyetten başka siyasi aktör olabileceklerinin resmen kabul edildiği ilk karardır.²⁶¹ Kadınların karar alma süreçlerine ‘eşit ve tam katılımının’ önemi kararda kabul edilmiştir. Kararda, kadınların çatışma önleme, yönetim barış inşayla ilgili tüm karar alma düzeylerinde

ise koalisyonunda 18 STK vardır. Kadın, Barış ve Güvenlik STK Çalışma Grubu için ayrıca bkz: NGO Working Group on Women, Peace and Security, <https://www.womenpeacesecurity.org> , (4,06,2022)

²⁵⁸ Bond ve Sherret, “Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels”, s. 137- 138.

²⁵⁹ Aydın Koyuncu, “Feminizm Bağlamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi Kararlarının Analizi”, s.132.

²⁶⁰ United Nations Security Council, “Reslution 1325 (2000)”, *United Nations*, 31 Ekim 2000, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>, (12.5.2022).

²⁶¹ Dianne Otto, “The Exile of Inclusion: Reflections on Gender Issues in International Law Over the Last Decade”, *Melbourne Journal of International Law*, C. 10, S. 1 (2009), s.6.

temsillerinin artırılması ihtiyacı vurgulanarak, aktif liderlik rollerinin olması gerektiğine de dikkat çekilmiştir.²⁶² Karar kadınların ve çocukların silahlı çatışmaların üzerindeki olumsuz etkilerinden korunmasını talep ederek kötü muamelelerin cezasız kalmaması için bu konuda insan hakları hukukunun uygulanmasını istemiştir.²⁶³

1325 sayılı kararla beraber gelen toplumsal cinsiyet eşitliği, kurumsal değişimi de teşvik etmiştir. Kararın yarattığı kartopu etkisiyle birlikte BM sisteminin tüm barış ve güvenlik temalı faaliyetlerine toplumsal cinsiyet bakış açısı eklenmeye çalışılmıştır.²⁶⁴ Karar uluslararası, ulusal ve yerel makamların, önleme ve sonrası da dâhil olmak üzere, çatışmanın cinsiyete dayalı boyutlarını tanımaya dair taahhütlerin en yetkili ve kapsamlı ifadesi olmaya devam etmektedir. Karar, silahlı çatışma bağlamında kadınların korunmaya muhtaç kurbanlardan daha fazlası olduğunun üst düzey bir kabulünü yansıttığı için bir dönüm noktası olmuştur.²⁶⁵ Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde kararın onaylanmasıyla üye devletler kadınlar, barış ve güvenlikle ilgili bu kararın tam ve etkin bir şekilde uygulanmasına olan bağlılıklarını yinelemiştir.²⁶⁶

1325 sayılı karar, kadınların deneyimlerinin çeşitliliğini kabul edip, çatışma çözümüne ve sürdürülebilir barışa katkılarının önemini ön plana çıkartarak kadınların silahlı çatışmaların mağdurları olduğu şeklindeki baskın senaryoyu bozmaktadır. Mağdurdan değerli katkıda bulunana bu geçiş, yalnızca kadınların zayıflığı, savunmasızlığına ve korunma gereksinimlerine ilişkin geleneksel anlatıyı rahatsız etmekle kalmamakta, aynı zamanda silahlı çatışmaya hizmet eden cinsiyetçi düşünce biçimlerini (erkeksi) de bozmakta ve alternatif düşünme biçimlerini (dişil veya 'zayıf') susturmaktadır. Bu nedenle, 1325 sayılı

²⁶² United Nations Security Council, "Resolution 1325 (2000)".

²⁶³ Dianne Otto, "A Sign of "Weakness"? Disrupting Gender Certainties in the Implementation of Security Council Resolution 1325", *Michigan Journal of Gender & Law*, C. 13, S. 1 (2006), s 160.

²⁶⁴ Otto, "The Exile of Inclusion Reflections on Gender Issues in International Law Over the Last Decade", s. 7.

²⁶⁵ Bond, Sherret, "Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels", s. 138.

²⁶⁶ United Nations General Assembly, "2005 World Summit Outcome", par. 116.

karar, birbirine bağılı barış projelerini gerçekleştirmek ve uluslararası hukukun tamamen insani öznelere olarak kadın eşitliğini sağlamak için feminizme yeni alanlar açmaktadır.²⁶⁷

1325 sayılı karar hem BM hem de feministler için bir dönüm noktası olmuştur.²⁶⁸ Karar, toplumsal cinsiyet eşitliğini teşvik etmek ve silahlı çatışmalarda yerel, bölgesel ve uluslararası düzeylerde kadınların güvenliğini etkileyen sorunları ele almak için uluslararası kabul görmüş bir yasal çerçeve sağlamaktadır. Ayrıca karar barışı koruma operasyonları için etkisi olan toplumsal cinsiyete dikkat çekmektedir.²⁶⁹

1325 sayılı kararın kabulü ile aynı zamanda BM’de KBG gündemi de başlatılmış ve bu gündem çerçevesinde bir dizi karar alınmıştır.²⁷⁰ Böylece gündemi destekleyen politika çerçevesi güçlendirilmekle birlikte bu kararlar KBG gündeminin temelini oluşturmaktadır. Bu kararlar birbiriyle ilişkilidir ve kararların hepsi 1325 sayılı kararın şemsiyesi altında yer almaktadır. Bu gündemin amacı ise çatışma önleme, yönetim ve barış inşa sürecinin tüm yönlerinde toplumsal cinsiyet perspektifinin ele alınması ve kadınların katılımının, korunmasının ve haklarının güçlendirilmesidir. KBG gündemindeki BM kararları ve raporları, kadınların çatışma çözümüne ve barışın sağlanmasına olan katkılarının önemini vurgulamaktadır.²⁷¹ KBG’nin dört temel dayanağı, 1325 sayılı kararda ortaya konulmuştur. Bunlar silahlı çatışmanın önlenmesi, kadınların barış ve güvenlik süreçlerine katılımı, savaş sırasında kadınların korunması ve kapsayıcı yardım ve iyileşme dâhil olmak üzere bu dört dayanak birbirine bağımlıdır.²⁷²

1325 sayılı kararın uygulanması için Güvenlik Konseyi’nden bir tür sorumluluk alma çabasında olan, Kadın, Barış ve Güvenlik STK Çalışma Grubu bir takip kararı için Konsey’e

²⁶⁷ Otto, “The Exile of Inclusion Reflections on Gender Issues in International Law Over the Last Decade”, s. 7.

²⁶⁸ Katrina Lee-Koo, “Translating UNSCR 1325 into Practice: Lessons Learned and Obstacles Ahead”, *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stamnes, Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 39.

²⁶⁹ Dharmapuri, a.g.e., s. 124.

²⁷⁰ WPS gündemini oluşturan bu kararlar SCR 1325 (2000), SCR 1820 (2008), SCR 1888 (2009), SCR 1889 (2009), SCR 1960 (2010), SCR 2106 (2013), SCR 2122 (2013), SCR 2242 (2015), SCR 2467 (2019), SCR 2493 (2019), 2538 (2020) ve 2553 (2020) şeklinde sıralanabilir.

²⁷¹ Aolain, Valji, a.g.e., s. 53.

²⁷² United Nations Security Council, “Resolution 1325 (2000)”.

baskı yapmıştır. Güvenlik Konseyi, 1820 sayılı kararı 2008 yılında kabul etmiştir.²⁷³ 1820 kararının kabulü ile BM çatısı altında toplumsal cinsiyet konularının daha da güçlendirilmesini sağlanmıştır. 1820 sayılı karar silahlı çatışmalarda cinsel şiddeti ele alan ilk Güvenlik Konseyi kararıdır. Karar silahlı çatışmaların bütün taraflarından sivilleri cinsel şiddetin her türüne karşı korumak için önlem almalarını istemiştir.²⁷⁴ Bu kararla birlikte çatışma durumlarında cinsel şiddetin bir savaş taktiği ya da sivil halka yönelik sistematik bir saldırı olarak kullanıldığı ve kadın ve kız çocuklarının da cinsel şiddetin hedefi olduğu belirtilmiştir. Bu tür cinsel şiddet eylemlerinin önlenmesi ve bunlara tepki gösterilmesinin de barış ve güvenliğin tesisine önemli ölçüde katkı sağlayacağı belirtilmiştir.²⁷⁵ Kararda, tecavüz ve diğer cinsel şiddet biçimlerinin savaş suçu, soykırım ve insanlığa karşı suç ile ilgili kurucu bir fiil teşkil edebileceği belirtilmiştir. Ayrıca karar, çatışma durumlarındaki cinsel şiddet suçlarının cezasız kalmasına son verilmesini söylemektedir.²⁷⁶

Genel Sekreter Güvenlik Konseyi'nin 1820 sayılı kararı doğrultusunda yayınladığı raporla silahlı çatışmalarda ve sonrasında sivillere yönelik cinsel şiddet kullanımlarının tablosunu ortaya koymuştur. Raporda belgelendiği üzere cinsel şiddetin dünyanın her yerindeki silahlı çatışmalarda meydana geldiği belirtilmiş ve barış inşa komisyonunun cinsel şiddeti önleme konusunda kilit bir rol oynadığı ifade edilmiştir.²⁷⁷

Güvenlik Konseyi'nin 1888 sayılı kararı ise barış sürecinin başlangıcından itibaren cinsel şiddet konularının ele alınmasının ve faillerinin adalete teslim edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Karar silahlı çatışmalar sırasında kadınların ve çocukların cinsel şiddetten korunması için barışı koruma misyonlarını görevlendirmiştir. Karar ayrıca, Genel Sekreter'den 1820 sayılı kararın uygulanmasına ilişkin yıllık raporları Konseye sunmaya

²⁷³ Otto, "The Exile of Inclusion Reflections on Gender Issues in International Law Over the Last Decade", s. 13.

²⁷⁴ United Nations Security Council, "Resolution 1820 (2008)", *United Nations*, 19 Haziran 2008, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/391/44/PDF/N and0839144.pdf?OpenElement>, (10.7.2022).

²⁷⁵ a.g.e., par. 1.

²⁷⁶ a.g.e., par 4.

²⁷⁷ United Nations Security Council, "Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1820 (2008)", *United Nations*, 20 Ağustos 2009, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/405/56/PDF/N0940556.pdf?OpenElement>, (9.3.2022).

devam etmesini talep etmiştir.²⁷⁸ Genel Sekreter'den silahlı çatışmalarda ve sonrasında cinsel şiddeti ele almak ve bu konuda tutarlı bir liderlik sağlamak için Özel Temsilci²⁷⁹ ataması da istenmiştir.²⁸⁰ Güvenlik Konseyi'nin 1888 ve 1889 sayılı kararları toplumun yeniden inşasında kadınların önemli rollerini kabul ederek, kadınların çatışma sonrası barışın inşasına ve yeniden yapılandırılmaya katılımını ele almaktadır.²⁸¹

Aralık 2010'da kabul edilen dar bir kapsama sahip olan 1960 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ise, özellikle hesap verebilirlik önlemlerine değinmektedir. 1960 sayılı karar, cinsel şiddet eylemlerine karışan askerî grupların daha net bir şekilde belirlenmesine ve uluslararası önlemlerin de buna göre değerlendirilmesine odaklanmaktadır.²⁸² 1820, 1888 ve 1960 sayılı kararlar, koruma sorumluluğu açısından önemlidir, çünkü silahlı çatışmalarda cinsel şiddetin sistematik ve yaygın kullanımını insanlığa karşı suç, savaş suçu ve soykırım eylemi olarak tanımlamaktadırlar.²⁸³

KBG gündemiyle ilgili Güvenlik Konseyi kararlarında da görüldüğü üzere, BM'nin bir bütün olarak silahlı çatışmalarda sivillerin korunması, çatışma sonrası barışın inşası, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında hukukun üstünlüğünün sağlanması gibi tüm tematik çalışma alanlarında kadın, barış ve güvenlik konularında ilgisini artırması kabul edilmiştir.²⁸⁴

²⁷⁸ United Nations Security Council, "Resolution 1888 (2009)". *United Nations*, 30 Eylül 2009, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/534/46/PDF/N0953446.pdf?OpenElement>, par. 27., (15.5.2022).

²⁷⁹ Genel Sekreter'in Çatışmalarda Cinsel Şiddet Özel Temsilcisinin 2009 yılında atanması, koruma sorumluluğunun toplumsal cinsiyet yönüne daha fazla vurgu yapmıştır. Margot Wallström Mart 2010'da bu göreve iki yıl süre boyunca liderlik etmek üzere atanan ilk temsilcidir.

²⁸⁰ United Nations Security Council, "Resolution 1888 (2009)", par. 4.

²⁸¹ Hall, Shepherd, a.g.e., s. 61.

²⁸² United Nations Security Council, "Resolution 1960 (2010)", *United Nations*, 16 Aralık 2010, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/698/34/PDF/N1069834.pdf?OpenElement>, (15.5.2022).

²⁸³ Dharmapuri, a.g.e., s. 123- 124.

²⁸⁴ United Nations Security Council, "Resolution 2122 (2013)", *United Nations*, 18 Ekim 2013, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/523/44/PDF/N1352344.pdf?OpenElement>, (15.5.2022).

5.2. Koruma Sorumluluğu ve Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi

BM çerçevesinde KBG gündeminin ve koruma sorumluluğunun gelişiminin eş zamanlı olarak gerçekleşmelerine rağmen koruma sorumluluğunun temel belge ve tartışmalarında toplumsal cinsiyet kör bir nokta olarak kalmaktan öteye gidememiştir.²⁸⁵ Toplumsal cinsiyete dayalı bu tarz girişimlerin birbirine paralel şekilde gelişmeler göstermesine rağmen KBG ve koruma sorumluluğu gündemlerinin birbirine bağlanması konusunda bir başarısızlık söz konusudur. Koruma sorumluluğuna dair ancak 2020 yılındaki Genel Sekreter raporuyla birlikte KBG gündemi ve koruma sorumluluğu kapsamlı şekilde birbirine bağlanabilmiştir.²⁸⁶

Koruma sorumluluğuna dair yayınlanan ICISS Raporunda KBG gündeminden hiç bahsedilmemiştir. 2001 yılında yayınlanan bu rapordan sonra ise koruma sorumluluğu ile KBG gündeminin bağlantısının kurulması ilk olarak 2013 yılındaki raporla gerçekleşmiştir. 2013 raporu BM Güvenlik Konseyi'nin 1325 sayılı kararına ilk kez atıf yapan rapordur. Bu raporda, o zamana kadar KBG gündemi çerçevesinde yayınlanmış kararlara değinilerek bu kararların, bir savaş yöntemi olan cinsel şiddetle mücadelede ve kadınların karar alma ve barış süreçlerine eşit ve tam katılımında önemli olduğu vurgulanmıştır.²⁸⁷ 2014 yılındaki koruma sorumluluğu raporunda ise, KBG gündemindeki kararlara değinilerek çatışmayla bağlantılı cinsel şiddetle ilgili yasakların teşvikinin önemi belirtilmiştir.²⁸⁸ Koruma sorumluluğunun 2020 yılındaki raporu koruma sorumluluğuyla KBG gündemini ilişkilendirerek toplumsal cinsiyeti koruma sorumluluğu uygulamasının merkezine yerleştirmektedir. 2020 raporunun amacı, koruma sorumluluğunun uygulanması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesiyle KBG gündemi arasındaki bağlantıların ana hatlarıyla ortaya konulması şeklinde belirtilmiştir. Bu amaç ilk kez 2020 raporunda açıkça

²⁸⁵ Stamnes, a.g.e.

²⁸⁶ United Nations General Assembly-Security Council, "Prioritizing Prevention and Strengthening Response: Women and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General".

²⁸⁷ United Nations General Assembly-Security Council, "Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention: : Report of the Secretary-General".

²⁸⁸ United Nations General Assembly-Security Council, "Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General".

ele alınmıştır. Bu raporda yukarıda da belirtildiği üzere, toplumsal cinsiyete yapılan atıflar kayda değer düzeydedir.²⁸⁹

BM'deki KBG gündeminde koruma sorumluluğuna yapılan atıflar oldukça eksik nitelikte olsa da koruma sorumluluğu çerçevesinde yayınlanan raporlarda bu gündeme atıf görülmektedir. KBG belgelerinin hiçbirinde koruma sorumluluğu resmî olarak ilgili ve tamamlayıcı bir tematik gündem olarak tanınmamıştır. KBG gündemini destekleyenlerin birçoğu, silahlı insani müdahaleye eş değer olarak görmelerinden dolayı koruma sorumluluğuyla ilgilenmemiştir. Ayrıca KBG gündeminin destekçileri bu gündemin koruma sorumluluğuyla ilişkilendirilmesine de sıcak bakmamışlardır.²⁹⁰ Aslında tüm bunlar BM'deki koruma sorumluluğu gündemine tam anlamıyla bir toplumsal cinsiyet perspektifinin uygulanmasının acil bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

KBG gündemindeki Güvenlik Konseyi kararlarının dilinden KBG gündeminin koruma sorumluluğu ilkesinin farkında olduğu açıkça anlaşılmaktadır. 1325 sayılı kararın ve devamındaki ilgili kararların yakından incelenmesi, korunmaya ihtiyaç duyan belirli bir sivil grubunu (kadınlar ve kız çocukları), korunacak belirli ihlalleri (tecavüz ve diğer cinsel şiddet türleri) ve barışı koruma operasyonlarının günlük görevlerinde uygulanacak toplumsal cinsiyet perspektifinin ele alınması gibi çeşitli koruma mekanizmalarını tanımlamak için çok özel bir dilin kullanıldığını ortaya koymaktadır.²⁹¹ Bu dilin netliği göz önüne alındığında, koruma sorumluluğunun cinsiyet körü olması ve Güvenlik Konseyi'nin çatışmanın cinsiyetçi boyutlarına ilişkin kendi açıklamalarından haberdar olmaması şaşırtıcı bulunabilir.²⁹²

Koruma sorumluluğu ve KBG gündeminde en çok vurgulanan önleme boyutu olmuştur. Ancak her ikisinde de kadınlar değişimin güçlü aktörleri yerine, savunmasız olduklarına dair klişeleri de güçlendirebilen mağdur şeklinde tasvir edilmektedir.²⁹³ Koruma sorumluluğunda olduğu gibi KBG gündeminde de kadınlar, barış ve güvenlik süreçlerini

²⁸⁹ United Nations General Assembly-Security Council, "Prioritizing Prevention and Strengthening Response: Women and the Responsibility to Protect: : Report of the Secretary-General".

²⁹⁰ Stefan, a.g.e., s. 4.

²⁹¹ Dharmapuri, a.g.e., s.127.

²⁹² Stamnes, a.g.e.,

²⁹³ Stefan, a.g.e., s. 5.

şekillendirme kapasitelerine sahip özerk aktörler olmaktan daha önce kurban olarak ele alınmışlardır.²⁹⁴

Marie O'Reilly'nin belirttiği gibi, KBG uygulamasında katılım sütununun politik alanda ve bilimsel tartışmalarda koruma sütunundan daha az dikkat çekmesi şaşırtıcı değildir. Bu durum koruma sorumluluğu için de geçerlidir. Hem KBG gündeminin hem de koruma sorumluluğunun normatif çerçevelerinde temel bir sütun olan koruma ve özellikle çatışma bölgelerinde veya şiddet tehlikesi altındaki kadınların korunması söz konusu olduğunda (buna kadınların bakış açıları da dâhil edildiğinde) onları en iyi kimin koruyacağı konusunda tartışmalar ortaya çıkmaktadır. KBG gündemi, toplumsal cinsiyete dayalı şiddetten kurtulanların, mültecilerin, yerinden edilmiş kadın ve kız çocuklarının ve çatışmadan etkilenen kadınların seslerini, uzman bilgisi ve veri analizi ile birleştirerek güçlendirmektedir. BM'deki toplumsal cinsiyete dayalı koruma sorumluluğu gündeminin de aynısını yapması gerekmektedir.²⁹⁵ Koruma sorumluluğu ile KBG gündemlerinin bağlantılandırılması, KBG gündeminin çatıma öncesi ve sonrası süreçleri kapsamı ve kadınların bu süreçlere aktif katılımını desteklemesi açısından önemlidir.

Koruma sorumluluğunun tasarlanışında kadınların varlığının olmaması ilkenin erkek egemen şekilde geliştirildiğini göstermektedir. Hem ICISS Raporunda hem de BM Genel Sekreteri'nin koruma sorumluluğuna yönelik yıllık raporlarında kadınlardan yeterince bahsedilmediği görülmektedir. Koruma sorumluluğu ilkesinde kadınlar mağdur olarak adlandırılmıştır. Kadınların mağdur olarak görülmesiyle birlikte onların kurtarılması askerî müdahaleyi meşru hale getirmek için kullanılan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Koruma sorumluluğunun sadece doğrudan şiddet örnekleri kapsamında dört insanlık dışı suçu kapsayarak yapısal şiddet biçimlerini görmemesi ve önleme faaliyetleri için de uluslararası toplumun sorumluluk almayarak sadece yardımcı pozisyonda durması koruma sorumluluğunda devlet egemenliğinin/güvenliğinin hala insan güvenliğınden daha öncelikli olduğunu göstermektedir. İnsan güvenliğınin öncelikli olmaktan ziyade devlet

²⁹⁴ Aolain, Valji, a.g.e., s. 54.

²⁹⁵ Stefan, a.g.e., s. 5.

egemenliğine/güvenliğine odaklanılmasının, koruma sorumluluğunun realpolitik amaçlara hizmet etmesinden kaynaklandığı ileri sürülebilir. Koruma sorumluluğuna dair bu sorun ve eksiklikleri, ilkenin BM Güvenlik Konseyi kararıyla birlikte ilk uygulaması olan ve çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacak olan Libya örneğinde gözlemlemek mümkündür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

LİBYA ÖRNEĞİNDE KORUMA SORUMLULUĞUNUN ANALİZİ

Arap Baharı'nın etkisiyle 2011 yılında Libya'da olayların patlak vermesinin ardından ülkede protesto yapanlara Kaddafi tarafından şiddet uygulanmış ve uluslararası toplum da bu şiddet olaylarına tepki vermiştir. Bu tepkinin ardından BM'nin yetkilendirmesi üzerine Libya'ya NATO tarafından koruma sorumluluğu çerçevesinde askerî müdahale gerçekleştirilmiştir. Müdahale insanların güvenliği gerekçesiyle yapılmış ama müdahalenin süreci ve sonucu bu durumun gerçekte farklı olduğunu gösteren durumları içinde barındırmıştır. Bu bölüm kapsamında koruma sorumluluğuna ilişkin feminist eleştiriler Libya örneği çerçevesinde analiz edilecektir.

1. KORUMA SORUMLULUĞU ÖNCESİ SÜREÇTE LİBYA

2011'de Arap Baharı'nın etkisiyle Libya'da demokrasi talepleri çerçevesinde protestolar başlamış ve uluslararası toplumun da sürece dâhil olmasının akabinde Kaddafi rejimi yıkılmıştır. Kaddafi'nin halkını baskı ve korku politikası temelinde yönetmesinden duyulan memnuniyetsizlik Libya halkını protesto eylemlerine yönlendirmiştir. Bu çerçevede Libya'da Arap Baharı'nın etkisiyle gerçekleşen bu protestoların temellerini daha iyi analiz edebilmek için Libya tarihine ve özellikle protestolar öncesi sürece bakmak önemlidir.

1.1. Libya'nın Bağımsızlık Süreci

Modern Libya, 1951 yılında Kral İdris el-Sanusi yönetiminde monarşi olarak kurulmuştur.²⁹⁶ BM gözetiminde Libya'yı üç eyaletten oluşan federal bir sistem içinde monarşiye dönüştüren bir anayasa hazırlanmıştır. 1963 yılında bu anayasa değiştirilmiş ve federal sistem kaldırılarak Libya Birleşik Krallığı kurulmuştur.²⁹⁷ Ülke, birleştirici bir

²⁹⁶ Alison Pargeter, *Libya: The Rise and Fall of Qaddafi*, Londra: Yale University Press, 2012, s. 35.

²⁹⁷ Intisar S. Azzuz, "Libyan Women: Past, Present, and Future", *A New Paradigm: Perspectives on the Changing Mediterranean*, ed. Sasha Toperich, Andy Mullins, Washington, DC.: Center for Transatlantic Relations, 2014, s. 149.

ideolojisi olmamasına rağmen, petrolün keşfi ve üretimiyle ekonomik ilerleme kaydetmiştir. Libya'nın bağımsızlığı ve ardından gelen ekonomik kalkınma, ülkeyi siyasi olarak Batı kampına çekmiş ve Batılı güçler Libya'nın bağımsızlığından sonraki ilk on yıl boyunca Libya'ya destek olmuştur. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Libya arasındaki ilişkiler her iki tarafın da çıkarlarına hizmet etmiş ve ABD şirketleri ülkenin petrol endüstrisinin geliştirilmesinde öncü bir rol üstlenmiştir.²⁹⁸

Arap milliyetçiliği ve Batı karşıtı duygulardan esinlenen Libya ordusu, 1969 yılında Libya'nın Batı yanlısı olarak görülen siyasi sistemine son veren bir askerî darbe gerçekleştirmiştir.²⁹⁹ Askerî yönetim, ülkenin geçmişinden kopuşunun göstergesi olarak, orta sınıftan ve daha az prestijli kabileden gelen genç bir subay olan Muammer Kaddafi'yi lider olarak ilan etmiştir.³⁰⁰ ABD ile ağır bir çatışma yaşayan Kaddafi, dış ilişkilerindeki gerginliklere karşı denge sağlamak amacıyla 1970'lerin ortasında Sovyetler Birliği ile ittifak kurmuştur.³⁰¹

Kaddafi, geleneksel yasal-bürokratik anlamdaki hükûmet kurumlarını ortadan kaldırarak Libya halkının kendi kendini yöneteceğini açıklamıştır.³⁰² Kaddafi'nin bu eylemiyle Libya'da Cemahiriye (halk yönetimi) dönemi başlamıştır.³⁰³ Askerî yönetimin 1977'de Cemahiriye'nin kuruluşunu resmen ilan etmesiyle Libya'nın Eylül 1969'dan sonra geçmişiyse yaşadığı köklü kopuşu da tamamlanmıştır.³⁰⁴ Devrimci hükûmet, Cemahiriye terimini Libya halkının bir devlet yönetiminin müdahalesi olmaksızın kendi kendilerini yönetme fikrini ifade etmek için kullanmış ve ülkeyi Libya Arap Sosyalist Halk Cemahiriyesi olarak adlandırmıştır.³⁰⁵

²⁹⁸ Dirk Vandawelle, *A History of Modern Libya*, New York: Cambridge University Press, 2012, s. 43-44.

²⁹⁹ a.g.e., s. 77-78.

³⁰⁰ a.g.e., s. 78.

³⁰¹ Yehudit Ronen, *Qaddafi's Libya in World Politics*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 2008, s. 5.

³⁰² Rosan Smits vd., *Libya's Recent History and the Path to Revolution*, Clingendael Institute, 2013, s. 11.

³⁰³ Sami G. Hajjar, "The Jamahiriya Experiment in Libya: Qadhafi and Rousseau", *The Journal of Modern African Studies*, C. 8, S. 2 (1980), s. 181.

³⁰⁴ M. Cherif Bassiouni, *Libya: From Repression to Revolution: A Record of Armed Conflict and International Law Violations, 2011-2013*, Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2013, s. 63-64.

³⁰⁵ Ronald Bruce St. John, *Historical Dictionary of Libya*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2014, s. 181.

Kaddafi, yönetimi ele geçirdikten kısa bir süre sonra siyasigücünü iyice pekiştirmiş, partileri yasaklamış, yüzlerce muhalifi tutuklatmış ve her türlü kurumu, sivil toplumu ya da ifade özgürlüğünü engelleyerek halkı kontrol etmek amacıyla baskı uygulamıştır.³⁰⁶ Kaddafi'nin iktidara gelmesiyle kadınlara yasalar önünde erkeklerle eşit haklar tanıyan bir anayasal bildiri yayınlansa da Libya kültürü ve gelenekleri kadınların sosyal, siyasi ve kamusal yaşamlarını sınırlandırarak onları kuşaklar boyunca kısıtlamıştır. Kadınların meslekleri öğretmenlik hemşirelik gibi hizmet sektörlerindeki işlerle sınırlı olmuş ve ekonomik yaşamdaki rolleri küçük kalmıştır. Kadınlar yüksek makamlarda ve hükûmette etkili olma konusunda ayrımcılığa maruz kalmaya devam etmiştir. Kısıtlayıcı sosyal normlar ve acımasız bir diktatörlük rejiminin birleşimi, kadınların güvenlikleri için hiçbir garantilerinin olmadığı bir atmosfer yaratmıştır. Kaddafi döneminde kadın haklarında kazanımlar olsa da, Libya'lı kadınlar, baskıcı rejim altında orantısız bir şekilde acı çekmiştir. Yolsuzluk, kötü sağlık, eğitim, altyapı ve hukuk sistemlerinin kötü olması kadın-erkek tüm toplumu etkilemiştir.³⁰⁷

1.2. 2011 Libya İç Savaşı

2010 yılının sonlarında Tunus'tan Mısır ve Fas'a kadar Kuzey Afrika ve bazı Orta Doğu ülkelerinde şiddetli protestolar patlak vermiştir. On yıllardır diktatör rejimler tarafından yönetilen halkların sesleri Arap Yarımadası'ndan Suriye'ye kadar tüm İslam dünyasının dört bir yanında duyulmuştur.³⁰⁸ Arap dünyasının bir parçası olan Libya, bölgedeki gelişmelerden etkilenmiş ve 17 Şubat Devrimi, 2011 Arap Baharı devrimlerinden biri olarak gerçekleşmiştir.³⁰⁹ Nitekim Tunus ve Mısır'da olduğu gibi Libya'daki göstericiler de başlangıçta hükûmetin değişmesi için bir çağrıda bulunmamışlardır.³¹⁰

³⁰⁶ Françoise Clément, Amed Salah, "Post-Uprising Libyan Associations and Democracy Building in Urban Libya", *Built Environment*, C. 40, S. 1 (2014), s. 119.; Azzuz, a.g.e., s.149.

³⁰⁷ Azzuz, a.g.e. s.151-152.; Haala Hweio, "The Libyan Revolution and Women's Participation in Politics and Media", *African Conflict and Peacebuilding Review*, C. 8, S. 2 (2018).

³⁰⁸ Federica Saini Fasanotti, "Libya: A Nation Suspended between Past and Future", *Studia Diplomatica*, C. 68, S. 4 (2017), s. 95.

³⁰⁹ Emrah Kekilli, "Anatomy of the Libyan Crisis", *Insight Turkey*, C. 19, S. 3 (2017), s. 160.

³¹⁰ Bassiouni, a.g.e., s. 126.

Libya halkının Kaddafi'ye karşı uzun süredir devam eden memnuniyetsizliği, 2011 yılında başlayan Arap Baharının da etkisiyle sivil bir ayaklanmaya dönüşmüş ve Libya halkı şiddet içermeyen protestolara başlamıştır.³¹¹ Hükûmet karşıtı protestolar 15 Şubat 2011'de Libya'nın en çok baskı gören şehri Bingazi'de başlamış³¹² ve birkaç gün içinde ayaklanma ülkenin doğusunun tamamına batısının ise bazı bölgelerine yayılmıştır.³¹³ Libya güvenlik güçleri ise ayaklanan kalabalığa yönelik silahlı kuvvet kullanarak karşılık vermiştir.³¹⁴ Güvenlik güçlerine isyancıları vurma emri veren Kaddafi, başta Bingazi kentinde olmak üzere sadece üç gün içinde binlerce sivilin ölümüne sebep olmuştur. Kaddafi kara birliklerine sivil yerleşim yerlerine ağır silahlarla ateş emri verirken hava kuvvetlerine de sivilleri bombalama emrini vermiştir.³¹⁵

Geri adım atmamaya iktidarı elinde tutmaya çalışan Kaddafi³¹⁶ halka açık bir konuşma yaparak, protestocuları 'yabancı ajanları' dâhil farklı şekillerde nitelendirmiş ve Libya yasalarına göre protestocuların ölüm cezasını hak ettiklerini söylemiştir. Protestocular teslim olmadığı takdirde 'Libya'yı ev ev temizleyeceğine' yemin eden Kaddafi'nin konuşması kendisine sadık olanları kışkırtmış ve protestocuların öldürülmesine yol açmıştır.³¹⁷ Kaddafi güçlerinin protestoculara şiddetle karşılık vermesinin sonucunda, protestocular rejim değişikliği³¹⁸ çağrısı yapmaya başlamış ve protesto silahlı bir isyana

³¹¹ Kekilli, a.g.e., s. 159.

³¹² Fasanotti, a.g.e., s. 96

³¹³ International Crisis Group, *Popular Protest in North Africa and the Middle East (V): Making Sense of Libya*, Middle East/North Africa Report N°107, Kahire/Brüksel: International Crisis Group, 2011, s. 1.

³¹⁴ Fasanotti, a.g.e., s. 96

³¹⁵ Alan J. Kuperman, "NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success?", *Libya, The Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, ed. Aidan Hehir, Robert Murray, New York: Palgrave Macmillan, 2013, s. 192.

³¹⁶ International Crisis Group, a.g.e., s.1.

³¹⁷ Noor-ul-Ain Khawaja, "The Libyan Crisis and UNSC Resolution 1973: Authority, Legitimacy and Prospects", *Pakistan Horizon*, C. 64, S. 3 (2011), s. 74.; Steven Stalinsky, "Gaddafi Calls Out 'Greasy Rats' and 'Foreign Agents'", *National Review*, 22 Şubat 2011 <https://www.nationalreview.com/corner/gaddafi-calls-out-greasy-rats-and-foreign-agents-steven-stalinsky/>, (13.10.2022).

³¹⁸ Lawson'a göre rejim değişikliği, 'öncelikle rejimin doğasını yöneten ilke ve normların değişmesi veya terk edilmesidir. Krasner ise detaylandırarak şunu öne sürmektedir: Rejim içindeki değişim, kuralların ve karar alma usullerinin değiştirilmesini içerir ancak norm ve ilkelerin değiştirilmesini içermez; rejim değişimi ise norm ve ilkelerin değiştirilmesini içerir.; Stephanie Lawson, "Conceptual Issues in the Comparative Study of Regime Change and Democratization", *Comparative Politics*, C. 25, S. 2 (1993),

dönüşmüştür. Rejimin protestolara yönelik baskı politikası şiddet alevlerini körükleyerek isyancıları harekete geçirmiştir. Dolayısıyla Şubat 2011'in sonlarına doğru çatışma iç savaş hâlini almıştır.³¹⁹ Mart 2011'de yerel isyancı grupların birleşmesiyle kurulan Ulusal Geçiş Konseyi (UGK), amaçlarının isyanın askerî liderliğini yapmak, Libya muhalefetine temsilcisi olarak hareket etmek ve ülkenin demokratik hükûmete geçişine rehberlik etmek olduğunu açıklamıştır.³²⁰

Kadınlar, Kaddafi'nin 42 yıllık diktatörlüğünün devrilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Devrimi ateşleyen de kadınların önderlik ettiği gösteriler olmuştur.³²¹ Kaddafi rejimine karşı isyana, 1996'da Ebu Salim'de katledilen mahkumların anneleri, eşleri, çocukları ve kız kardeşlerinin, Libya güvenlik güçleri tarafından tutuklanan avukatlarına özgürlük talep etmek için adliye önündeki protestoları öncülük etmiştir. Libya'da rejim karşıtı ayaklanmalar başladığında hayatın her kesiminden kadınlar da erkekler kadar sokaklara ve meydanlara çıkmıştır. Ancak kadınlar erkeklerden farklı olarak sadece rejimin protestoyu zorla bastırma girişiminin şiddetine değil aynı zamanda güvenlik güçleri tarafından sistematik şekilde cinsel ve psikolojik şiddete de maruz kalmışlardır.³²² Kadınlar sadece protestolara katılmakla kalmamış, isyancıları saklayarak, onlara silah sağlayarak, yemek pişirerek ve yaralılara yardım ederek büyük rol üstlenmişlerdir.³²³

Şubat 2011'de protestoculara yönelik şiddetin tırmanması ve sivil kayıpların artması üzerine Libya'daki duruma yönelik uluslararası bir müdahale gündeme gelmiştir. BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon ve İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navanethem Pillay Libya'daki durumdan duydukları endişeyi dile getirerek Kaddafi rejiminin şiddet içeren eylemlerine

s.186.; Stephen D. Krasner, "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables", *International Organization*, C. 36, S. 2 (1982), ss. 185-205.

³¹⁹ Bassiouni, a.g.e., 126.

³²⁰ The Editors of Encyclopaedia Britannica, *Libya Revolt of 2011*, t.y., <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011>, (23.5.2022).

³²¹ Johanna Mannergren Selimovic, Disa Kammar Larsson, "Gender and Transition in Libya: Mapping women's participation in post-conflict resolution", *Swedish Institute of International Affairs*, S. 8 (2014), s. 6.

³²² Elisabeth Johansson-Nogués, "Gendering the Arab Spring? Rights and (in)security of Tunisian, Egyptian and Libyan Women", *Security Dialogue*, C. 44, S. 5-6 (2013).

³²³ Hweio, a.g.e., s. 74-75

yönelik uluslararası çabayı organize etmeye başlamışlardır.³²⁴ Arap Birliği ve Afrika Birliği Kaddafi'nin tutumunu kınamış ve derhâl ateşkes çağrısında bulunmuştur. Avrupa Birliği (AB) ise Kaddafi rejimine yönelik silah, mal varlığı, seyahat ve vize ambargosu uygulamıştır. Ayrıca, AB Trablus'a kolluk kuvvetleri ekipmanı sağlanmasına yasak getirmiştir. ABD de Kaddafi'yi durdurmak için güç kullanma tehdidinde bulunmuştur.³²⁵ Arap Birliği Güvenlik Konseyi'ni Libya'ya yönelik uçuşa yasak bölge uygulamaya davet etmiş, ancak Libya'ya yönelik yabancı askerî müdahaleye karşı çıkmıştır. Libya'nın Arap Birliği'ndeki üyelik hakları askıya alınmış ve Kaddafi tarafından gönderilen bir heyetin katılımına da izin verilmemiştir.³²⁶

Libya'daki sivil halkın korunmasına yönelik, Libya makamlarının halkını koruma sorumluluğunu hatırlatan, iki önemli Güvenlik Konseyi kararı kabul edilmiştir. Bunlardan ilki BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 sayılı 26 Şubat 2011'de kabul edilen kararıdır.³²⁷ İkincisi ise, Libya'da sivillere yönelik şiddet olaylarının artması üzerine Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı 17 Mart 2011'de kabul edilen kararıdır.³²⁸ Kaddafi, Güvenlik Konseyi'nin kararlarını tanımadığını söyleyerek ülkesine saldıran herkesi “*hayatlarını cehenneme çevirmekle*” tehdit etmiş ve “*dünya çıldırırsa bizde çıldırırız*” ifadelerini kullanmıştır.³²⁹ 1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararının önemi, Güvenlik Konseyi'nin işleyen bir devlet sistemine karşı insanları korumak amacıyla koruma sorumluluğu

³²⁴ United Nations Press Release, “Un Secretary-General Special Adviser on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and Special Adviser on the Responsibility to Protect, Edward Luck, on the Situation in Libya”, *United Nations*, 22 Şubat 2011, <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/media/statements/2011/English/2011-02-22-OSAPG,%20Special%20Advisers%20Statement%20on%20Libya,%2022%20February%202011.pdf>, (11.4.2022).

³²⁵ Khawaja, a.g.e., s.75.

³²⁶ Al Jazeera, “Arab states seek Libya no-fly zone”, *Al Jazeera*, 12 Mart 2011, <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/12/arab-states-seek-libya-no-fly-zone>, (29.7.2022).

³²⁷ United Nations Security Council, “Resolution 1970 (2011)”, *United Nations*, 26 Şubat 2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement>, (5.6.2022).

³²⁸ UN Security Council, “Resolution 1973 (2011)”, *United Nations*, 17 Mart 2011, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>, (5.6.2022).

³²⁹ Al Jazeera, “UN Authorises No-Fly Zone Over Libya”, *Al Jazeera*, 18 Mart 2011, <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/18/un-authorises-no-fly-zone-over-libya>, (12.10.2022).

kapsamında askerî güç kullanımına ilk kez izin vermesidir.³³⁰ Kaddafi'nin isyancılara karşı orantısız güç kullanması Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararı perspektifinde NATO'nun Libya'ya askerî müdahalesiyle sonuçlanmıştır

2. FEMİNİZM BAĞLAMINDA KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA LIBYA'YA İLİŞKİN TESİS EDİLEN KARARLARIN ANALİZİ

Libya'ya uygulanan koruma sorumluluğunun öncesinde Libya'daki sivillerin korunmasına dair Güvenlik Konseyi kararları alınmıştır. Alınan kararlar neticesinde Libya'ya askerî müdahale yapılmıştır. Güvenlik Konseyi kararlarını ve bu kararlar çerçevesinde yapılan askerî müdahaleyi analiz etmek gereklidir.

2.1. Güvenlik Konseyi'nin Libya Kararları

1970 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında Kaddafi yönetimine silah ambargosu uygulanmış, seyahat yasağı getirilmiş ve Libya'da işlenen suçlardan sorumlu olan Kaddafi yönetiminin mal varlıklarının dondurulması istenmiştir. Ayrıca kararda sivillere yapılan şiddet ve güç kullanımı kınanarak, Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısı'ndan Kaddafi güçleri tarafından işlendiği iddia edilen savaş suçlarını soruşturması talep edilmiştir. Bu soruşturma için Libya'ya bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Karar Libya'da şiddete derhâl son verilmesini talep etmekte ve halkın meşru taleplerinin yerine getirilmesi için adım atılması çağrısında bulunmaktadır. Kararın en büyük odak noktası ise, Libya'daki şiddet eylemlerinden sorumlu olan kişilerin belirlenmesi ve bu kişilere yönelik seyahat yasağı ve bu kişilerin mal varlıklarının dondurulması kararlarının tesis edilmesidir. Libya'daki şiddet eylemlerinden sorumlu olan kişilere yönelik uygulanacak bu eylemler Libya'da halka yönelik şiddet olaylarına son verilmesi için uyarı niteliğinde getirilmiştir.³³¹ Karar'da Libya'ya silah ambargosunun uygulanması, Libya'da

³³⁰ Alex J. Bellamy, "Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm", *Ethics & International Affairs*, C. 25, S. 3 (2011), s.1.

³³¹ United Nations Security Council, "Resolution 1970 (2011)".

sivillere yönelik şiddet eylemlerinde bulunanların soruşturulması ve varlıklarının dondurulması önlemleri sivillerin güvenliği ve Libya'daki şiddet olaylarına yönelik kabul edilen bu kararın askerî güç kullanımından önce daha az zorlayıcı yöntemler içermesinden dolayı feminist çerçeveye uyumludur.

BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararının 1970 sayılı kararından sonra Libya'daki şiddet olaylarının son bulmaması üzerine sivillerin güvenliğine daha fazla odaklandığı görülmektedir. Kararda sivillerin yaşadığı güvensizlik ve şiddet durumlarına dikkat çekilerek Libya'da gerçekleşen saldırıların insanlığa karşı suç teşkil edebileceğinin altı çizilmiştir. 1973 sayılı karar ile sivillerin güvenliği ve korunması için Libya hava sahasındaki tüm uçuşların yasaklanmasına karar verilmiştir. Bununla birlikte kararda sivilleri ve sivillerin yaşadığı bölgeleri korumak için BM üye devletlerine “*gerekli tüm tedbirleri*” alma yetkisi de verilmiştir.³³² Kararda uygulanması istenen uçuşa yasak bölge, silah ambargosu ve sivillerin korunması önlemlerinin hepsi kara, deniz ve hava unsurlarını içerecek şekilde Libya'ya yönelik askerî güç kullanımını gerektiren önlemlerdir.³³³ 1970 ve 1973 sayılı bu iki Güvenlik Konseyi kararıyla sivillerin korunması için silah ambargosu gibi öncelikle daha az zorlayıcı olan önlemler alınmış ama Libya'da şiddet olaylarının artması üzerine askerî müdahale anlamına gelen Libya'ya uçuşa yasak bölge uygulanmasına karar verilmiştir. Kararlarda sivillerin korunmasına dikkat çekilmesi ve sivillerin güvenliği için öncelikle daha az zorlayıcı eylemlerin tercih edilmesi, bu eylemlerin yetersiz kalması üzerine sınırlı ve zorunlu durumlarda güç kullanımına izin verilmesi feminist çerçeve ile uyumludur.

Libya'ya ilişkin BM Güvenlik Konseyi'nin 1970 ve 1973 sayılı kararlarında, Libya'daki halkın yaşadığı şiddete değinilmiş ama bu şiddet türünün içeriği belirtilmemiştir. Her iki kararda da kadınlar ve toplumsal cinsiyet ile ilgili hiçbir ifade yer almamaktadır. Bu kararlarda artan huzursuzluk ve kitlesel yerinden edilme süreçlerinde fazlasıyla gerçekleşen cinsel şiddet riskinden de hiç söz edilmemiştir.

³³² United Nations Security Council, “Resolution 1973 (2011)”.

³³³ Yıldırım Sak, “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, C. 11, S. 44 (2015), s. 142-143.

1973 sayılı Güvenlik Konseyi kararı, uluslararası hukuk kapsamında Libya müdahalesini meşrulaştırmakta ve müdahale eden güçlere yasal yetki vermektedir. Ayrıca kararın kabulü, BM'nin "*halkları soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğunu*" teyit eden koruma sorumluluğunun ilk uygulamasını temsil etmektedir.³³⁴

2.2. Birleşik Koruyucu Operasyon

Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararının ardından Fransa, İngiltere ve ABD Libya'ya hava saldırıları düzenleyerek derhâl askerî önlem almıştır. Birkaç gün sonra ise operasyonun NATO'ya devredilmesi gündeme gelmiştir.³³⁵ 27 Mart'ta NATO Müttefikleri, BM Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararı uyarınca Libya'daki askerî operasyonun tamamını üstlenmeye karar vermiştir.³³⁶ NATO'nun Libya'ya yönelik askerî operasyonu Birleşik Koruyucu Operasyon olarak adlandırılmıştır.³³⁷ BM'nin Libya'daki sivillerin korunmasına yönelik çağrısının ardından NATO müttefikleri ve ortaklarından oluşan bir koalisyon "*silah ambargosu uygulamak, uçuşa yasak bölge oluşturmak ve sivilleri ve sivililerin yaşadığı bölgeleri saldırıya veya saldırı tehdidine karşı korumak*" şeklinde ilan ettiği amaçlarıyla Mart 2011'de Birleşik Koruyucu Operasyonu başlatmıştır.³³⁸ Birleşik Koruyucu Operasyon, koruma sorumluluğu doktrininden esinlenen ilk çok uluslu müdahale olarak değerlendirilmektedir.³³⁹ NATO, Libya'daki operasyonunu birleşik bir komuta altında 14 üye devlet ve dört ortakdan oluşan 18 ülkenin eylemleri kapsamında koordine etmiştir.

³³⁴ Faith I. Okpotor, "Human Rights, Humanitarian Intervention, International Politics and, US Foreign Policy: A Feminist Normative Analysis of the Libyan Intervention", *Air & Space Power Journal-Africa and Francophonie*, C. 8, S. 3 (2017), s. 75.; United Nations Security Council, *Resolution 1674*.

³³⁵ Florence Gaub, *The North Atlantic Treaty Organizations and Libya: Reviewing Operation Unified Protector*, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 2013, s. 2.

³³⁶ Reliefweb, "NATO and Libya- Operation Unified Protector", *Reliefweb*, 27 Mart 2011. <https://reliefweb.int/report/libya/nato-and-libya-operation-unified-protector>, (5.6. 2022).

³³⁷ North Atlantic Treaty Organization, "Operation UNIFIED PROTECTOR NATO No-Fly Zone over Libya", *North Atlantic Treaty Organization*. t.y. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/unified-protector-no-fly-zone.pdf, (6. 6. 2022).

³³⁸ North Atlantic Treaty Organization, "NATO and Libya (Archived)", *North Atlantic Treaty Organization*, 9 Kasım 2015, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm, (2.9.2022).

³³⁹ Fredrik Doeser, "Sweden's Participation in Operation Unified Protector: Obligations and Interests", *International Peacekeeping*, C. 21, S. 5 (2014), s. 642.

ABD bu operasyonda, istihbarat, yakıt sağlama ve hedefleme yetenekleri sağlayarak kritik bir rol oynarken diğer devletler de benzer şekilde önemli katkılarda bulunmuştur.³⁴⁰ ABD ve NATO müttefiklerinin Kaddafi karşıtı isyancıları desteklemekte gizli stratejik çıkarlarının olması Güvenlik Konseyi'nin 1973 sayılı kararında izin verilmeyen bir rejim değişikliğiyle sonuçlanmıştır.³⁴¹ İsyancılar 20 Ekim'de Kaddafi'yi bulup işkence ederek öldürmüşlerdir.³⁴² Birleşik Koruyucu Operasyon başladıktan 222 gün sonra, 31 Ekim 2011'de resmen sona ermiştir. Kaddafi rejiminin ortadan kalkmasıyla UGK iktidara gelmiştir.³⁴³ Libya'ya yönelik gerçekleştirilen bu askerî müdahalenin koruma sorumluluğuna dayandırılıp sivilleri korumak için yapıldığı söylene de gerçekleştirilen müdahalenin kapsamlı bir analizi müdahalenin ne kadar sivillerin korunmasına odaklandığını görmek açısından önemlidir.

Daha önce de belirtildiği üzere, isyancılara yönelik görüşlerini açıkça ortaya koyan Kaddafi³⁴⁴ Misrata'yı ayırım gözetmeksizin bombalamıştır.³⁴⁵ Uluslararası Af Örgütü'nün bir raporunda Kaddafi güçlerinin yerleşim bölgelerine gelişigüzel roketler, havan topları ve top mermilerinin yanı sıra misket bombaları da atarak çok sayıda bölge sakininin ölümüne ve yaralanmasına neden olduğu belirtilmiştir. Üstelik zaman zaman 'hareket eden her şeyi vurma' politikası izledikleri anlaşılan Kaddafi güçleri, kaçmakta olan bölge sakinlerine tank mermileri ve roket güdümlü el bombaları da dâhil olmak üzere gerçek mühimmat veya ağır silahlarla ateş açmıştır.³⁴⁶ Bunlar sonucunda NATO'nun koruma sorumluluğu kapsamında Libya'daki sivilleri korumak adına harekete geçmesi insani ve doğru bir eylem olarak görülebilir. NATO'nun öncelikli amacı eğer Libya'daki sivil halkı korumak ise bunun askerî

³⁴⁰ Ivo H. Daalder, James G. Stavridis, "NATO's Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention", *Foreign Affairs*, C. 91, S. 2 (2012), s. 4.

³⁴¹ Mohammed Nuruzzaman, "Revisiting 'Responsibility to Protect' after Libya and Syria", *E-International Relations*, s. 8, (2014), s. 3.

³⁴² Kuperman, a.g.e., s. 205.

³⁴³ Aidan Hehir, "Introduction: Libya and the Responsibility to Protect", *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, ed. Aidan Hehir, Robert Murray, New York: Palgrave Macmillan, 2013, s. 6.

³⁴⁴ Al Jazeera, "No let-up in Gaddafi Offensive", *Al Jazeera*, 17 Mart 2011, <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/17/no-let-up-in-gaddafi-offensive>, (12.10.2022).

³⁴⁵ Xan Rice, "Libyan Rebels Pay a Heavy Price for Resisting Gaddafi in Misrata", *The Guardian*, 21 Nisan 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/21/libyan-rebels-heavy-price-misrata>, (12.10.2022).

³⁴⁶ Amnesty International, *The Battle for Libya: Killings, Disappearances and Torture*, Amnesty International, 2011.

müdahale şeklinde gerçekleştirilmesi için haklı ve zorlayıcı nedenler bulunduğu ileri sürülebilir.

Müdahalenin beyan edilen yapıma gerekçesi sivilleri korumak için rejimin askerî üslerini ve ağır silahlarını zayıflatmak olsa da daha sonra tartışmalı bir konu olan rejim değişikliğini de içeren geniş hedefler dizisine dönüşmüştür. Siviller ise çok sayıda can kaybı yaşayıp mülteci konumuna düşerek aslında savaşın kurbanı olmuşlardır.³⁴⁷ Gazeteci David Rieff, New York Times’da “*Rejim değişikliği Batı’nın politikası hâline geldi ve koruma sorumluluğunun sivilleri koruma görevi de bunun kılıfı oldu*” ifadelerini kullanmıştır.³⁴⁸

Koruma sorumluluğunun insanların korunmasına yönelik bir doktrin olduğu söylene de Libya örneği bunun reelpolitik amaçlar için bir gerekçe olarak da kullanılabileceğini göstermektedir. Libya vakası, koruma sorumluluğundan ziyade rejim değişikliğine odaklanan bir müdahaleyi göstermektedir. NATO’nun başlangıçtaki amacı sivilleri korumak şeklinde gösterilse de müdahalenin rejim değişikliğine odaklandığını gösteren önemli kanıtlar bulunmaktadır. Bu durum NATO’nun izin verdiği ve uyguladığı bazı askerî eylemlerden de çok açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu kanıtlardan biri, Kaddafi’nin memleketi Sirte’deki güçlerin NATO tarafından bombalanmasıdır. Sirte’deki halk Kaddafi rejimini desteklediği için Kaddafi ordusunun onlara bir tehdit oluşturmamasından dolayı NATO’nun bu eylemi haksız görülmüştür.³⁴⁹ Ayrıca müdahalenin üzerinden iki hafta geçmeden NATO, geri çekilmekte olan ve dolayısıyla uzakta bulunan siviller için tehdit oluşturmayan Libya güçlerine saldırmaya başlamıştır. Dolayısıyla bu müdahale, Libya halkının refahından ziyade Libya ordusunun insan gücünü dağıtmaya odaklanan taktiksel bir karar olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca New York Times, Libya Dışişleri Bakan Yardımcısı Halid Kaim’in NATO’nun Ajdabiya ve çevresindeki hava saldırılarının

³⁴⁷ International Crisis Group, a.g.e., s. i.

³⁴⁸ David Rieff, “R2P, R.I.P.1, *The New York Times*, 7 Kasım 2011, <https://www.nytimes.com/2011/11/08/opinion/r2p-rip.html>, (12.10.2022).

³⁴⁹ Toby Harnden, Rosaprince Swami, Praveen Swami, “Libya: Coalition Attacks Sirte for First Time”, *The Telegraph*, 28 Mart 2011, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8410250/Libya-coalition-attacks-Sirte-for-first-time.html>, (12.10.2022).

ilerlemeyen ancak sadece hareketsiz duran hükûmet birliklerini vurduğu şeklindeki ifadelerini aktarmıştır. Kaim ayrıca, Amerikan ve Avrupa kuvvetlerinin uçuşa yasak bölge oluşturmak ya da sivilleri korumak yerine isyancılara yakın hava desteği sağladığını, yani NATO'nun BM çerçevesindeki yetkilerini aştığını da belirtmiştir.³⁵⁰ NATO'nun Kaddafi'nin iktidardan uzaklaştırılmasıyla daha fazla ilgilendiğini gösteren bir diğer önemli gösterge de Kaddafi rejimine karşı savaşan isyancı grupların silahlandırılması ve eğitilmesidir. Müdahale sonrasında koalisyonun hava gücünün isyancılara silah, istihbarat ve personel tedarikiyle birleşmesinin Kaddafi rejiminin askerî yenilgisini garantilediği belirtilmiştir.³⁵¹ İngiltere ayrıca NATO'nun isyancılara istihbarat ve keşif bilgileri sağladığını da açıklamıştır.³⁵² NATO'nun rejim değişikliğini koruma sorumluluğuna tercih etmesinin bir diğer örneği de NATO ve isyancı grupların Kaddafi rejimi ile ateşkes için işbirliği yapmayı reddetmelerinde de kendini göstermiştir. Brezilyalı üst düzey bir diplomat askerî operasyona ara verilmesi ve siyasi müzakerelerin sürdürülmesi önerisine NATO müdahalesine öncülük eden ülkelerin karşı çıktıklarını hatırlatmıştır.³⁵³ NATO sadece sivilleri korumayı amaçlamış olsaydı, aldığı yetkiye uygun olarak, trans-Atlantik ittifak uçuşa yasak bölgeyi uygular, sivilleri tehdit eden güçleri bombalar ve ateşkes sağlamaya çalışırdı. NATO bunun yerine gereksiz ya da sivilleri korumakla bağdaşmayan ama rejim değişikliğini teşvik eden adımlar atmıştır. Feminizm ile uyumlu olan ateşkesin sağlanmaya çalışılmaması, askerî güç kullanımına devam edilmesi, ülkedeki şiddeti daha da arttırmaya sebep olabilecek şekilde isyancıların silahlandırılması sivillerin korunmasının öncelikli olmadığını göstermekte ve sivillerin korunmasının öncelikli olmadığı bu tür eylemlerde feminizm ile uyuşmamaktadır.

NATO'nun Libya halkını korumaya yönelik askerî müdahalesinin gerekçeleri arasında Libya'daki tüm sivilleri kapsayarak koruma sağlayacağı beklentisi bulunmaktadır.

³⁵⁰ By Kareem Fahim, David D. Kirkpatrick, "Airstrikes Clear Way for Libyan Rebels' First Major Advance", *The New York Times*, 26 Mart 2011, <https://www.nytimes.com/2011/03/27/world/africa/27libya.html>, (12.10.2022).

³⁵¹ House of Commons Foreign Affairs Committee, *Libya: Examination of Intervention and Collapse and the UK's Future Policy Options*, Third Report of Session 2016-17, 2016,

³⁵² Tim Castle, "NATO Giving Rebels Intelligence in Gaddafi Hunt-UK's Fox", *Reuters*, 25 Ağustos 2011, <https://www.reuters.com/article/libya-gaddafi-nato-idUKL5E7JP08I20110825>, (12.10.2022).

³⁵³ Sarah Brockmeier, Oliver Stuenkel, Marcos Tourinho, "The Impact of the Libya Intervention Debates on Norms of Protection", *Global Society*, C. 30, S. 1 (2016), ss.113-133.

Ancak NATO'nun askerî müdahalesinin Libya'daki tüm sivilleri korumakta başarısız olduğu görülmektedir. Bu durum, NATO tarafından desteklenen isyancı muhalif grupların ten rengine göre bireylere işkence yaptığına dair raporlarda açıkça gösterilmektedir. İsyancılar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinin iç savaş boyunca devam ettiği belirtilmektedir.³⁵⁴ Libya üzerinden Avrupa'ya gitmeye çalışan yasadışı göçmenler de Libyalı isyancıların hedefinde olmuştur. Örneğin Trablus dışındaki mülteci kamplarında siyahi Afrikalı kadınların isyancı güçler tarafından tecavüze uğradıkları belirtilmiştir.³⁵⁵

Bu raporlar, NATO'nun Kaddafi rejimine askerî olarak aktif bir şekilde müdahale ederken Libya halkının korunması konusunda da başarısız olduğunu ve dolayısıyla koruma sorumluluğu kapsamında yeterli müdahalede bulunamadığını göstermektedir. Libya'daki Sahra altı Afrikalılara yönelik işkenceye dair raporların birçoğu, bu suça karışanları isyancı gruplar olarak göstermektedir. Bu durum rejim değişikliği için isyancı gruplara destek veren NATO açısından da sorun teşkil etmektedir. İsyancı grupların çoğunun sivil etnik azınlıklara işkence yaptığı düşünüldüğünde, bu durumunun koruma sorumluluğuyla çeliştiği de söylenebilir. Ayrıca, sivillere yapılan işkence Kaddafi rejimi ile isyancı gruplar arasında bir paralellik yaratmaktadır. NATO'nun koruma konusundaki başarısızlığından zarar görenler sadece Sahra altı Afrikalılar olmamış, Kaddafi rejiminin sivil destekçileri de isyancı gruplar tarafından hedef alınmıştır. New York Times, Hillary Clinton'ın eski politika planlama direktörü Bayan Slaughter'ın "*Kaddafi'nin tarafındaki sivilleri korumaya çalışmadık*" şeklindeki sözlerini aktararak aslında yaşananların tüm gerçekliğini ortaya koymuştur.³⁵⁶ Bu da NATO'nun Libya'ya koruma sorumluluğu perspektifinde tüm sivillerin korunması amacıyla müdahale etmediğini gözler önüne sermektedir. İnsanları korumaya öncelik verme becerisindeki bu eksiklikler, NATO'nun müdahalesi için önceliğin sivilleri korumak değil, rejim değişikliği olduğunu göstermektedir. Sivilleri korumak feminizmin birey güvenliği

³⁵⁴ Amnesty International, a.g.e.

³⁵⁵ McClatchy News, "Libya: African Women Say Rebels Raped Them in Libyan Camp", *Peace Women*, 8 Eylül 2011, <https://www.peacewomen.org/content/libya-african-women-say-rebels-raped-them-libyan-camp>, (12.10.2022).

³⁵⁶ Jo Becker, Scott Shane, "Hillary Clinton, 'Smart Power' and a Dictator's Fall", *The New York Times*, 27 Şubat 2016, <https://www.nytimes.com/2016/02/28/us/politics/hillary-clinton-libya.html>, (12.10.2022).

çerçevesinde odak noktasıdır. Ancak burada asıl amacın sivilleri gerçekten korumak olmadığı bu örneklerle anlaşılmaktadır. Dolayısıyla koruma sorumluluğunun Libya örneği değerlendirildiğinde feminist teori tarafından desteklenen değil eleştirilen bir uygulamaya sahne olduğu bir gerçektir.

NATO'nun müdahalede gerçekleştirdiği hava saldırılarının kapsamına da dikkat edilmesi gerekmektedir. Bir NATO raporunda NATO operasyonunun başlangıcından bu yana 9.000'den fazlası vurucu sorti olmak üzere toplam 26.000'den fazla sorti gerçekleştirildiği belirtilmiştir. NATO'nun bu müdahalenin Libya halkını korumak amacıyla yapıldığını belirtmesine rağmen günde ortalama 120 hava saldırısı gerçekleştirdiği ve binlerce olmasa da yüzlerce insanın ölümüne neden olduğu düşünülmektedir.³⁵⁷ Al Jazeera, NATO güçleri tarafından gerçekleştirilen hava saldırılarında seyir füzeleri de dâhil olmak üzere hava bombardımanlarının gerçekleştirilerek NATO'nun çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesine yol açtığını ve böylece uçuşa yasak bölgenin gerçek ruhuna zarar verdiğini öne sürmektedir. NATO'nun operasyonundan bir hafta sonra NATO güçlerinin 100 sivil öldürdüğü ve bunların hepsinin uçuşa yasak bölgenin kapsadığı alanda olduğu rapor edilmiştir. Dahası, Haziran 2011'de Libya hükûmeti NATO hava saldırılarının 718 sivilin hayatına mal olduğunu ve 4,000'den fazla sivilin de yaralandığını iddia etmiştir. Hükûmet sözcüsü Musa, "19 Mayıs'tan 26 Mayıs'a kadar sivillerden 718 kişi öldü, 433'ü ağır olmak üzere 4,067 kişi yaralandı" ifadelerini kullanmıştır.³⁵⁸ NATO'nun gerçekleştirdiği çok sayıda füze saldırısıyla, rejim değişikliği için Libya ordusunu felce uğratmanın amaçlandığı belirtilmektedir.³⁵⁹ Feminizm silahlı kuvvet kullanımına karşı çıkmakta eğer kullanılması gerekiyorsa da ancak sivillerin korunması amaçlı caydırıcı bir tedbir olarak değerlendirmeye almaktadır. NATO saldırılarının bu şekilde olmadığı ve sivillerin ölümü pahasına rejim değişikliğinin gerçekleşmesi için NATO'nun silahlı kuvvet kullandığı görülmektedir.

³⁵⁷ C. J. Chivers and Eric Schmitt, "In Strikes on Libya by NATO, an Unspoken Civilian Toll", *The New York Times*, 17 Aralık 2011, <https://www.nytimes.com/2011/12/18/world/africa/scores-of-unintended-casualties-in-nato-war-in-libya.html>, (12.10.2022).; NATO, NATO and Libya (Archived),

³⁵⁸ Khawaji, a.g.e., s.81-82.; Al Jazeera, "NATO extends Libya air campaign", *Al Jazeera*, 1 Haziran 2011, <https://www.aljazeera.com/news/2011/6/1/nato-extends-libya-air-campaign>, (13.10.2022).

³⁵⁹ House of Commons Foreign Affairs Committee, a.g.e.

NATO, Kaddafi güçlerine karşı sivillerin hayatı pahasına ve uluslararası hukuku açıkça ihlal ederek ağır toplar ve mühimmat kullanmıştır. NATO'nun ağır silah kullanımı İtalya tarafından da kabul edilmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Franco Frattini NATO saldırıları sonucunda meydana gelen sivil ölümlerinin NATO'nun güvenilirliğini tehlikeye attığını belirtmiştir. Frattini sivillerin hayatını kaybetmesine neden olan hava bombardımanı yerine Kaddafi rejimine karşı propaganda savaşının başlatılması gerektiğini vurgulamıştır.³⁶⁰ Feminist teorinin ön plana çıkarttığı askerî güç kullanımı dışındaki yöntemlerden biri olabilecek propaganda Libya'da güçlü bir biçimde uygulanmamıştır. NATO güçleriyle koruma sorumluluğu bağlamında askerî güç kullanımına gidilerek çok sayıda sivilin ölümüne neden olunmuş ve bu politika büyük eleştiriler almıştır. Oysaki propaganda gibi araçların özellikle uzun vadede daha başarılı ve insani yıkımlara da neden olmayacak sonuçlar verebileceği kabul görmektedir.

Tecavüzün bir savaş silahı olduğuna yönelik resmi söylem bir devletin en savunmasız halkı olarak geçen kadınları korumakta başarısız olduğu fikriyle örtüşmektedir. Libya örneğinde de bu durum rapor edilen tüm suçlar için bireysel sorumluluğun daha karmaşık ve spesifik analizini daha da önleyen 'Kaddafi kitlesel tecavüzlerden sorumlu' fikriyle desteklenmiştir. Bu durumda da iki önemli olaya atıf yapılmıştır. Bunlardan ilki Libyalı bir kadın olan Eman al-Obeidi'nin Kaddafi'nin savunucuları tarafından toplu tecavüze uğraması, ikincisi ise viaganın devlet ordusuna dağıtılması ve kullanılmasının teşvik edilmesi iddiasıdır.³⁶¹

³⁶⁰ Naharnet Newsdesk, "Italy: Civilian Deaths put NATO Credibility at Risk", *Naharnet*, 20 Haziran 2011, <https://www.naharnet.com/stories/en/8738-italy-civilian-deaths-put-nato-credibility-at-risk%20aynı%20zamanda%20khawaji%2082> (2.10.2022)

³⁶¹ Sarka Kolmasova, Katerina Krulisova "Legitimizing Military Action through "Rape-as-a-Weapon" Discourse in Libya: Critical Feminist Analysis", *Politics & Gender*, C. 15, S. 1 (2018), s. 10. ; Owen Bowcott, Libya Mass Rape Claims: Using Viagra Would Be a Horrific First, *The Guardian*, 9 Haziran 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/09/libya-mass-rape-viagra-claim>, (2.10.2022).; Karen Leigh, "Rape in Libya: The Crime That Dare Not Speak Its Name", *Time*, 9 Haziran 2011, <https://content.time.com/time/world/article/0,8599,2076775,00.html>, (2.10.2022).; Elizabeth Flock, "Iman Al-Obeidi: Rape as a Weapon of War", *Washington Post*, 29 Mart 2011, https://www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/iman-al-obeidi-rape-as-a-weapon-of-war/2011/03/29/AFVX4IwB_blog.html, (2.10.2022).

NATO'nun Libya'ya yönelik askerî müdahalesi sivil halkın korunmasının gerekçesinin yanı sıra Kaddafi'nin halkına savaş silahı olarak uyguladığı tecavüzle de bağdaştırılarak meşru hâle getirilmiştir. Müdahalenin tek nedeni elbetteki tecavüz değildir, daha öncede belirtildiği gibi rejim değişikliği gibi nedenler bulunmakla birlikte sistematik tecavüz olgusu uluslararası kamuoyunun da dikkatini çekecek şekilde sürekli olarak ön plana çıkartılmıştır. Örneğin The Guardian Kaddafi'nin viagra kullandığı iddiasını dile getirerek bu durumun Kaddafi'nin işlediği iddia edilen savaş suçlarına benzeri görülmemiş bir unsur eklediğini belirtmiştir.³⁶² Bu durum ayrıca kadınları mağdur olarak kodlayan algının/söylemin devam ettirilmesine de hizmet etmekte ve ilerleyen süreçte Libyalı kadınlar için bu yönde yeni mağduriyetlerin oluşabilmesine zemin hazırlamaktadır. Kadınlar Libya örneğinde de olduğu gibi, bir kere daha savaşa bahane olarak (savaşın kadınları ve çocukları korumak için girişilen zorunlu bir araç olduğu söylemi) gösterilmiştir. Feminizmin de belirttiği gibi, savaş ve çatışma alanlarında hem kadın hem de erkeklere yönelik cinsel şiddet bir stratejik silah görevi görmekte, muhalif tüm sesleri bastırmak adına korku yaymak ve karşı tarafı güçsüz hissettirmek adına araçsallaşmaktadır. Libya örneğinde de yine aynı şeyler gözlenmiştir. Libya'da kadınların maruz kaldığı tecavüz askerî eylemi meşrulaştıran itici bir güç olmuştur. Müdahalenin insanları korumak için yapıldığı söylenerek haklı çıkarılmasına rağmen daha önce de değinildiği üzere NATO müdahalesi sırasında NATO'nun desteklediği isyancı gruplarında tecavüz suçlarına karıştığı görülmektedir. NATO'nun desteklediği isyancı gruplarında tecavüz eylemlerine karışması hem müdahalenin sivilleri korumakta başarısız olduğunu göstermekte hem de müdahalenin tecavüz söylemiyle meşru hâle getirilmesini başarısız kılmaktadır. Bununla birlikte uluslararası toplum tarafından koruma sorumluluğunun önleme boyutu perspektifinde Libya'da tecavüz meydana gelmeden önce bir önleme faaliyeti gerçekleştirilmemiştir. Çatışma durumlarında kaçınılmaz bir durum hâline geldiği bilinen tecavüz meydana geldikten sonra durdurulması gereken bir olay olarak görülmüştür. Ayrıca tecavüzden kadınların korunmasının önemi vurgulanıp meşru hale getirilmeye çalışılan askerî müdahale yapıldıktan sonra Libya'da tecavüzün tekrar kullanılacak bir stratejik silah olmasını engellemeye yönelik olarak herhangi bir politika

³⁶² Bowcott, a.g.e.

geliştirilmediği, tecavüzün nedenlerine odaklanılmadığı ve tedbirler alınmadığı da bir gerçektir.

Barack Obama askerî hareketin amacının Kaddafi'nin baskılarına hedef olan barışçıl ve demokrasi yanlısı protestocuların hayatlarının kurtarılması olduğunu dile getirmiştir. Obama *“bir gün daha beklersek, neredeyse Charlotte büyüklüğünde bir şehir olan Bingazi'de, tüm bölgede yankı uyandıracak ve dünyanın vicdanını lekeleyecek bir katliam yaşanabileceğini biliyorduk”* ifadelerini kullanarak Libya'ya yapılan askerî hareketin gerekliliğini dile getirmiştir. Ayrıca Obama *“katliamın gerçekleşmesine izin vermek ulusal çıkarlarımıza uygun değildi. Bunun olmasına izin vermeyi reddettim”* ifadelerini de sözlerine eklemiştir.³⁶³ Bunlara ek olarak Obama Kaddafi gittikten sonra herkesin kendini iyi hissettiğini ve herkesin ‘Teşekkürler Amerika’ yazan posterler tuttuğunu da dile getirmiştir.³⁶⁴ Müdahalenin haklı olduğunu dile getiren bu iddialara rağmen sonuçlara bakıldığında NATO savaşa son vermek yerine savaşı körüklemiş, isyancılara silah sağlamış ve bireylerin güvensizliğini daha da artırmıştır. Feminizme göre, en son düşünülmesi gereken güç kullanımı Libya örneğinde ilk aşamada tercih edilmiş ve NATO'nun uyguladığı güç kullanımından da görüldüğü üzere bireylerin güvenliği ve özellikle kadınların güvenliği daha da tehlikeye girmiştir. Kuperman'ın ifadesiyle askerî müdahale sonrasında Libya bir demokrasiye evrilememiş, başarısız bir devlete dönüşmüş, şiddet içeren ölümler ve diğer insan hakları ihlalleri artmıştır.³⁶⁵

Müdahale öncesinde insanların güvenliği için önleme faaliyetlerinin yetersizliği, müdahalede şiddet unsurlarının artırılması, Libya da tecavüz meydana gelmeden değil meydana geldikten sonra harekete geçilmesi ama yine tecavüzün durdurulamaması ve müdahale sonrasında da barış ve istikrarın sağlanamaması, Libya da uygulanan koruma

³⁶³ Andrew Glass, “Obama Approves Airstrikes Against Libya, March 19, 2011”, *Politico*, 19 Mart 2011, <https://www.politico.com/story/2019/03/19/barack-obama-libya-airstrikes-1224550>, (5.10.2022).

³⁶⁴ Dominic Tierney, “The Legacy of Obama's ‘Worst Mistake’”, *The Atlantic*, 15 Nisan 2016, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/04/obamas-worst-mistake-libya/478461/>, (5.10.2022).

³⁶⁵ Glass, a.g.e.

sorumluluğunun feminist analiz çerçevesinde insanların güvenliğine odaklanmadığını devletlerin çıkarlarına hizmet ettiği argümanını desteklemektedir.

3. KORUMA SORUMLULUĞU KAPSAMINDA LİBYA'YA UYGULANAN BARIŞ İNŞA SÜRECİNİN FEMİNİST ANALİZİ

Libya'ya koruma sorumluluğu kapsamında uygulanan askerî müdahale sonrası BM öncülüğünde barış inşa süreci başlamıştır. BM Libya Destek Misyonu (United Nations Support Mission in Libya- UNSMIL), Libya'nın geçiş dönemi yetkililerini çatışma sonrası çabalarında desteklemek için 16 Eylül 2011 tarihinde BM Güvenlik Konseyi'nin 2009 (2011) sayılı Kararı ile kurulan entegre bir özel siyasi misyondur.³⁶⁶ UNSMIL, Libya'daki siyasi geçiş ve barış inşa sürecinin baş aktörü olmuştur. Oluşturulduğu yıldan itibaren görev süresi farklı zamanlarda uzatılan UNSMIL'in en son 29 Ekim 2022'de görev süresi 1 yıl süreyle daha uzatılmıştır.³⁶⁷

Kaddafi rejiminin devrilmesinin ardından UGK geçici bir hükûmet kurmuş ancak silahlı milislerin sürekli çoğalması ve Libya topraklarının büyüklüğü sebebiyle otoritesini kurmakta zorlanmıştır.³⁶⁸ 2011 devriminin ardından siyasi partiler ve ittifakların ortaya çıkmaya başladığı Libya'da Temmuz 2012'de ilk yasama seçimleri yapılmıştır. Meclisteki 200 sandalyeden sadece 80'i siyasi parti bazında görevlendirilmiş ve kalan 120 sandalye bağımsızlara gitmiştir. 2014'teki ikinci yasama seçimlerinde siyasi partilerin kotası kaldırılmış ve sadece bağımsızların aday olmasına izin verilmiştir. Rejimin çöküşünden sonra gelen siyasi aktörler silahlı grupların kontrolünü hiçbir zaman ele geçirememiş ve iki ana askerî oluşum ortaya çıkmıştır.³⁶⁹ Bunlardan ilki Batı merkezli BM tarafından tanınan

³⁶⁶ Reliefweb, "UN Support Mission in Libya", *Reliefweb*, t.y.<https://reliefweb.int/organization/unsmil>, (5.8.2022).

³⁶⁷ Gazete Duvar, "Libya'daki BM Destek Misyonu'nun Görev Süresi Uzatıldı", *Gazete Duvar*, 29 Ekim 2022, <https://www.gazeteduvar.com.tr/libyadaki-bm-destek-misyonunun-gorev-suresi-uzatildi-haber-1586960>, (5.9.2022).

³⁶⁸ Hannah Delahunty, "Towards peace in Libya? A gender-responsive analysis of the Libyan conflict and some pathways towards gender-inclusive resolution", *Gender in Geopolitics Institute*, 2022, s. 5.

³⁶⁹ Karim Mezra, Alice Alunni, "Libya 10 Years After the 2011 Revolution: A Democratic Transition Unfulfilled", *Italian Institute for International Political Studies*, 16 Şubat 2021,

Ulusal Mutabakat Hükûmeti (UMH), ikincisi ise General Hafter liderliğindeki Doğu merkezli Libya Ulusal Ordusu'dur (LUO).³⁷⁰ Başkent Trablus'ta bulunan UMH, Başbakan Fayez al-Serraj tarafından yönetilmekte ve ülkenin batısının bazı kısımlarını kontrol etmektedir. Otuz binden fazla silahlı kuvveti olan UMH Libya'nın resmî ordusunun kalıntılarını oluşturmaktadır.³⁷¹ Bu iki askerî oluşum yıllar boyunca birbirleriyle savaşmıştır.³⁷²

2014'de Libya'da yeni bir iç savaş ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda BM bu iki askerî oluşumu birleştirmek için girişimde bulunmuştur. Ulusal Anlaşma Hükûmeti, 17 Aralık 2015'te imzalanan BM liderliğindeki bir girişim olan Libya Siyasi Anlaşması şartları altında kurulan Libya için geçici bir hükûmettir. Anlaşma, Libya için bir Başkanlık Konseyi'nin kurulmasını memnuniyetle karşılayan ve Ulusal Mutabakat Hükûmeti'ni Libya'daki tek meşru yürütme otoritesi olarak tanıyan BM Güvenlik Konseyi tarafından oybirliğiyle onaylanmıştır.³⁷³

Petrol zengini Libya'daki çatışma ve şiddetle mücadele, Avrupa'ya göçü ve petrol gelirlerine erişimi sınırlamak da dâhil olmak üzere stratejik ve ekonomik çıkarları olan uluslararası aktörler dâhil olmuştur.³⁷⁴ BM, birçok Batı ülkesi ve Türkiye UMH'yi desteklerken, LUO Fransa, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Mısır gibi bazı Orta Doğu hükûmetlerinden destek almaktadır.³⁷⁵ Destek veren bu hükûmetlerin çoğunun BM'nin silah ambargosunu ihlal ederek Libya'ya silah, paralı asker ve insansız hava araçları göndererek Libya'daki çatışmayı ve ülkenin genel güvensizliğini

<https://www.ispionline.it/en/publicazione/libya-10-years-after-2011-revolution-democratic-transition-unfulfilled-29252>, (3.11.2022).

³⁷⁰ Delahunty, a.g.e., s. 5.

³⁷¹ Kali Robinson, "Who's Who in Libya's War?", *Council on Foreign Relations*, 18 Haziran 2020, <https://www.cfr.org/in-brief/whos-who-libyas-war>, (23.5.2022).

³⁷² Mezran, a.g.e.

³⁷³ Devex, "Government of National Accord (Libya)", *Devex*, t.y. <https://www.devex.com/organizations/government-of-national-accord-libya-130825>, (12.10.2022).

³⁷⁴ Zia Weise, "The Libyan Conflict Explained", *Politico*, 17 Ocak 2020, <https://www.politico.eu/article/the-libyan-conflict-explained/>, (30.5.2022).

³⁷⁵ Robinson, a.g.e.

körüklediği belirtilmektedir.³⁷⁶ Libya'ya uygulanan silah ambargosunun delinmesi ise feminizmle bağdaşmamakta ve sivililerin güvensizliğini daha da artırmaktadır.

Uluslararası barış girişimlerine rağmen Libya'da ortaya çıkan ikinci iç savaş, Ekim'de 2020'de UNSMIL himayesinde ulusal bir ateşkese varılana kadar devam etmiştir. UMH ile LUO arasında gerçekleşen antlaşma, yetkili temsilciler tarafından UNSMIL şahitliğinde 23 Ekim 2020'de imzalanmıştır. Antlaşma, 19 Ocak 2020'de düzenlenen Berlin Konferansına katılan devletlerin desteği ve BM arabuluculuğuyla Libya'da devam eden silahlı çatışmadan kaynaklanan şiddeti ve insani krizi sona erdirmek için yapılan çabaların bir sonucudur.³⁷⁷ 2014 yılındaki geçiş süreci girişimlerinin ve Ocak 2020'de Rusya ve Türkiye'nin aracılık ettiği ateşkesin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, bu son ateşkesin Libya'da siyasi geçiş sürecini ilerletmek için bir fırsat sunacağına ve sonunda meşru bir ulusal hükûmetin özgür ve adil seçimlerle ülkeye istikrarın geri dönmesini sağlayacağına dair umutlar bulunmaktadır.³⁷⁸

Libya'daki siyasi geçiş süreci Kasım 2020'de UNSMIL tarafından desteklenen Libya Siyasi Diyalog Forumu'nun (LSDF) toplanmasıyla yeniden başlatılmıştır. Görüşmeler, 19 Ocak 2020'de düzenlenen Libya konulu Berlin Konferansı'nın sonuçlarını onaylayan Güvenlik Konseyi'nin 2510 (2020) sayılı Kararı'nın yetkisi temelinde gerçekleşmiştir. 7-15 Kasım tarihleri arasında Tunus'ta gerçekleştirilen toplantılarda LSDF'nin 75 Libyalı temsilcisi 24 Aralık 2021'de yapılacak olan güvenilir, kapsayıcı ve demokratik ulusal seçimler için bir yol haritası üzerinde karara varmıştır. Katılımcılar ayrıca, Berlin Konferansı'nın sonuçları doğrultusunda yürütme yetkisinde reform yapılması gereği üzerinde de anlaşımlardır.³⁷⁹ LSDF ülkeyi 24 Aralık 2021'de yapılacak genel seçime

³⁷⁶ Missy Ryan, "U.N. Slams 'Extensive, Blatant' Violations of Libya Arms Embargo", *The Washington Post*, 16 Mart 2021, https://www.washingtonpost.com/national-security/libya-arms-embargo-un-report/2021/03/16/8ff1fca4-8678-11eb-8a67-f314e5fcf88d_story.html, (1.5.2022).

³⁷⁷ UNSMIL, *Agreement for a Complete and Permanent Ceasefire in Libya*, 23 Ekim, 2020, https://unsmil.unmissions.org/sites/default/files/ceasefire_agreement_between_libyan_parties_english.pdf, (10.10.2022).

³⁷⁸ Delahunty, a.g.e., s. 7.

³⁷⁹ UNSMIL, "Statement by Acting Special Representative of the Secretary-General for Libya Stephanie Williams on the First Round of the Libyan Political Dialogue Forum", *UNSMIL*, 16 Kasım 2020,

yönlendirmek, ulusal bir uzlaşma sürecini başlatmak ve ulusal ateşkesi uygulamak için bir geçiş yürütme organı seçmiştir.³⁸⁰

24 Aralık 2021’de yapılması planlanan seçimlerin ertelenmesinin ardından BM öncülüğündeki geçiş sürecine ilişkin yol haritasının 21 Haziran 2022’de süresini doldurması sebebiyle Libya’da Mart 2021’de kurulan Ulusal Birlik Hükûmeti’nin meşruiyet sorunu gündeme gelmiştir. Libya’daki geçiş süresine ait bu sürecin dolması ise Libya’daki gerilimi yükseltmiştir.³⁸¹ Geline son noktada Libya’daki siyasi sorunların hala devam ettiği görülmektedir.³⁸²

Çatışmanın ilk aşamasında, şehirlerin ve kabilelerin “şubat devrimi yanlısı” ve “eski rejim yanlısı” olarak bölünmesi, devrimi kazananlar ve yenilenler arasında bölünen kolektif bir zihniyet yaratmıştır. Bu durum müdahale bitiminde bile şiddetin patlak vermesine, intikam eylemlerine, sivillerin yerlerinden edilmesine ve bazı aşiret ve sosyal grupların damgalanmasına sebep olmuştur. Çatışmanın bir başka boyutu da ulusal kaynaklar ve devlet kurumlarındaki pozisyonlar üzerindeki rekabettir. Bu durum siyasi bölünmeyi derinleştirmiş, mevcut gerilimleri daha da artırmış ve oluşan yeni dinamikleri körüklemiştir. Şubat 2011’de başlayan ayaklanmanın üzerinden on yıl geçmesine rağmen Libya hem yerel hem de ulusal düzeyde sürekli bir çatışma hâlinindedir.³⁸³

Askerî müdahaleden sonra Libya’ya hiçbir barışı koruma ya da istikrar gücü konuşlandırılmamıştır. Küçük bir BM misyonuna çatışma sonrası uluslararası istikrar desteğini koordine etme sorumluluğu verilmiştir. ABD de dâhil olmak üzere pek çok ülke

<https://unsmil.unmissions.org/statement-acting-special-representative-secretary-general-libya-stephanie-williams-first-round>, (16.5.2022).

³⁸⁰ UNSMIL, “Acting Special Representative for the Secretary General for Libya Stephanie Williams Remarks Following the Closing of the Vote on the New Executive Authority – LPDF, 5 Feb 2021”, *UNSMIL*, 5 Şubat 2021, <https://unsmil.unmissions.org/acting-special-representative-secretary-general-libya-stephanie-williams-remarks-following-closing>, (1.5.2022).

³⁸¹ Mustafa Dala, “Libya’da Geçiş Sürecinin Ol Haritası Süresinin Dolması Gerilimi Derinleştiriyor”, *AA*, 25 Haziran 2022, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libyada-gecis-surecinin-yol-haritasi-suresinin-dolmasi-gerilimi-derinlestiriyor/2622286>, (11.10.2022).

³⁸² Ömür Şölenil, “Libya’da Sular Durulmuyor, Giderek Bulanıklaşıyor”, *Ankara Politikalar Merkezi*, 5 Temmuz 2022, <https://apm.org.tr/2022/07/05/libyada-sular-durulmuyor-giderek-bulaniklasiyor/>, (10.10.2022).

³⁸³ Sahar Ammar, “National Reconciliation in Libya: Challenges and Perspectives”, *Swisspeace*, 2022.

savaştan barışa geçişe yardımcı olmak için diplomatlar göndermiş olsa da Libyalılar büyük ölçüde kendi başarılarının çaresine bakmak zorunda bırakılmıştır.³⁸⁴ Bu noktadan bakılacak olursa koruma sorumluluğu kapsamında yeniden inşa sorumluluğunun Libya örneğinde kapsamlı şekilde gerçekleştirilmediği görülmektedir. Feminist çerçeveden bakıldığında barış inşa süreçlerine yeterince önem verilmemesi de büyük bir sorundur. Libya’da gerçekleştirilen barış inşa sürecinde kadınların etkililiğini de incelemek bu barış inşa sürecinin feminist çerçeveden analizi açısından önemlidir.

Barış inşa süreci kapsamında hem ulusal bazda hem de uluslararası bazda çabalar gerçekleştirilmiştir. Kadınların devrim sürecinde aktif rol oynamalarının ardından ülkedeki otoriter rejimin düşüşünü takip eden siyasi geçiş sürecinde kadınlar adil ve aktif şekilde yer almayı beklemişlerdir. Buna rağmen bu geçiş sürecinde kadınların katılımı yetersiz kalmıştır. Kadınların katılımının yetersizliği ile birlikte ülkede kadın hakları giderek daha fazla saldırı altında olmuş ve kadınlara yönelik şiddet de artmıştır.³⁸⁵ Kadınların siyasete katılımı söz konusu olduğunda verilen erken vaatler yeniden barış tesisi süreçlerinde çabucak sönmüş ve kadınlar UGK’de ve devrim sonrası ilk yönetim kabinesinde son derece yetersiz temsil edilmiştir.³⁸⁶ Libya’daki 2012 seçimlerinde kullanılan fermuar modeliyle (partilerin aday listelerinde kadın ve erkekleri bir fermuarın dişlileri gibi eşit bir biçimde belirlemeleri) birlikte aday gösterilen kişilerin %45’ini kadınlar oluşturmuştur. Kadınlar adayların %45’ini oluştururken meclis sandalyelerinin %16,5’ini (200 sandalyenin 33’ünü) kazanmışlardır. Kadınların meclisteki temsil durumu 2014 seçimlerinde %15’e düşmüş ve 200 sandalyenin 30’unu kadınlar temsil etmiştir. Aynı yıl anayasa taslağını hazırlayan mecliste sadece altı sandalye kadınlara ait olmuştur.³⁸⁷ Kadın siyasi temsiliyetinin bu yetersizliği gözler önünde olmakla birlikte bu konuda önemli ve olumlu sayılabilecek bir gelişme yeni kurulan Ulusal Birlik Hükûmeti’nde Libya tarihindeki ilk kadın Dışişleri Bakanı Najla El-Mangoush da

³⁸⁴ Christopher S. Chivvis ve Jeffrey Martini, *Libya After Qaddafi: Lesson and Implications for the Future*, Santa Monica: RAND, 2014, s. 2.

³⁸⁵ Johansson-Nogués, a.g.e.

³⁸⁶ Hweio, a.g.e., s.77.

³⁸⁷ Selimovic, a.g.e., s. 10.

olmak üzere beş kadın bakanın yer almasıdır. Kadın bakanlar kabinesinin %15'ini temsil etmektedirler.³⁸⁸

Fotoğraf 1. Uluslararası Libya Konferansı³⁸⁹

Libya'ya yönelik barış sürecinde gösterilen uluslararası çabalarda da kadınların temsili konusunda sıkıntılar bulunmaktadır. Libya'daki siyasi geçiş ve barış inşa sürecinin baş aktörü olan UNSMIL ve BM üye ülkeleri tarafından başlatılan, aracılık edilen ve kolaylaştırılan tüm önemli üst düzey toplantılarda kadınlar neredeyse hiç yer almamıştır. Bu duruma bir örnek 29 Mayıs 2018'de Paris'te gerçekleştirilen Uluslararası Libya Konferansı'dır. Haber kaynaklarından alınan fotoğraflarda da görüldüğü üzere, tek bir Libyalı kadın katılım için davet edilmemiştir. Yakın tarihli bir başka örnek de UNSMIL'in, Trablus'taki korkunç olaylar ışığında ateşkes üzerinde anlaşmak için Libya'da bir toplantıya aracılık etmesidir. Yine bu toplantıda da tek bir kadın yer almamıştır.³⁹⁰

³⁸⁸ Amal Bourhrous, "The Fate of Libyan Women's Rights Hangs in the Balance", *New African*, 19 Ekim 2021, <https://newafricanmagazine.com/27180/>, (10.10.2022).

³⁸⁹ Diğer fotoğraflar için bkz: Aydın 24 Haber, "Uluslararası Libya Konferansı'nda seçim tarihi belirlendi: 10 Aralık", *Aydın 24 Haber*, 29 Mayıs 2018, <https://www.aydin24haber.com/uluslararasi-libya-konferansinda-secim-tarihi-belirlendi-10-aralik-376416h.htm>, (21.10.2022).

³⁹⁰ WILPF International Secretariat, "Libyan Women Break the Silence", *Women's International League for Peace and Freedom*, 10 Ekim 2018, <https://www.wilpf.org/libyan-women-break-the-silence/>, (17.05.2022).

2020 yılında yeniden başlatılan siyasi geçiş sürecindeki 75 katılımcının 17'sini kadınlar oluşturmaktadır. Her ne kadar bu 17 kişinin yoğun lobi faaliyetlerinin ardından BM Kadın Birimi'nin (UNwomen) ısrarı üzerine dâhil edildiği bildirilse de, birçok Libyalı kadın aktivist için bu önemli bir gelişme olmuştur.³⁹¹ LSDF'deki kadın katılımcılar bir araya gelerek LSDF oturumun resmî sonuç belgelerinin parçası olan bir açıklama yayınlamışlardır. Bu açıklama kadınların siyasi sürece ve yönetişime katılımlarını geliştirmeye yönelik ilke ve tavsiyeler içererek kadınların bu sürece katılımını vurgulamıştır. Kadınların reforme edilen yürütme otoritesindeki liderlik pozisyonlarının en az %30'unu oluşturmaları yönündeki talepleri diyalogda oynadıkları olumlu rolün de etkisiyle yol haritasında yankılanmıştır.³⁹² Kadın örgütlerinin hükûmet liderliği pozisyonlarında kadınların en az %30 temsil edilmesi yönünde yaptığı çağrının LSDF'nin geçiş sürecindeki yol haritasına yansması olumlu olarak değerlendirilmektedir.³⁹³ Bu durum kadın aktivistlerin uzun süreli devam eden taleplerinin bir yansımaları oluşturmaktadır.³⁹⁴

BM Libya Destek Misyonu Başkanı ve Özel Elçisi Ján Kubiš 27 Mart 2021'de aktivistler, avukatlar, LSDF üyeleri, insan hakları savunucuları ve sivil toplum temsilcileri de dâhil olmak üzere Libya'da farklı geçmişlere sahip ve farklı kesimlerden bir grup kadınla bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda, Libyalı kadınların siyasi süreçte, özellikle de yaklaşan seçimlerde hem seçmen hem de aday olarak kritik rollerine odaklanılmıştır. Kadın katılımcılar, Libya'da tüm sorunların çözümü için tam da feminizmin kullandığı ifadelerle diyalog ve barışçıl yöntemlerin teşvik edilmesi, Libyalı kadınların barış inşası çabalarında daha etkili bir rol oynaması ve kadınların yürütme makamında daha çok temsil edilmesi için

³⁹¹ Bourhrous, a.g.e.

³⁹² UNSMIL, "Statement by Acting Special Representative of the Secretary-General for Libya Stephanie Williams on the First Round of the Libyan Political Dialogue Forum".; UNSMIL, "Statement Of The Libyan Women Participating in The Libyan Political Dialogue Forum", *UNSMIL*, 15 Kasım 2020, <https://unsmil.unmissions.org/statement-libyan-women-participating-libyan-political-dialogue-forum>, (12.5.2022).

³⁹³ Libyan Political Dialogue Forum, "Roadmap 'For the Preparatory Phase of a Comprehensive Solution'", *UNSMIL*, Kasım 2020, https://unsmil.unmissions.org/sites/default/files/lpdf_-_roadmap_final_eng_0.pdf, (30.5.2022).

³⁹⁴ Delahunty, a.g.e., s. 14

çağrılarında bulunmuşlardır.³⁹⁵ Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Çalışma Grubu'nun eş başkanları Hollanda, İsviçre ve UNSMIL, Dünya Kadınlar Günü'nde Libyalı kadınların Libya'nın siyasi sürecinde değişim için bir güç olduklarını gösterdiklerinin altını çizmiştir.³⁹⁶ Bu gelişmeler uluslararası toplumun toplumsal cinsiyet içeren bir barış sürecinin önemi konusundaki duruşunu güçlendiriyor gibi görünmektedir.

Kadınların çatışma ve barış inşa süreçlerinde aktif ve eşit katılımının olmasını ve hükûmetlerin de bunun için ulusal eylem planlarını oluşturmalarını savunan KBG gündemi çerçevesinden bakıldığında da geçiş hükûmeti olan UGK ve Ali Zeidan Hükûmeti, KBG gündemi ile ilgili Ulusal Eylem Planı geliştirmekte başarısız olmuştur. Bunun tam tersine kadınların hem kamu politikalarından hem de karar alma pozisyonlarından sistematik olarak dışlanması söz konusudur. Bu dışlanma durumuna bir örnek ise BM ve AB temsilcilerinin katıldığı ve Libyalı kadınların katılımının dışlandığı Paris'teki Libya Dostları'nın devlet inşası ve güvenlik konulu 12 Şubat 2013'de gerçekleşen Uluslararası Bakanlar toplantısıdır. Uluslararası toplum tarafından düzenlenen bu toplantı, çatışma sonrası toplumlarda kadın ve barışa ilişkin tüm KBG gündemi kararlarına tamamen aykırıdır. KBG gündeminin tüm belgeleri bu tür toplantı ve müzakerelerde kadınların temsil edilmesini içerirken Libya'daki BM politikaları ve uygulamalarında KBG gündemine yönelik taahhüt eksikliği kadınların görünür olmamasına sebep olmuştur. Libyalı kadınlar kötüleşen güvenlik koşullarının bir numaralı kurbanı olmaya, 'siyasi olarak taciz edilmeye', güvenlik ve devlet inşası konusundaki önemli müzakerelere katılmaktan dışlanmaya devam etmektedirler.³⁹⁷

Libya'da kurulmaya çalışılan barış ortamına rağmen kadınların yaşadığı şiddet olayları da hala devam etmektedir. LSDF'nin ilk oturum toplantısı devam ederken avukat

³⁹⁵ UNSMIL, "Special Envoy Kubis Meets with Women, Civil Society Groups and the 24 December Movement", *UNSMIL*, 27 Mart 2021, <https://unsmil.unmissions.org/special-envoy-kubis-meets-women-civil-society-groups-and-24-december-movement>, (18.5.2022).

³⁹⁶ UNSMIL, "Statement of the Co-Chairs (Netherlands, Switzerland and UNSMIL) of the International Humanitarian Law and Human Rights Working Group of the International Follow-Up Committee on Libya on International Women's Day", *UNSMIL*, 8 Mart 2021, <https://unsmil.unmissions.org/statement-co-chairs-netherlands-switzerland-and-unsmil-international-humanitarian-law-and-human-0>, (18.5.2022).

³⁹⁷ Zahra' Langhi, "Gender and State-Building in Libya: Towards a Politics of Inclusion", *The Journal of North African Studies*, C.19, S. 2 (2014), s. 205.

Hanan al-Barassi'nin 10 Kasım 2020'de siyasi amaçla öldürülmesi,³⁹⁸ Libya'da toplumsal cinsiyet eşitliğini içeren siyasi bir sürecin önünde önemli engeller olduğunu göstermektedir. Devrimden bu yana Libya'daki barış süreci, Libya'daki kadın sivil toplum örgütlerinin gelişmesine rağmen, toplumsal cinsiyetle ilgili konulara şaşırtıcı bir dikkat eksikliği ve resmî aktörler tarafından toplumsal cinsiyete duyarlı analizlerin yokluğu ile karakterize edilmiştir.³⁹⁹

Libya'da kamusal yaşamdaki kadınlar (özellikle aktivistler ve politikacılar) tehdit, taciz ve iftiralarla karşı karşıya kalmış ve birçoğu kaçırılmış veya trajik bir şekilde öldürülmüştür. Bu somut tehditler ve diğer durumlar kadınların güvenliklerinden endişe duymaları nedeniyle devrimci hareketlere veya sivil toplum oluşumlarına katılımlarını yavaşlatmıştır.⁴⁰⁰ Örneğin Şiddet içeren aşırılık yanlısı örgütler Kaddafi'den sonra oluşan otorite boşluğundan yararlanmış⁴⁰¹ ve birçok kadın tek başına dışarıya çıkarken kendilerini güvensiz hissettiklerini bu durumun da hareket özgürlüklerini kısıtladığını dile getirmiştir.⁴⁰² Üstelik bu güvensizlik durumu yalnızca sokaklarda yaşanan bir şey olmakla kalmamıştır. Sınır güvenliğinin olmaması ve özellikle BM silah ambargosunun ihlaliyle küçük silahların yaygınlaşması da (yani bireysel silahlanmanın artması) kadınların aile içi şiddetin mağduru olma riskini de önemli derecede arttırmıştır.⁴⁰³

Libyalı kadınların ülkenin silahlı kuvvetlerinde, polis güçlerinde ve diğer güvenlik birimlerinde temsili ise son derece sınırlı kalmıştır. Feminizm kadınların silahlı güç kullanımını içeren askerî ve polisiye yapılarda yetersiz temsilini eleştirmekle birlikte bireysel güvenliklerin tesisi anlamında bu güçlerin bulunması hâlinde kadınların güvenlik sorunlarını da içerecek şekilde genelleştirilmiş bir güvenlik perspektifinin kurulması adına kadın

³⁹⁸ Human Rights Watch, "Libya: Outspoken Benghazi Lawyer Murdered", *Human Rights Watch*, 11 Kasım 2020, <https://www.hrw.org/news/2020/11/11/libya-outspoken-benghazi-lawyer-murdered>, (19.5.2022).

³⁹⁹ Delahunty, a.g.e., s. 8.

⁴⁰⁰ Hweio, a.g.e., s. 84.

⁴⁰¹ Women's International League for Peace and Freedom, "A Roadmap to Sustainable Peace in Libya A Feminist Approach towards Achieving Peace and Security in the Face of Patriarchy, Militarism, and Fundamentalism", *Women's International League for Peace and Freedom* 2018, https://www.wilpf.org/wp-content/uploads/2019/06/WILPF_Libya_Policy_Brief_Web.pdf, (18.5.2022).

⁴⁰² Hweio, a.g.e., s. 84.

⁴⁰³ Selimovic, a.g.e., s. 9.

katılımını anlamlı bulmaktadır. Libya’da kadınların güvenlik sektörüne sınırlı katılımının sebebinin ataerkil kültürel tutumlar olduğu söylenebilir. Ayrıca kadınlar güvenlik sektörü reformuna dair uluslararası girişimlerden de dışlanmıştır.⁴⁰⁴ Güvenlik sektörü pozisyonlarında kadınların olmamasının ise zincirleme etkisi vardır. Güvenlik sektöründeki kadınların bu eksik temsili özellikle erkek gözetiminde tutulan kadın mahkumları önemli derecede olumsuz etkilemektedir.⁴⁰⁵ 2013’de yayınlanan Saferworld Raporu, Libyalı kadınların devletin güvenlik sağlayıcılarına karşı derin güvensizliklerinin ve gücün kötüye kullanılması (yolsuzluk, kötü muamele ve taciz) konusundaki endişelerinin altını çizmiştir. Ayrıca rapor kadınların zayıf ve suiistimal edilen güvenlik koşullarını, güvensizliğin itici gücü olarak gördüklerini belirtmiştir.⁴⁰⁶

Libyalı kadın sivil toplum örgütleri yeni anayasaya toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması taahhüdünün dâhil edilmesinin yanı sıra kadın haklarını savunacak ulusal toplumsal cinsiyet mekanizmalarının oluşturulması için çağrıda bulunmuşlardır.⁴⁰⁷ Libya’da uzlaşmanın sağlanması, tam anlamıyla barış inşasının gerçekleşmesi ve istikrarlı bir devlet inşasının temeli olması için kilit rol oynayan aşağıdan yukarıya bir ulus inşa etme sürecinden geçmektedir. Bu perspektifte kadınların arabuluculuk ve uzlaşma mekanizmalarından ve forumlardan yaygın şekilde dışlanmasıyla kadınlar yeni kolektif ulus algılarından dışlamakta bununla birlikte de ulus inşa süreci eksik dolayısıyla da başarısız olmaktadır.⁴⁰⁸ Devletler tarafından geliştirilen Ulusal Eylem Planı aracılığıyla uygulanacak olan KBG gündemini uygulamak için Libya, bu zamana kadar ne bir ulusal eylem planı ne de bir ulusal strateji geliştirmiştir.⁴⁰⁹ Libya’daki feminist hareketler, kadınların etkin siyasi katılımdan dışlanmasının ana nedenleri olarak kadınları yapısal olarak kamusal ve siyasi alanlardan dışlamak için araçlar yaratan mevcut ataerkillik, militarizm ve köktencilik kültürünü

⁴⁰⁴ Iffat Idris, *Implementation of UN Security Council Resolution 1325 in Libya*, B K4D Helpdesk Report, Brighton, UK: Institute of Development Studies, 2017, s. 3-12.

⁴⁰⁵ Selimovic, a.g.e. s. 9.

⁴⁰⁶ Saferworld, *“It’s Dangerous to be the First”: Security Barriers to Women’s Public Participation in Egypt, Libya and Yemen*, London: Saferworld, 2013.

⁴⁰⁷ UNSMIL, “Libyan Women Launch Libya’s First Minimum Peace Agenda”, *UNSMIL*, 10 Kasım 2015, <https://arabstates.unwomen.org/en/news/stories/2015/11/libyan-women-launch>, (4.6.2022).

⁴⁰⁸ Delahunty, a.g.e., s. 17.

⁴⁰⁹ a.g.e., s. 21.

sıralamaktadırlar.⁴¹⁰ UNSMIL öncülüğünde yapılan geçiş süreci yol haritasında kadınların en az %30 temsilinin sağlanmasının barış süreçlerinde kadınların değerli katılımı için önemli bir adım olduğu belirtilmektedir. Geline son noktada ise Libya’da halen seçimlerin yapılmaması da kadınların bu temsil durumunun gerçekleşmemesine sebep olmuştur. Hem Libya siyasi sürecinde hem de BM ve uluslararası çapta gerçekleşen barış inşa süreçlerinde kadınların temsili yetersiz kalmıştır.

⁴¹⁰ Women's International League for Peace and Freedom, a.g.e., s. 2

SONUÇ

Koruma sorumluluğunun Libya örneği temelinde feminist teori bağlamında analiz edildiği bu çalışma da öncelikle insani müdahale olgusuyla başlayan ve devamında koruma sorumluluğuna evrilen süreç değerlendirilmiş sonrasında ise feminist teori bağlamında koruma sorumluluğunun analizi yapılmaya çalışılmıştır. Feminizm bağlamında yapılan bu analiz, koruma sorumluluğunun ortaya çıkışından sonra uygulandığı ilk örnek olan Libya üzerinden desteklenmiştir.

Koruma sorumluluğu devletlerin halklarını kitlesel insan hakları ihlallerinden koruyamadığı ya da korumak istemediği durumlarda uluslararası toplum tarafından korunmasını hedefleyen bir ilkedir. İnsan güvenliğinin temel alınarak geliştirildiği koruma sorumluluğu ilkesinde devletlerin egemenliği hak olmaktan ziyade, sorumluluk olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bireylerin güvenliğini sağlamaktan ziyade devletin güvenliğine odaklanan koruma sorumluluğu realpolitik amaçlara hizmet eden bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı da çalışmanın ana savunusu temelinde vurgulandığı üzere, feminizmin de eleştirileri bağlamında, toplumsal cinsiyet temelli sorunların göz ardı edilmesine ve kadınların görünmez kılınmasına kaynaklık etmektedir.

Çalışmada üç boyut çerçevesinde koruma sorumluluğunun Libya örneği temelinde analizinin yapılması hedeflenmiştir. Birinci boyutta feminizmin realizme dair sorgulamaları/eleştirileri temel alınarak koruma sorumluluğunun devletin güvenliği, devlet egemenliği/sorumluluğu ve askerî güç kullanımı gibi parametreler bağlamında kurgulanması değerlendirilmiştir. Bu çerçevede koruma sorumluluğunun kapsamının soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar kapsamında sınırlandırılması, doğrudan ve yapısal şiddet gibi temel sorunlar çerçevesinde gelişen ve aslında bireylerin güvenliği açısından bu dört temel suç gibi insan hakları ihlallerine kaynaklık oluşturan diğer suçların kapsam dışında bırakılması gerçekten bireylerin güvenliğinin sağlanılmasına mı odaklanılıyor noktasında soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır. 2005 yılındaki Dünya Zirvesi'nde koruma sorumluluğunda, uluslararası toplumun devletlere yardımcı şeklinde konumlandırılması ve devlet ancak halkını açıkça koruyamadığı durumda gerekli

tedbirlerin uluslararası toplum tarafından alınabileceğinin belirtilmesi devleti ve devletin güvenliğini egemenlik olgusu bağlamında ön plana çıkartan ve bireysel güvenlikleri ikincil konuma yerleştiren bir bakış açısını hâkim kılmaktadır. Dolayısıyla koruma sorumluluğu temel noktada realpolitiğe hizmet eder bir niteliktedir. Bu durum Libya örneğinde de kendini göstermiştir. NATO, Libya’da sivilleri korumak için koruma sorumluluğu kapsamında askerî müdahalede bulunduğunu belirtmiştir. Oysa ki NATO’nun Libya’da insan güvenliğini dikkate almayan eylemlere giriştiği açıkça görülmüştür. Örneğin NATO Kaddafi’nin memleketi Sirte’deki güçleri bombalamış oysaki Sirte’deki halk Kaddafi’yi desteklediği için Kaddafi ordusunun onlara bir tehdit oluşturmamasından dolayı NATO’nun bu eylemi haksız görülmüştür. Feminizm koruma sorumluluğunda sadece devletin ön plana çıkarılmasına değil silahlı güç kullanımına da karşı çıkmıştır. Feminizm silahlı güç kullanımının olmaması ve silahlı güç kullanımı sonrasında daha kötü sonuçlar olmaması için önleme faaliyetlerine önem vermektedir. Ancak koruma sorumluluğunun silahlı güç kullanımını belirli şartlarda da olsa mümkün kılan bir içeriği bulunmaktadır.

İkinci boyut çerçevesinde Libya’ya yönelik koruma sorumluluğunu düzenleyen belgelerde hem silahlı güç kullanımı hem de güç kullanımı sonrasındaki aşamalarda kadınları veya genel çerçevede toplumsal cinsiyet temasını içeren herhangi bir düzenlemeye yer verilip verilmediği sorgulanmıştır. Bu belgelerde kadınlara ve toplumsal cinsiyete yeterince yer verilmediği açıktır. Ayrıca koruma sorumluluğunu düzenleyen belgelerde kadınların temelde hatta sadece mağdur olarak daha da özelde ‘tecavüz mağduru’ olarak nitelendirilmesi de büyük bir handikaptır. Kadınların tecavüzle ilişkilendirilerek korunması gerektiği anlayışının koruma sorumluluğunun temelini oluşturmakta da kullanıldığı görülmektedir. NATO, Libya’ya gerçekleştirdiği askerî müdahalesini Kaddafi güçleri tarafından halka uygulanan tecavüz eylemlerinin ön plana çıkarılmasıyla meşru hale getirmeye çalışmıştır. Koruma sorumluluğunu düzenleyen belgelerde de olduğu gibi, kadınların mağduriyetleri gündeme getirilerek, kadınların korunması üzerinden askerî müdahale meşrulaştırılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü boyut çerçevesinde ise koruma sorumluluğu kapsamında Libya örneği de dikkate alınarak müdahale öncesi ve sonrası süreçlerde kadınların karar alma

mekanizmalarında ne ölçüde yer edindikleri/edinebildikleri sorgulanmıştır. Bu çerçevede koruma sorumluluğu süreçlerindeki karar alma mekanizmalarında kadınların olup olmadığının analizi için koruma sorumluluğunun gelişim sürecinde kadınların varlığı incelenmiş ve tüm süreçlerde kadınların varlığının etkin olmadığı görülmüştür. Libya örneğindeki barış inşa süreci, kadınların çatışma ve barış inşa süreçlerinde eşit ve tam katılımını savunan KBG gündemiyle birlikte analiz edilmiştir. Libya’da koruma sorumluluğu kapsamında gerçekleşen barış inşa sürecinde de kadınların hem barış görüşmelerinde hem de ulusal ve yerel ölçekte geniş çapta etkinlik elde edemedikleri, karar verici olarak sayısal ve nitelik olarak etkili olamadıkları görülmüştür. Feminizmin de belirttiği gibi barış süreçlerinde en fazla kadınların rol alması beklenirken (kadınlar barışçıldır söyleminden hareket edilecek olursa) gerçekte durumun hiç de öyle olmadığı bu örnekte de kendini göstermiştir.

Bu çalışmada koruma sorumluluğunun feminist teori bağlamında analizi yapılarak koruma sorumluluğuna farklı bir perspektiften bakılmaya çalışılmıştır. İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna giden süreç, koruma sorumluluğu bağlamında oluşturulmaya çalışılan uluslararası düzenlemeler, Libya örneği ve NATO’nun müdahalesinin haklı/haksız gerekçeleri gibi olgular bir de toplumsal cinsiyet ve kadınlar noktasına odaklanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Koruma sorumluluğunun sorunlu alanlarından biri olarak kadınların görünmezliği de hukuki düzenlemelerdeki ifadeler ve sahadaki veriler bağlamında ortaya konulmuştur. Çalışmanın Libya örneği temelinde verilere ulaşma konusunda kısıtlılıklar içerdiği giriş kısmında da belirtilmiştir. Bu kısıtlılıkların temelinde Libya’da kadın karar alıcıların sayısının az olmasının yanı sıra barış inşa süreçlerinde kadınlarla ilgili konulara odaklanılması konusundaki yetersizlikler de dikkat çekmektedir. Libya’da tesis edilmeye çalışılan barış inşa süreci ve siyasi istikrarın başarısı özellikle de BM gibi kurumların da desteği ile toplumsal cinsiyet bağlamında gözlenen handikapların aşılması ve kadınların görünürliğünün artırılması anlamında da önemlidir.

Koruma sorumluluğunun destekçileri kapsamının HIV/AIDS, iklim değişikliği, doğal afet, açlık gibi durumlara genişletilmesi önerilerine katılmamakla birlikte böyle bir kapsam genişlemesinin koruma sorumluluğunu işlevsel olmaktan uzaklaştıracağını belirtmişlerdir.

Ayrıca koruma sorumluluğu bir hükûmetin halkına yönelik tüm insan hakları ihlallerine uygulanacaksa, eylem için bir konsensüs yaratmanın ve bunu sürdürmenin neredeyse imkânsız olacağını savunmaktadırlar. Oysaki uluslararası toplum çok sayıda sivilin silahla öldürölmesi ile hükûmetlerin yardım ulaştırılmasını engellemesi sebebiyle açlık veya hastalık gibi yapısal şiddet durumları arasında ahlaki bir fark gözetmemelidir. Koruma sorumluluğunun kapsamının yapısal şiddet içerecek şekilde genişlemesinin uluslararası çabayı harekete geçirmekte sorun yaratabilmesine karşın bu tarz şiddet durumlarında bölgesel bazda müdahaleler kullanılabilir. Bölgesel örgütler sahada güvenilirliğe sahip oldukları için devletlerin halklarını koruyamadığı yapısal şiddet durumlarında koruma sorumluluğunun uygulanması için kilit rol oynayabilirler. Dolayısıyla söz konusu yapısal şiddet unsurlarıyla ilgilenen STK'ların ön plana çıkarılması koruma sorumluluğunun kapsamlı bir insan güvenliğini içermesi açısından önemli bir adım olabilir.

KAYNAKÇA

- Al Jazeera. *Arab States Seek Libya No-Fly Zone*. 12 Mart 2011. <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/12/arab-states-seek-libya-no-fly-zone>. (29.7.2022).
- . *NATO Extends Libya Air Campaign*. 1 Haziran 2011. <https://www.aljazeera.com/news/2011/6/1/nato-extends-libya-air-campaign>. (13.10.2022).
- . *No Let-up in Gaddafi Offensive*. 17 Mart 2011. <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/17/no-let-up-in-gaddafi-offensive>. (12.10.2022).
- . *UN Authorises No-Fly Zone Over Libya*. 18 Mart 2011. <https://www.aljazeera.com/news/2011/3/18/un-authorises-no-fly-zone-over-libya>. (12.10.2022).
- AMMAR, Sahar. "National Reconciliation in Libya: Challenges and Perspectives." *Swisspeace*. 2022.
- Amnesty International. "The Battle for Libya: Killings, Disappearances and Torture." Amnesty International. 2011.
- ANDERSON, Letitia, Maj. GEN, ve Patrick CAMMAERT. *Addressing Conflict-Related Sexual Violence: An Analytical Inventory of Peacekeeping Practice*. UNWOMEN. 2010.
- ANNAN, Kofi. "UN Secretary-General Kofi Annan's Action Plan to Prevent Genocide." *Prevent Genocide International*. 7 Nisan 2004. <http://www.preventgenocide.org/prevent/UNdocs/KofiAnnansActionPlanToPreventGenocide7Apr2004.htm#links>. (21.4.2022).
- AOLAIN, Fionnuala D. Ní, ve Nahla VALJI. "Scholarly Debates and Contested Meanings of WPS." *The Oxford Handbook of Women, Peace, and Security*, ed. Sara E. DAVIES ve Jacqui TRUE, Oxford: Oxford University Press. 2019: ss. 53-66.
- ARI, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel. 2018.
- ARSAVA, A. Füsün. "Egemenlik Ve Koruma Sorumluluğu." *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 1 (2011) ss. 101-124.
- AXWORTHY, Lloyd, ve Allan ROCK. "R2P: A New and Unfinished Agenda." *Global Responsibility to Protect* 1, S. 1 (2009): ss. 54-69.
- Aydın 24 Haber. *Uluslararası Libya Konferansı'nda seçim Tarihi Belirlendi: 10 Aralık*. 29 Mayıs 2018. <https://www.aydin24haber.com/uluslararasi-libya-konferansinda-secim-tarihi-belirlendi-10-aralik-376416h.htm>. (21.10.2022).
- AYDIN KOYUNCU, Çiğdem. "Feminizm Bağlamında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Kadın, Barış ve Güvenlik Gündemi Kararlarının Analizi." *Uygulamalı Ekonomi ve Sosyal Bilimler Dergisi* 4, S. 2 (2022): ss. 125-145.
- AYDIN KOYUNCU, Çiğdem. "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 67, S. 1 (2012): ss. 111-139.
- AYDIN KOYUNCU, Çiğdem. "Uluslararası İlişkiler Temelinde Farklı Feminist Yaklaşımların Söylemleri." *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2*, ed. Tayyar Arı, Bursa: Dora. 2014: ss. 203-226.
- AYDIN, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51, S. 1 (1996): ss. 71-114.
- AZZUZ, Intisar S. "Libyan women: Past, Present and Future." *A New Paradigm: Perspectives on the Changing Mediterranean*, ed. Sasha Toperich ve Andy Mullins. Washington, DC: Center for Transatlantic Relations. 2014: ss. 149-158.

- BADESCU, Cristina Gabriela. *Humanitarian Intervention and the Responsibility to Protect: Security and Human Rights*. London: Routledge. 2011.
- BASSIOUNI, M. Cherif. *Libya: From Repression to Revolution : A Record of Armed Conflict and International Law Violations, 2011-2013*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers. 2013.
- BECKER, Jo, ve Scott SHANE. *Hillary Clinton, 'Smart Power' and a Dictator's Fall*. 27 Şubat 2016. <https://www.nytimes.com/2016/02/28/us/politics/hillary-clinton-libya.html>. (12.10.2022).
- BELLAMY, Alex J. "Conflict Prevention and the Responsibility to Protect." *Global Governance*, C. 14, S. 2 (2008): ss. 135-156.
- BELLAMY, Alex J. "Libya and the Responsibility to Protect: The Exception and the Norm." *Ethics & International Affairs*, C. 25, S. 3 (2011): ss. 1-7.
- BELLAMY, Alex J. "The Responsibility to Protect and the Problem of Military Intervention." *International Affairs* (International Affairs), C. 84, S. 4 (2008): ss. 615-639.
- BELLAMY, Alex J. "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit." *Ethics & International Affairs*, C. 20, S. 2 (2006): ss. 143-169.
- BOND, Jennifer, ve Laurel SHERRET. *A Sight for Sore Eyes: Bringing Gender Vision to the Responsibility to Protect Framework*. United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW). 2006.
- BOND, Jennifer, ve Laurel SHERRET. "Mapping Gender and the Responsibility to Protect: Seeking Intersections, Finding Parallels." *Global Responsibility to Protect*, C. 4, S. 2 (2012): ss. 133-153.
- BOURSHROUS, Amal. *The Fate of Libyan Women's Rights Hangs in the Balance*. 19 Ekim 2021. <https://newafricanmagazine.com/27180/>. (10.10.2022).
- BOWCOTT, Owen. *Libya Mass Rape Claims: Using Viagra Would Be a Horrific First*. 9 Haziran 2011. <https://www.theguardian.com/world/2011/jun/09/libya-mass-rape-viagra-claim>. (2.10.2022).
- CASTLE, Tim. *NATO Giving Rebels Intelligence in Gaddafi Hunt-UK's Fox*. 25 Ağustos 2011. <https://www.reuters.com/article/libya-gaddafi-nato-idUKL5E7JP08I20110825>. (12.10.2022).
- CAZALA, Menent Savaş. "Koruma Sorumluluğu'nun Normatif Statüsü." *Öneri Dergisi*, C. 13, S. 50 (2018) ss. 65-89.
- CHARLESWORTH, Hilary. "Feminist Reflections on the Responsibility to Protect." *Global Responsibility to Protect*, C. 2, S. 3 (2010): ss. 232-249.
- CHARVET, John. "The Idea of State Sovereignty and the Right of Humanitarian Intervention." *International Political Science Review*, C. 18, S. 1 (1997): ss. 39-48.
- CHIVERS, C. J., ve Eric SCHMITT. *In Strikes on Libya by NATO, an Unspoken Civilian Toll*. 17 Aralık 2011. <https://www.nytimes.com/2011/12/18/world/africa/scores-of-unintended-casualties-in-nato-war-in-libya.html>. (12.10.2022).
- CHIVVIZ, Christopher S., ve Jeffrey MARTINI. *Libya After Qaddafi: Lesson and Implications for the Future*. Santa Monica: RAND. 2014.
- CLÉMENT, Françoise, ve Amed SALAH. "Post-Uprising Libyan Associations and Democracy Building in Urban Libya." *Built Environment*, C. 40, S. 1 (2014): ss. 118-127.
- COHEN, Roberta. "From Sovereign Responsibility to R2P." *The Routledge Handbook of the Responsibility to Protect*. ed. W. Andy Knight ve Frazer Egerton, New York: Routledge. 2012: ss. 7-21.
- COHEN, Roberta, ve M. Deng DENG. "Sovereignty as Responsibility: Building Block for R2P." *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, ed. Alex J. Bellamy ve Tim Dunn. Oxford: Oxford University Press. 2016: ss. 74-93.

- DAALDER, Ivo H., ve James G. STAVRIDIS. "NATO's Victory in Libya: The Right Way to Run an Intervention." *Foreign Affairs*. C. 91, S. 2 (2012): ss. 1-7.
- DALA, Mustafa. *Libya'da Geçiş Sürecinin Yol Haritası Süresinin Dolması Gerilimi Derinleştiriyor*. 25 Haziran 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/libyada-gecis-surecinin-yol-haritasi-suresinin-dolmasi-gerilimi-derinlestiriyor/2622286>. (11.10.2022).
- DALAR, Mehmet, ve Caner KALAYCI. "Suriye Krizinde Koruma Sorumluluğu Çıkmazı." *DÜHFD*. C. 24, S. 40 (2019): 43-71.
- DELAHUNTY, Hannah. *Towards Peace in Libya? A Gender-Responsive Analysis of the Libyan Conflict and Some Pathways towards Gender-Inclusive Resolution*. Paris: Gender in Geopolitics Institute. 2022.
- DENG, Francis M., Sadikiel KIMARO, Terrence LYONS, Donald ROTCHILD, ve I. William ZARTMAN. *Sovereignty As Responsibility: Conflict Management in Africa*. Washington, D.C.: The Brookings Institution. 1996.
- Devex. *Government of National Accord (Libya)*. t.y. <https://www.devex.com/organizations/government-of-national-accord-libya-130825>. (2.10.2022).
- DHARMAPURI, Sahana. 2013. "Implementing UN Security Council Resolution 1325: Putting the Responsibility to Protect into Practice." *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, Ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stamnes ve Sarah Teitt, 121-154. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.
- DOESER, Fredrik. "Sweden's Participation in Operation Unified Protector: Obligations and Interests." *International Peacekeeping*. C. 21, S. 5 (2014): ss. 642-657.
- EKEN, Mehmet Evren. "Feminizm, Maskülinite ve Uluslararası İlişkiler Teorisi: Uluslararası Siyasetin Toplumsal Cinsiyeti." *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, ed. Ramazan Gözen, İstanbul: İletişim Yayınları. 2016: ss. 443-492.
- ELDEM, Tuba. "Koruma Sorumluluğu' Normunun Libya Ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği." *Uluslararası Hukuk ve Politika*. S. 43 (2015): ss. 1-38.
- ENGLE, Karen. "Calling in the Troops: The Uneasy Relationship Among Women's Rights, Human Rights, and Humanitarian Intervention." *Harvard Human Rights Journal*. C. 20, S. 189 (2007): ss. 189-226.
- ENLOE, Cynthia. *Bananas, Beaches and Bases: Making Feminist Sense of International Politics*. London: University of California Press. 2014.
- ENLOE, Cynthia. "Feminism." *International Relations Theory for the Twenty-First Century An Introduction*, ed. Martin Griffiths, New York: Routledge. 2007: ss. 99-110.
- ERDUR, Volkan. "A Short Review About The Concept of Responsibility to Protect." *İnsan ve Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 4, S. 2 (2021): ss. 401-410.
- ERTUĞRUL, Ümmühan Elçin. "İnsani Müdahale(!)." *Kuzey Afrika ve Asya Çalışmaları Uluslararası Sempozyumu* 38 (2007): ss. 10-15.
- ERTUĞRUL, Ümmühan Elçin. "Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak." *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 20, S. 2 (2016): ss. 441-470.
- ERTUĞRUL, Ümmühan Elçin. "Koruma Sorumluluğu; Makyaj Sonrası İnsani Müdahale." *Human Security: Threats, Risks, and Crises*. 2010: ss. 478-493.
- EVANS, Gareth. *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*. Washington, D.C.: Brookings Institution Press. 2008.
- EVANS, Gareth. "The Responsibility to Protect: From an Idea to an International Norm." *Responsibility to Protect The Global Moral Compact for the 21st Century*, ed. Richard H. Cooper ve Juliette Voïnov Kohler, New York: Palgrave Macmillan. 2009: ss. 15-29.

- EVANS, Gareth, ve Mohamed SAHNOUN. "The Responsibility to Protect." *Foreign Affairs*. C. 81, S. 6 (2002): ss. 99-110.
- FAHİM, Kareem, ve David D. KIRKPATRİCK. *Airstrikes Clear Way for Libyan Rebels' First Major Advance*. 26 Mart 2011. <https://www.nytimes.com/2011/03/27/world/africa/27libya.html>. (12.10.2022).
- FASANOTTI, Federica Saini. 2017. "Libya: A Nation Suspended between Past and Future." *Studia Diplomatica*. C. 68, S. 4 (2017): ss. 95-104.
- FİNNEMORE, Martha. "Constructing Norms of Humanitarian Intervention." *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, ed. Peter J. Katzenstein, New York: Columbia University Press. 1996. s.y.
- FLOCK, Elizabeth. *Iman Al-Obeidi: Rape As a Weapon of War*. 29 Mart 2011. https://www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/iman-al-obeidi-rape-as-a-weapon-of-war/2011/03/29/AFVX4IwB_blog.html. (2.10.2022).
- FRANCİONİ, Francesco, ve Christine BAKKER. "Responsibility to Protect, Humanitarian intervention and Human rights: Lessons from Libya to Mali." *Transatlantic Relations and the future of Global Governance (TRANSWORLD)*. 2013: ss. 1-20.
- GÖZEN ERCAN, Pınar. "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P." *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 5, S. 2 (2015): ss. 165-182.
- GÖZEN ERCAN, Pınar. "Onuncu Yılının Ardından "Koruma Sorumluluğu"nun Kavramsal Gelişimine Feminist Bir Eleştiri." *Alternatif Politika*. C. 9, S. 3 (2017): ss. 385-408.
- GÖZEN ERCAN, Pınar. "R2P: From Slogan to an International Ethical Norm." *Uluslararası İlişkiler*. C. 11, S. 43 (2014): ss. 35-52.
- GALTUNG, Johan. "A Structural Theory of Imperialism." *Journal of Peace Research*. C. 8, S. 2 (1971): ss. 81-117.
- GAUB, Florence. "The North Atlantic Treaty Organizations and Libya: Reviewing Operation Unified Protector." 2013.
- Gazete Duvar. *Libya'daki BM Destek Misyonu'nun Görev Süresi Uzatıldı*. 29 Ekim 2022. <https://www.gazeteduvar.com.tr/libyadaki-bm-destek-misyonunun-gorev-suresi-uzatildi-haber-1586960>. (5.9.2022).
- GLASS, Andrew. *Obama Approves Airstrikes Against Libya, March 19, 2011*. 19 Mart 2011. <https://www.politico.com/story/2019/03/19/barack-obama-libya-airstrikes-1224550>. (5.10.2022).
- HAJJAR, Sami G. "The Jamahiriya Experiment in Libya: Qadhafi and Rousseau." *The Journal of Modern African Studies*. C. 8, S. 2 (1980): ss. 180-200.
- HALL, Lucy, ve Laura J. SHEPHERD. "WPS and R2P: Theorising Responsibility and Protection." *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stamnes ve Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 2013: ss. 53-80.
- HARDING, Sandra. *The Science Question in Feminism*. New York: Cornell University Press. 1986.
- HARNDEN, Toby, Rosaprince SWAMİ, ve Praveen SWAMİ. *Libya: Coalition Attacks Sirte for First Time*. 28 Mart 2011. <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/libya/8410250/Libya-coalition-attacks-Sirte-for-first-time.html>. (12.10.2022).
- HEHIR, Aidan. "Introduction: Libya and the Responsibility to Protect." *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, ed. Aidan Hehir ve Robert Murray, New York: Palgrave Macmillan. 2013: ss. 1-14.

- HEWITT, Sarah. "Overcoming the Gender Gap: The Possibilities of Alignment between the Responsibility to Protect and the Women, Peace and Security Agenda." *Global Responsibility to Protect*. C. 8, S. 1 (2016): 3-28.
- HIMES, Kenneth R. "Notes on Moral Theology 1993: The Morality of Humanitarian Intervention." *Theological Studies*. C. 55, S. 1 (1994): ss 82-105.
- HOBSON, Christopher. "Responding to Failure: The Responsibility to Protect After Libya." *Millennium: Journal of International Studies*. C. 44, S. 3 (2016): ss. 433-454.
- House of Commons Foreign Affairs Committee. "Libya: Examination of Intervention and Collapse and the UK's Future Policy Options." Third Report of Session 2016-17. 2016. <https://publications.parliament.uk/pa/cm201617/cmselect/cmfa/119/119.pdf>. (12.10.2022).
- Human Rights Watch. *Libya: Outspoken Benghazi Lawyer Murdered*. 11 Kasım 2020. <https://www.hrw.org/news/2020/11/11/libya-outspoken-benghazi-lawyer-murdered>. (19.5.2022).
- HWEİO, Haala. "The Libyan Revolution and Women's Participation in Politics and Media." *African Conflict and Peacebuilding Review*. C. 8, S. 2 (2018): ss. 63-92.
- IDRIS, Iffat. *Implementation of UN Security Council Resolution 1325 in Libya*. K4D Helpdesk Report, Brighton, UK: Institute of Development Studies. 2017.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre. 2001.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS). *The Responsibility to Protect: Research, Bibliography, Background: Supplementary Volume to the Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*. Ottawa: International Development Research Centre. 2001.
- International Crisis Group. *Popular Protest in North Africa and the Middle East (V): Making Sense of Libya*. Kahire/Brüksel: International Crisis Group. 2011.
- JOHANSSON-NOGUÉS, Elisabeth. "Gendering the Arab Spring? Rights and (in)security of Tunisian, Egyptian and Libyan Women." *Security Dialogue*. C. 44, S. 5-6 (2013): ss. 393-409.
- JOHN, Ronald Bruce St. *Historical Dictionary of Libya*. Lanham: Rowman & Littlefield. 2014.
- KARDAŞ, Şaban. "Humanitarian Intervention: The Evolution Of the Idea And Practice." *Journal of International Affairs*. C. 6, S. 2 (2001).
- KEKİLLİ, Emrah. "Anatomy of the Libyan Crisis." *Insight Turkey*. C. 19, S. 3 (2017): ss. 159-180.
- KELLEÇİ, Tuğçe, ve Marella Bodur ÜN. "TWAIL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği." *Uluslararası İlişkiler*. C. 14, S. 56 (2017): ss. 89-104.
- Kenneth R., HIMES. "The Morality of Humanitarian Intervention." *Theological Studies*. S. 5 (1994): ss. 82-105.
- KERSAVAGE, Kathryn. "The "Responsibility to Protect" Our Answer to "Never Again"? Libya, Syria and a Critical Analysis of R2P." *International Affairs Forum*. C. 5, S. 1 (2014): ss. 24-41.
- KESKİN, Funda. "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme." *Uluslararası İlişkiler*. C. 6, S. 21 (2009): ss. 67-88.
- KHAWAJA, Noor-ul-Ain. "The Libyan Crisis and UNSC Resolution 1973: Authority, Legitimacy and Prospects." *Pakistan Horizon* (Pakistan Institute of International Affairs) C. 64, S. 3 (2011): ss. 73-92.
- KOLMASOVA, Sarka, ve Katerina KRULİSOVA. "Legitimizing Military Action through "Rape-as-a-Weapon" Discourse in Libya: Critical Feminist Analysis." *Politics & Gender*. C. 15, S. 1 (2018): ss. 1-21.

- KRASNER, Stephen D. "Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables." *International Organization*. C. 36, S. 2 (1982): ss. 185-205.
- KUPERMAN, Alan J. "NATO's Intervention in Libya: A Humanitarian Success?" *Libya, the Responsibility to Protect and the Future of Humanitarian Intervention*, ed. Aidan Hehir ve Robert Murray, New York: Palgrave Macmillan. 2013: ss. 191-201.
- LANGHİ, Zahra'. "Gender and State-Building in Libya: towards a Politics of Inclusion." *The Journal of North African Studies*. C. 19, S. 2 (2014): ss. 200-210.
- LAPİD, Yosef. "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era." *International Studies Quarterly*. C. 33, S. 3 (1989): ss. 235-254.
- LAWSON, Stephanie. "Conceptual Issues in the Comparative Study of Regime Change and Democratization." *Comparative Politics*. C. 25, S. 2 (1993): ss. 183-205.
- LEE-KOO, Katrina. "Translating UNSCR 1325 into Practice: Lessons Learned and Obstacles Ahead." *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Stammes ve Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 2013: ss. 35-52.
- LEİGH, Karen. *Rape in Libya: The Crime That Dare Not Speak Its Name*. 9 Haziran 2011. <https://content.time.com/time/world/article/0,8599,2076775,00.html>. (2.10.2022).
- Libyan Political Dialogue Forum. "Roadmap "For the Preparatory Phase of a Comprehensive Solution"." *UNSMIL*. Kasım 2020. https://unsmil.unmissions.org/sites/default/files/lpdf_-_roadmap_final_eng_0.pdf. (30.5.2022).
- MANNERGREN SELİMOVİĆ, Johanna, ve Disa KAMMARS LARSSON. "Gender and Transition in Libya: Mapping women's participation in post-conflict reconstruction." *The Swedish Institute Of International Affairs*. 2014: ss. 1-32.
- MAZURANA, Dyan. "Gender and Causes and Consequences of Armed Conflict." *Gender, Conflict and Peacekeeping*, ed. Dyan Mazurana, Angela Raven-Roberts ve Jane Parpart, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers. 2005: ss. 29-42.
- McClatchy News. *Libya: African Women Say Rebels Raped Them in Libyan Camp*. 8 Eylül 2011. <https://www.peacewomen.org/content/libya-african-women-say-rebels-raped-them-libyan-camp>. (12.10.2022).
- MEZRAN, Karim, ve Alice ALUNNI. *Libya 10 Years After the 2011 Revolution: A Democratic Transition Unfulfilled*. 16 Şubat 2021. <https://www.ispionline.it/en/publicazione/libya-10-years-after-2011-revolution-democratic-transition-unfulfilled-29252>. (3.11.2022).
- NEBEHAY, Stephanie. *Rape used as weapon of war in Libya and elsewhere: U.N.* 10 Haziran 2011. <https://www.reuters.com/article/us-un-rape-idUSTRE75945020110610>. (23.8.2022).
- NEWSDESK, Naharnet. *Italy: Civilian Deaths Put NATO Credibility at Risk*. 20 Haziran 2011. <https://www.naharnet.com/stories/en/8738-italy-civilian-deaths-put-nato-credibility-at-risk%20aynı%20zamanda%20khawaji%2082>. (2.10.2022).
- NGO Working Group on Women, Peace and Security. t.y. <https://www.womenpeacesecurity.org/about/members/>. (4.6.2022).
- NORDAS, Ragnhild, ve Dara Kay COHEN. 2011. *Wartime Sexual Violence-Challenges and Opportunities for Data Collection and Analysis*. Oslo: Centre for the Study of Civil War.
- North Atlantic Treaty Organization. *NATO and Libya (Archived)*. 9 Kasım 2015. https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm. (2.9.2022).
- . "Operation UNIFIED PROTECTOR NATO No-Fly Zone over Libya." *North Atlantic Treaty Organization*. t.y. https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/pdf_2011_03/unified-protector-no-fly-zone.pdf. (6.6.2022).

- NURUZZAMAN, Mohammed. "Revisiting 'Responsibility to Protect' after Libya and Syria." *E-International Relations*, S. 8 (2014): ss. 1-10.
- OKPOTOR, Faith I. "Human Rights, Humanitarian Intervention, International Politics and, US Foreign Policy: A Feminist Normative Analysis of the Libyan Intervention." *Air & Space Power Journal-Africa and Francophonie*. C. 8, S. 3 (2017): ss. 74-93.
- ORFORD, Anne. "Muscular Humanitarianism: Reading the Narratives of the New Interventionism." *European Journal of International Law*. C. 10, S. 4 (1999): ss. 679-711.
- OTTO, Dianne. "A Sign of 'Weakness'? Disrupting Gender Certainties in the Implementation of Security Council Resolution 1325." *Michigan Journal of Gender & Law*. C. 13, S. 1 (2006): ss. 114-175.
- OTTO, Dianne. "The Exile of Inclusion: Reflections on Gender Issues in International Law Over the Last Decade." *Melbourne Journal of International Law*. C. 1 (2009): ss. 1-16.
- ÖZTÜRK, Hasan. "Darfur'da Yaşanan İç Savaşı Anlamak." *Avrasya Etüdleri*, C. 40, S. 2 (2011): ss. 123-144.
- PARGETER, Alison. *Libya : The Rise and Fall of Qaddafi*. Londra: Yale University Press. 2012.
- PEACH, Lucinda J. "An Alternative to Pacifism? Feminism and Just-War Theory." *Hypatia*. C. 9, S. 2 (1994): ss. 152-172.
- PETERSON, V. Spike. "Security and Sovereign States: What Is at Stake in Taking Feminism Seriously?" *Gendered States: Feminist (Re)Visions of International Relations Theory*, ed. V. Spike Peterson, London: Lynne Rienner Publishers. 1992: ss. 31-64.
- Reliefweb. *NATO and Libya - Operation Unified Protector*. 27 Mart 2011. <https://reliefweb.int/report/libya/nato-and-libya-operation-unified-protector>. (5.6.2022).
- . *UN Support Mission in Libya*, t.y. <https://reliefweb.int/organization/unsmil>. (5.8.2022).
- RİCE, Xan. *Libyan Rebels Pay a heavy Price for Resisting Gaddafi in Misrata*. 21 Nisan 2011. <https://www.theguardian.com/world/2011/apr/21/libyan-rebels-heavy-price-misrata>. (12.10.2022).
- RİEFF, David. *R2P, R.I.P.* 7 Kasım 2011. <https://www.nytimes.com/2011/11/08/opinion/r2p-rip.html>. (12.10.2022).
- ROBINSON, Kali. "Who's Who in Libya's War?" *Council on Foreign Relations*. 18 Haziran 2020. <https://www.cfr.org/in-brief/whos-who-libyas-war>. (23.5.2022).
- RODOGNO, Davide. "Humanitarian Intervention in the Nineteenth Century." *The Oxford Handbook of the Responsibility to Protect*, ed. Alex Bellamy ve Tim Dunne, Oxford: Oxford University Press. 2016: ss. 19-37.
- ROGERS, Joshua, Hannah WRIGHT, ve Saleem HADDAD. *"It's dangerous to be the first": Security barriers to women's public participation in Egypt, Libya and Yemen*. London: Saferworld. 2013.
- RONEN, Yehudit. *Qaddafi's Libya in World Politics*. Londra: Lynne Rienner Publishers. 2008.
- ROSS-SHERIFF, Fariyal, ve Mary E. SWIGONSKI. "Women, War, and Peace Building." *Affilia*. C. 21, S. 2 (2006): ss. 129-132.
- RYAN, Missy. "U.N. Slams 'Extensive, Blatant' Violations of Libya Arms Embargo." *The Washington Post*. 16 Mart 2021. https://www.washingtonpost.com/national-security/libya-arms-embargo-un-report/2021/03/16/8ff1fca4-8678-11eb-8a67-f314e5fcf88d_story.html. (1.5.2022).
- SAFERWORLD. *It's Dangerous to be the First": Security Barriers to Women's Public Participation in Egypt, Libya and Yemen*. London: Saferworld. 2013.
- SAK, Yıldray. "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler." *Uluslararası İlişkiler*. C. 11, S. 44 (2015): ss. 121-153.

- SELIMOVIC, Johanna Mannergren, ve Disa Kammars LARSSON. "Gender and Transition in Libya: Mapping Women's Participation in Post-Conflict Resolution." (Swedish Institute of International Affairs), S. 8 (2014).
- SEVİM, Ayşe. *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları. 2005.
- SEYMEYEN ÇAKAR, Ayşen. "İnsanlığa Karşı Suçlar." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 103 (2012): ss. 169 - 198.
- SÜRÜCÜOĞLU, Orkun. "Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme." *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 19, S. 4 (2017): ss. 603-628.
- SJOBERG, Laura, ve J. Ann TICKNER. "Introduction: International Relations Through Feminist Lenses." *Feminism and International Relations: Conversations about the Past, Present and Future*, ed. J. Ann TICKNER ve Laura SJOBERG, New York: Routledge. 2011: ss. 1-21.
- SKJELSBÆK, Inger. "Responsibility to Protect or Prevent? Victims and Perpetrators of Sexual Violence Crimes in Armed Conflicts." *Responsibility to Protect and Women, Peace and Security: Aligning the Protection Agendas*, ed. Sara E. Davies, Zim Nwokora, Eli Starnes ve Sarah Teitt, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers. 2013: ss. 81-100.
- SMİTH, Sarah. "Feminism." *International Relations Theory*, ed. Stephen Mcglinchey, Rosie Walters ve Christian Scheinplug, Bristol: E-International Relations Publishing. 2017: ss. 69-75.
- SMITS, Rosan, Floor Janssen, Ivan Briscoe, ve Terri Beswick. *Libya's Recent History and the Path to Revolution*. Clingendael Institute. 2013.
- SPITKA, Timea. "Drawing the Red Lines: Gender and Responsibility to Protect in BiH and Israel/Palestine." *The Responsibility to Protect at 10: The Challenge of Protecting the World's Most Vulnerable Populations*. (2017): ss. 1-15.
- STALINSKY, Steven. *Gaddafi Calls Out 'Greasy Rats' and 'Foreign Agents'*. 22 Şubat 2011. <https://www.nationalreview.com/corner/gaddafi-calls-out-greasy-rats-and-foreign-agents-steven-stalinsky/>. (13.10.2022).
- STARNES, Eli. "The Responsibility to Protect: Integrating gender perspectives into policies and practices." *Global Responsibility to Protect*. C. 4, S. 2 (2012): ss. 172-197.
- STEFAN, Cristina G. "Opportunity for Gendering the Responsibility to Protect Agenda at the United Nations?" *Global Studies Quarterly*. C. 1, S. 3 (2021): ss. 1-13.
- SYLVESTER, Christine. *Feminist International Relations: An Unfinished Journey*. Cambridge: Cambridge University Press. 2004.
- ŞÖLENDİL, Ömür. *Libya'da Sular Durulmuyor, Giderek Bulanıklaşıyor*. 5 Temmuz 2022. <https://apm.org.tr/2022/07/05/libyada-sular-durulmuyor-giderek-bulaniklasiyor/>. (10.10.2022).
- TELLİ, Azime. "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram." *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. C. 1, S. 2 (2012): ss. 206-220.
- TEPECİKLİOĞLU, Ali Onur. "Koruma Sorumluluğu: Devletlerin Dünyasında İnsanları Korumak." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİF Dergisi*. C. 15, S. 1 (2020): ss. 231-248.
- THAKUR, Ramesh. *The United Nations, Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. *Libya Revolt of 2011*. t.y. <https://www.britannica.com/event/Libya-Revolt-of-2011>. (23.5.2022).
- TICKNER, J. Ann. "Gender in World Politics." *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis, Steve Smith ve Patrica Owens, Oxford: Oxford University Press. 2014: ss. 258-273.

- . *Gendering World Politics: Issues and Approaches in the Post-Cold War Era*. New York: Columbia University Press. 2011.
- TICKNER, J. Ann. "Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations." *Harvard International Review*. C. 21, S. 4 (1999): ss. 44-48.
- TICKNER, J. Ann. "You Just Don't Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists." *International Studies Quarterly*. C. 41, S. 4 (1997): ss. 611-632.
- TICKNER, J. Ann, ve Laura SJOBERG. "Feminism." *International Relations Theories-Discipline and Diversity*, ed. Tim Dunne, Milja Kurki ve Steve Smith, Oxford: Oxford University Press. 2013: ss. 205-222.
- TIERNEY, Dominic. *The Legacy of Obama's 'Worst Mistake'*. 15 Nisan 2016. <https://www.theatlantic.com/international/archive/2016/04/obamas-worst-mistake-libya/478461/>. (5.10.2022).
- TÜR, Özlem, ve Çiğdem AYDIN KOYUNCU. "Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları." *Uluslararası İlişkiler*. C. 7, S. 26 (2010): ss. 3-24.
- TORUN, Zerrin. "The Evolution of the Responsibility to Protect." *Avrasya Etüdleri*. C. 51, S. 1 (2017): ss. 29-51.
- TRUE, Jacqui. "Feminism." *Theories of International Relations*, ed. Scott Burchill, Andrew Linklater, Richard Devetak, Jack Donnelly, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit ve Jacqui True, New York: Palgrave Macmillan. 2005: ss. 213-234.
- United Nations General Assembly. "Universal Declaration of Human Rights." *United Nations*. 1948. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>. (5.3.2022).
- United Nations. *Charter of the United Nations*. San Francisco: United Nations. 1945.
- United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women. "Beijing Declaration and Platform for Action." *The Fourth World Conference on Women*. Beijing. 1995.
- United Nations General Assembly. "2005 World Summit Outcome." *United Nations*. 24 Ekim 2005. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf. (15.7.2022).
- . "A More Secure World: Our Shared Responsibility: Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change." *United Nations*. 2004. https://www.un.org/peacebuilding/sites/www.un.org.peacebuilding/files/documents/hlp_more_secure_world.pdf. (2.4.2022).
- . "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women." New York: United Nations, 18 Aralık 1979.
- . "Early Warning, Assessment and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General." *United Nations*. 14 Temmuz 2010. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/450/20/PDF/N1045020.pdf?OpenElement>. (1.5.2022).
- . "Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General." *United Nations*. 12 Ocak 2009. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/206/10/PDF/N0920610.pdf?OpenElement>. (25.5.2022).
- . "In Larger Freedom: Towards Development, Security and Human Rights for All: Report of the Secretary-General." *United Nations*. 21 Mart 2005. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/270/78/PDF/N0527078.pdf?OpenElement>. (12.6.2022).
- United Nations General Assembly. *Report of the Secretary-General on the Work of the Organization*. United Nations. 1955.
- . "Resolution adopted by the General Assembly on 14 September 2009." *United Nations*. 7 Ekim 2009. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/513/38/PDF/N0951338.pdf?OpenElement>. (27.4.2022).

- United Nations General Assembly. *We the Peoples: The role of the United Nations in the Twenty-First Century: Report of the Secretary-General*. United Nations. 2000.
- United Nations General Assembly-Security Council. “A Vital and Enduring Commitment: Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 13 Temmuz 2015. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/217/64/PDF/N1521764.pdf?OpenElement>. (14.5.2022).
- . “Advancing Atrocity Prevention: Work of the Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 3 Mayıs 2021. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/103/87/PDF/N2110387.pdf?OpenElement>. (19.5.2022).
- . “Fulfilling Our Collective Responsibility: International Assistance and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 11 Temmuz 2014. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N14/463/79/PDF/N1446379.pdf?OpenElement>. (13.5.2022).
- . “Implementing the Responsibility to Protect: Accountability for Prevention: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 10 Ağustos 2017. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/251/38/PDF/N1725138.pdf?OpenElement>. (15.5.2022).
- . “Mobilizing Collective Action: The Next Decade of the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 22 Temmuz 2016. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/230/38/PDF/N1623038.pdf?OpenElement>. (14.5.2022).
- United Nations General Assembly-Security Council. *Prevention of Armed Conflict: Report of the Secretary-General*. United Nations. 2001.
- . “Prioritizing Prevention and Strengthening Response: Women and the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 23 Temmuz 2020. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/2009954E.pdf>. (23.5.2022).
- . “Responsibility to Protect: From Early Warning to Early Action: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 1 Haziran 2018. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/1808811E.pdf>. (15.5.2022).
- . “Responsibility to Protect: Lessons Learned for Prevention: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 10 Haziran 2019. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/Lessons%20learned%20for%20prevention%202019%20E.pdf>. (15.5.2022).
- . “Responsibility to Protect: State Responsibility and Prevention: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 9 Temmuz 2013. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/386/93/PDF/N1338693.pdf?OpenElement>. (13.5.2022).
- . “Responsibility to Protect: Timely and Decisive Response: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 25 Temmuz 2012. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/438/79/PDF/N1243879.pdf?OpenElement>. (12.5.2022).
- . “The Role of Regional and Subregional Arrangements in Implementing the Responsibility to Protect: Report of the Secretary-General.” *United Nations*. 28 Haziran 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/391/43/PDF/N1139143.pdf?OpenElement>. (12.5.2022).
- United Nations Meetings Coverage and Press Release. “More Than 40 Delegates Express Strong Skepticism, Full Support as General Assembly Continues Debate on Responsibility to Protect.” *United Nations*. 24 Temmuz 2009. <https://press.un.org/en/2009/ga10849.doc.htm>. (26.4.2022).
- United Nations Press Release. “Un Secretary-General Special Adviser on the Prevention of Genocide, Francis Deng, and Special Adviser On The Responsibility to Protect, Edward Luck, on the

- Situation in Libya.” United Nations. 22 Şubat 2011. <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/media/statements/2011/English/2011-02-22-OSAPG,%20Special%20Advisers%20Statement%20on%20Libya,%2022%20February%202011.pdf>. (11.4.2022).
- United Nations Security Council. “Report of the Secretary-General Pursuant to Security Council Resolution 1820 (2008).” *United Nations*. 20 Ağustos 2009. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/405/56/PDF/N0940556.pdf?OpenElement>. (9.3.2022).
- . “Resolution 1325 (2000).” *United Nations*. 31 Ekim 2000. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/720/18/PDF/N0072018.pdf?OpenElement>. (12.5.2022).
- . “Resolution 1366.” *United Nations*. 30 Ağustos 2011. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1366>. (3.7.2022).
- . “Resolution 1674.” *United Nations*. 28 Nisan 2006. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1674>. (28.4.2022).
- . “Resolution 1706.” *United Nations*. 31 Ağustos 2006. <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1706>. (24.5.2022).
- . 2008. “Resolution 1820 (2008).” *United Nations*. 19 Haziran 2008. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/391/44/PDF/N0839144.pdf?OpenElement>. (10.7.2022).
- . “Resolution 1888 (2009).” *United Nations*. 30 Eylül 2009. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/534/46/PDF/N0953446.pdf?OpenElement>. (15.5.2022).
- . “Resolution 1960 (2010).” *United Nations*. 16 Aralık 2010. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N10/698/34/PDF/N1069834.pdf?OpenElement>. (15.5.2022).
- . “Resolution 1970 (2011).” *United Nations*. United Nations. 26 Şubat 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/245/58/PDF/N1124558.pdf?OpenElement>. (5.6.2022).
- . “Resolution 1973 (2011).” *UN Security Council*. United Nations. 17 Mart 2011. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/268/39/PDF/N1126839.pdf?OpenElement>. (5.6.2022).
- . “Resolution 2122 (2013).” *United Nations*. 18 Ekim 2013. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/523/44/PDF/N1352344.pdf?OpenElement>. (15.5.2022).
- UNSMIL. *Acting Special Representative for the Secretary General for Libya Stephanie Williams Remarks Following the Closing of the Vote on the New Executive Authority – LPDF, 5 Feb 2021*. 5 Şubat 2021. <https://unsmil.unmissions.org/acting-special-representative-secretary-general-libya-stephanie-williams-remarks-following-closing>. (1.5.2022).
- . “Agreement for a Complete and Permanent Ceasefire in Libya.” 23 Ekim 2020. https://unsmil.unmissions.org/sites/default/files/ceasefire_agreement_between_libyan_parties_english.pdf. (10.10.2022).
- . *Libyan Women Launch Libya’s First Minimum Peace Agenda*. 10 Kasım 2015. <https://arabstates.unwomen.org/en/news/stories/2015/11/libyan-women-launch>. (4.6.2022).
- . *Special Envoy Kubis Meets with Women, Civil Society Groups and the 24 December Movement*. 27 Mart 2021. <https://unsmil.unmissions.org/special-envoy-kubiš-meets-women-civil-society-groups-and-24-december-movement>. (18.5.2022).
- . “Statement by Acting Special Representative of the Secretary-General for Libya Stephanie Williams on the First Round of the Libyan Political Dialogue Forum.” *UNSMIL*. 16 Kasım 2020. <https://unsmil.unmissions.org/statement-acting-special-representative-secretary-general-libya-stephanie-williams-first-round>. (1.5.2022).
- . *Statement of the Co-Chairs (Netherlands, Switzerland and UNSMIL) of the International Humanitarian Law and Human Rights Working Group of the International Follow-Up*

- Committee on Libya on International Women's Day.* 8 Mart 2021. <https://unsmil.unmissions.org/statement-co-chairs-netherlands-switzerland-and-unsmil-international-humanitarian-law-and-human-0>. (18.5.2022).
- . “Statement of the Libyan Women Participating in the Libyan Political Dialogue Forum.” *UNSMIL*. 15 Kasım 2020. <https://unsmil.unmissions.org/statement-libyan-women-participating-libyan-political-dialogue-forum>. (12.5.2022).
- VANDAWELLE, Dirk. 2012. *A History of Modern Libya*. 2. New York: Cambridge University Press.
- WEISE, Zia. “The Libyan Conflict Explained.” *Politico*. 17 Ocak 2020. <https://www.politico.eu/article/the-libyan-conflict-explained/>. (30.5.2022).
- WEISS, Thomas G. “Whither R2P?” *The Responsibility to Protect: challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, ed. Alex Stark, Oxford: e-International Relations. 2011: ss. 7-11.
- WİBBEN, Annick T. R. “Who Do We Think We Are?” *Global Politics: A New Introduction*, ed. Jenny Edkins ve Maja Zehfuss, New York: Routledge. 2014: ss. 85-107.
- WILLIAMS, Paul D., ve Alex J. BELLAMY. “The Responsibility to Protect and the Crisis in Darfur.” *Security Dialogue*. C. 36 S. 1 (2005): ss. 27-47.
- WILPF International Secretariat. *Libyan Women Break the Silence*. 10 Ekim 2018. <https://www.wilpf.org/libyan-women-break-the-silence/>. (17.5.2022).
- WOLFERS, Arnold. *Discord and Collaboration: Essays on International Politics*. Baltimore: The Johns Hopkins Press. 1962.
- WOLLSTONECRAFT, Mary. *A Vindication of the Rights of Woman: With Strictures on Political and Moral Subjects*. Ankara: Gece Kitaplığı. 2018.
- Women's International League for Peace and Freedom. “A Roadmap to Sustainable Peace in Libya: A Feminist Approach towards Achieving Peace and Security in the Face of Patriarchy, Militarism, and Fundamentalism.” *Women's International League for Peace and Freedom*. 2018. https://www.wilpf.org/wp-content/uploads/2019/06/WILPF_Libya_Policy_Brief_Web.pdf. (18.5.2022).
- YOUNG, Iris Marion. “The Logic of Masculinist Protection: Reflections on the Current Security State.” *Signs: Journal of women in Culture and Society*. C. 29, S. 1 (2003): ss. 1-25.
- ZAŁEWSKI, Marysia. “Well, What is the Feminist Perspective on Bosnia?” *International Affairs*. C. 71, S. 2 (1995): ss. 339-356.